

(1912)

A MAGYAR KIRÁLYI VÁR

ÍRTA

HAUSZMANN ALAJOS
ÉPÍTÉSZ, A KIR. JÓZSEF-MŰEGYE-
TEM NY. RENDES TANÁRA

DIE UNGARISCHE
KÖNIGSBURG

VON ARCHITEKT ALOIS HAUSZMANN
ÖFFENTLICHER ORDENTLICHER PROFES-
SOR AM KÖNIGLICHEN POLYTECHNIKUM

LE CHÂTEAU
ROYAL DE HONGRIE

PAR ALOYSE HAUSZMANN, ARCHITECTE
PROFESSEUR A L'UNIVERSITÉ JOSEPH ROY.
HONGROISE DES SCIENCES TECHNIQUES

BUDAPEST

1990-05-29

M. 502. 684:3
ORSZ. SZÉCHÉNYI-KÖNYVTÁR
Növedéknapló
1959 évi 5020 sz.

ELŐSZÓ

HOF Khuen-Héderváry Károly m. k. miniszterelnök úr Ö Nagyméltósága a kir. várépítési bizottság előterjesztésére, 1911. évi január hó 11-én, 241. sz. alatt kelt leiratában „a budai királyi vár” történeti multját és az 1890. évtől 1905-ig terjedő időszakban eszközölt újjáépítését tárgyaló monografiának magyar, német és francia nyelvben való szerkesztésével engem méltóztatott megbízni.

☞ Ezen megtisztelő megbízatásnak annál nagyobb örömmel feleltem meg, mert e diszmű útján „a magyar király otthona” szélesebb körökben válik ismertté és újabb alkalom nyílik, hogy hazánk jelenkori képzőművészeti és ipari fejlettségét a külföld előtt is beigazolhassuk.

☞ A királyi vár történeti multjára vonatkozó adatokat

VORWORT

AUF Grund einer Vorlage des Baukomitees der königl. Burgbauten betraute mich Seine Exzellenz Graf Karl v. Khuen-Héderváry, k. ung. Ministerpräsident, mittels Erlasses ddo 11. Jänner 1911 mit der Verfassung einer Monographie in ungarischer, deutscher und französischer Sprache, welche die historische Vergangenheit und die Neubauung der königlich ungarischen Hofburg, in den Jahren 1890 bis 1905, darzustellen die Aufgabe hat.

☞ Diesem ehrenden Auftrage entspreche ich mit umso grösserer Freude, da mit Hilfe dieses Prachtwerkes „das Heim des ungarischen Königs“ in weiteren Kreisen bekannt wird und damit Gelegenheit geboten ist, die heute erreichte Höhe unserer bildenden Künste und den Stand unserer industriellen Entwicklung auch vor dem Auslande zu bezeugen.

PRÉFACE

J'AI été chargé, par un rescrit de Son Excellence M. le Comte Charles Khuen-Héderváry, Président du Conseil des Ministres, en date du 11 janvier 1911, sub No 241, de tracer, dans un volume qui devra être publié en langues hongroise, française et allemande, une esquisse de l'histoire du *Château royal de Bude* depuis ses débuts, et principalement de faire le récit de la réédification de ce même Château, qui a duré plus de quinze ans. Elle fut commencée, en effet, en 1890 pour n'être terminée qu'en 1905.

☞ J'ai accepté d'autant plus volontiers cette commission honorable, parce que j'ai pensé qu'à l'aide du présent ouvrage de luxe et surtout des illustrations dont il sera orné, la *demeure royale* de Sa Majesté François-Joseph Ier deviendrait plus accessible au grand public. Ce serait en même temps une occasion de faire connaître à l'étranger

Bonfinius *Decades rerum Hungaricarum*, a Schedel-féle *Krónikából*, Schams F. *Vollständige Beschreibung der kgl. Freistadt Ofen*, Salamon Ferenc *Budapest története* stb. munkákból meritettem, míg az illusztrációkat a Székesfővárosi könyvtárban és több magángyűjteményben őrzött régi metszetek szolgáltatták.

♣ A vezetésem alatt emelt új építkezések leírásánál csak azon mozzanatok közlésére szorítkoztam, melyek jelentőséggel bírnak és az egész építészeti alkotás megértéséhez szükségesek. Nem terjeszkedhettem ki a számos műszaki részletekre és azoknak szakszerű fejtegetésére, mert hiszem, hogy a közölt képsorozatok teljes tájékozást nyújt a királyi vár külső és belső kiképzéséről.

Amidőn e diszművet a nyilvánosságnak átadom, nem mulaszthatom el, hogy e helyen hálás köszönetemet kifejezzem Ő császári és apostoli királyi Felsége főudvarmesteri hivatalának, a magyar kormány mélyen tisztelt tagjainak, valamint az Építő-bizottságnak és mindazoknak a művészeknek és iparosoknak, akik engem a királyi vár építése nagy munkájában 15 éven át hathatósan támogattak és ez emlékszerű alkotás befejezését lehetővé tették.

☞ Budapest, 1912.

HAUSZMANN ALAJOS.

[Decorative separator consisting of a row of diamond shapes]

Die auf die historische Vergangenheit der königlichen Burg bezüglichen Daten habe ich folgenden Werken entnommen, u. zw. Bonfinius: „*Decades rerum Hungaricarum*“, Schedl's Chronik, Schams „*Vollständige Beschreibung der kgl. Freistadt Ofen*“, Franz Salamon „*Geschichte von Budapest*“ u. a.

☛ Zu den beigegebenen Illustrationen sind die in der Bibliothek der Haupt- und Residenzstadt Budapest, sowie in mehreren Privatsammlungen aufbewahrten alten Stiche benützt worden.

Die Beschreibung der unter meiner Leitung ausgeführten Neubauten beschränkte sich hauptsächlich auf die Mittheilung jener Momente, die von Bedeutung und zum Verständnisse des ganzen Bauwerkes unerlässlich sind, und vermied es, auf die zahlreichen technischen Details und deren fachmännische Erklärung des Näheren einzugehen, da ich der Meinung bin, dass die vorliegende Bilderserie über die äussere und innere Gestaltung der königlichen Burg vollkommenen Aufschluss und reichliche Orientierung bietet.

Indem ich dieses Werk hiermit der Öffentlichkeit übergebe, kann ich nicht umhin, dem Hohen Obersthofmeisteramte Seiner k. u. k. Ap. Majestät, den hochgeehrten Mitgliedern der ungarischen Regierung, dem Baukomite und all jenen Künstlern und Industriellen meinen innigsten Dank auszusprechen, die mich in der grossen Arbeit des Baues der kön. Burg durch 15 Jahre hindurch tatkräftig unterstützten und die Beendigung dieser monumentalen Schöpfung ermöglichten.

☛ Budapest, 1912.

ALOIS HAUSZMANN.

les progrès qu'a faits récemment notre pays au point de vue de l'industrie et des arts de la forme.

Les données historiques relatives aux vicissitudes du Château royal de Bude ont été puisées dans les ouvrages suivants : Bonfinius : *Decades Rerum Hungaricarum*; la *Chronique* de Schedel; F. Schams : *Description complète de la ville royale libre de Bude*; François Salamon : *Histoire de Budapest* et dans d'autres sources moins importantes. Les illustrations ont été reproduites d'après des gravures contemporaines se trouvant soit dans les collections de la Bibliothèque de la Ville de Budapest, soit dans les cabinets renommés de plusieurs amateurs.

✧ Dans la description des travaux de construction exécutés sous ma direction, je me suis borné à mentionner les faits saillants, ceux qui sont indispensables pour se faire une idée de l'importance de cette oeuvre architecturale. J'ai cru d'autant moins nécessaire de m'étendre longuement sur les détails techniques de construction, que les illustrations fidèles qu'on trouvera dans ce volume, renseigneront suffisamment le lecteur tant sur le dehors que sur l'aménagement intérieur du Château de Bude.

En remettant aux mains du public le présent volume, je m'empresse d'exprimer ici ma gratitude spéciale au Cabinet du Grand maître de cérémonies de Sa Majesté Imp. et Royale, aux membres du Ministère roy. hong., au Comité exécutif des travaux de reconstruction, et enfin à tous les artistes et industriels qui ont bien voulu me prêter leur concours précieux, pendant quinze ans, pour la réédification et la décoration du Château royal, et qui m'ont rendu possible l'achèvement de ce monument.

☞ Budapest, 1912.

ALOYSE HAUSZMANN.

ALEGRÉGIBB történeti adatok a budai várról a XIII. századból valók, amikor IV. Béla király a Duna jobb partján, Pesttel szemben levő hegyen várat épített 1243 körül. A király a tatárjárás után még mindig veszélyeztetve látta az országot és IV. Ince pápához írt leveleiben többször kifejezte abbéli aggodalmát, hogy az ázsiai jövevények: a mongolok és tatárok újból ellephetik a magyar földet és ha a Dunántúlra is kiterjesztik hatalmukat, Nyugat-Európa még erősebb invázióknak és pusztításoknak lesz kitéve, mint valaha. Ezért várak építését tartja szükségesnek, különösen a Duna mentén emelkedő hegyeken, mint Esztergomnál és a budai várhegyen, melyet akkor pesti hegynek neveztek.

☞ Az építéshez szükséges munkaerőt a bevándorlások és telepítések szolgáltatták. Ezek a telepítések Budán 1255. évig tarthattak, mert a király egyik, ekkor kelt oklevelében azt mondja, hogy „a haza védelmére alkalmas több váron kívül a pesti hegyen is építettem erős bástyákkal körülvett várat, amelynek számos lakosa van”.

☞ Ekkor tehát a vár már készen lehetett és be volt telepítve. A telepések pedig a magyar elemen kívül különösen német és olasz nemzetiségűek voltak.

☞ Hogy az erősített pesti hegyen királyi lak is létezett, az kétségtelen, noha ilyenek nyomait nem lehet kimutatni, de bizonyítja ezt az a körülmény, hogy IV. Béla esztergomi királyi székhelyét elajándékozta, hogy több okirat a *Castrum novi montis Pestiensis*-ből (a várhegy hivatalos elnevezése) volt keltezve, valamint, hogy bizonyos közjövők a királyi asztal ellátására voltak rendeltetve a budai várban.

DIE ältesten historischen Daten über die Ofner Burg stammen aus dem XIII. Jahrhundert, als König Béla IV. am rechten Donauufer, auf dem Pest gegenüber liegenden Berge um das Jahr 1243 eine Burg erbauen liess.

☞ Der König betrachtete nach dem Einbruche der Tartaren das Land noch immer für gefährdet und gab in seinen an den Papst Innozenz IV. gesendeten Briefen öfters der Befürchtung Ausdruck, dass die asiatischen Eindringlinge: die Mongolen und Tartaren eine neuerliche Invasion nach dem ungarischen Lande unternehmen und ihre Macht auch jenseits der Donau ausbreiten könnten, wodurch Westeuropa noch ärgeren Einbrüchen und Verwüstungen ausgesetzt wäre als früher. Darum hält er den Bau von Festungen für notwendig, besonders an den längs der Donau sich hinziehenden Bergen, wie bei Esztergom und am Ofner Berge, der damals Pester Berg benannt wurde.

☞ Die zum Baue erforderte Arbeitskraft wurde aus den Einwanderern und Kolonisten ausgehoben. Diese Niederlassungen scheinen bis zum Jahre 1255 gedauert zu haben, da es in einer aus dieser Zeit datierten königlichen Urkunde folgendermassen lautet: „Ich liess ausser einigen zur Verteidigung des Landes geeigneten Festungen auch auf dem Pester Berge eine mit gewaltigen Basteien umgebene Burg erbauen, die zahlreiche Inwohner in sich fasst“.

☞ Um diesen Zeitpunkt mag daher die Burg schon fertig gestanden und bevölkert gewesen sein. Die Ansiedler gehörten, nebst dem ungarischen Element, besonders der deutschen und italienischen Nationalität an.

E document le plus ancien qui fait mention du Château de Bude, remonte au XIIIe siècle. C'est, en effet, le roi Béla IV, de la maison d'Árpád, qui fait construire, vers l'an 1243, une forteresse sur la montagne située en face de Pest, sur la rive droite du Danube.

☞ Ce roi, en effet, depuis l'invasion terrible des Mongols qui avait mis le pays à deux doigts de sa perte, craignit toujours le retour offensif de ces hordes barbares. Dans ses lettres écrites au pape Innocent IV, il exprime plusieurs fois ses appréhensions au sujet d'une nouvelle attaque des nomades asiatiques. En effet, si les Mongols avaient pu réussir à envahir la partie de la Hongrie située au delà du Danube, l'Europe occidentale toute entière aurait été exposée à leurs incursions, et vouée sans doute à une perte certaine. C'est cette crainte qui détermina le sage roi à faire construire des châteaux forts, principalement sur les montagnes qui bordent le Danube, notamment sur celle qui se trouve à proximité d'Esztergom et sur la colline de Bude qu'on nommait alors *Mont de Pest*.

☞ La main-d'oeuvre pour ces constructions importantes a été fournie sans doute par les colons nombreux que Béla IV avait fait venir de tous les pays de l'Occident. Le repeuplement de Bude par les immigrants afflués de l'étranger ne fut guère terminé avant l'an 1255, car le roi s'exprime ainsi dans une charte datée de cette année même: *En dehors des autres forteresses qui servent à défendre notre pays, nous avons construit aussi sur la montagne de Pest un château ceint de fortes murailles et qui est peuplé d'habitants nombreux.*

✦ A legrégebbi falazat, melyet a budai várban még megtalálunk, a keleti oldalon levő magas támasztópilléres várfal és az erre merőlegesen álló két bástya, mely a Dunához vezet le. Ezeknek egyike rejtett folyosón át összeköttetésben volt a Duna partján létezett, úgynevezett vízi rondellával, mely utóbbi egyszersmind cisternául is szolgált. IV. Béla idejéből valószínűleg csak ezek a falak maradtak meg, a többiek a későbbi időkben többször átépítették, úgy hogy nem tekinthetők ebből az első korszakból valóknak.

✦ A krónika megemlíti, hogy IV. Béla után V. István, Kun László és III. Endre laktak időnként a budai várban, kik annak épületeit bővítették és hogy azt a mindenkítől megcsodált gótikus tornyot V. István alatt építették volna.

✦ IV. László alatt a vár hivatalosan „*Castrum budense*” néven szerepel, míg az ott lakó németek megtartották Pestnek német fordítását és Ofen-nek nevezték.

✦ Tudjuk, hogy III. Miklós pápa követe: Firmia Fülöp a budai várban tartott zsinatot és ide vonult be nagy diadalmenetben a fiatal Vencel, aki azonban kénytelen volt menekülni, magával vivén a koronázójelvényeket is.

✦ Róbert Károly csellel vette be a várat, Werner László budai bíró árulása következtében. A lakosság meghódolt a király előtt, ki is, miután 1308 június 5-én a Rákoson megkoronázták, nagy ünnepélyt rendezett a királyi palotában, az elsőt, melyről íróink megemlékeznek.

✦ Róbert Károly után fia Nagy Lajos gyakrabban tartózkodott Budán, de a királyi palotával nem törődött, állítólag Újlakon épített volna székhelyet.

✦ A budai vár ez időtől kezdve lakatlan volt Zsigmond idejéig.

✦ Zsigmond király budai építkezéseiről, az ú. n. friss palotáról már több adatunk van és számos író bámulattal emlékszik meg a fényt kedvelő király budai székhelyéről. Így 1417-ben Comaldoli Ambrus latin nyelven ezt írja Zsigmond császárnak: „*Fogadd, Felséges Úr, határtalan hálám kifejezését, hogy Pannoniából távozásom előtt a legszebb és legnagyobb szerű látványban részesítettél. Bámulattal szemléltem az általa épített palotát, melyen annyi csodálni való részlet van, hogy nem tudnók, melyiken kezdjük. Az épület tömör és nagyszerű s nem hisszük, hogy e földön nagyobb és szebbet találhatnánk.*”

✦ A Mátyás korabeli Bonfinius pedig ezt írja Zsigmondról: „*Tanusítják Zsigmond király pompaszeretét az ő*

✦ Es ist unzweifelhaft, dass auf dem befestigten Pester Berge sich auch ein königlicher Wohnsitz befand, obzwar die Spuren desselben nicht nachweisbar sind. Doch wird dies durch die Umstände bekräftigt, dass Béla IV. seinen königlichen Wohnsitz zu Esztergom verschenkte, dass mehrere Urkunden aus dem „*Castrum novi montis Pestiensis*” (dies der offizielle Name des Schlossberges) datiert sind, und dass gewisse Abgaben zur Versorgung der königlichen Tafel bestimmt waren.

✦ Das älteste Mauerwerk, welches in der Ofner Burg noch heute vorhanden ist, besteht aus der an der östlichen Seite mit starken Pfeilern versehenen Festungsmauer, und den derselben sich anschliessenden zwei Basteien, die zur Donau hinabführen.

✦ Ein unterirdischer Gang in einer dieser Basteien führte zu der am Donauufer gelegenen Wasser-Rondelle, welche als Zisterne diente. Aus der Zeit Bélas IV. sind augenscheinlich nur diese Mauerreste erhalten.

✦ Die Chronik meldet ferner, dass nach Béla IV. Stefan V., Ladislaus der Kumane und Andreas III. zeitweilig in der Ofner Burg Aufenthalt genommen und deren Baulichkeiten vermehrt haben, dass ferner der allgemein bewunderte gotische Turm von Stefan V. erbaut wurde.

✦ Unter Ladislaus IV. wird die Burg schon offiziell „*Castrum budense*” benannt, während die darin ansässigen Deutschen die deutsche Übersetzung von Pest: „*Ofen*” beibehielten.

✦ Es ist bekannt, dass Papst Nikolaus III. durch seinen Gesandten: Philipp Firmia in der Ofner Burg eine Synode abhalten liess, bei welcher Gelegenheit der junge König Wenzel seinen feierlichen Einzug hielt. Der König wurde jedoch zur Flucht gedrängt und nahm die Kroninsignien mit sich.

✦ Robert Karl bemächtigte sich der Burg mittels List, infolge Verrates des Stadtrichters Ladislaus Werner. Die Einwohnerschaft bezeugte dem König ihre Huldigung. Zur Belohnung derselben gab der König, nach der am 15. Juni 1308 am Rákoser Felde erfolgten Krönung ein grosses Fest, das erste, dessen unsere Geschichtschreiber Erwähnung tun.

✦ Nach Robert Karl hielt sich sein Sohn, Ludwig der Grosse, des öfteren in Ofen auf, doch kümmerte er sich wenig um die Burg. Es wird berichtet, dass er sich in Újlak eine andere Residenz erbaut hätte.

✦ Die Ofner Burg blieb von nun an bis zur Regierung Sigmunds unbewohnt.

✦ A ce moment donc l'aménagement de la nouvelle forteresse a dû être terminé, et les colons qui devaient en constituer la population, installés à demeure. Ces colons furent pour la plupart d'origine allemande et italienne, sans compter les Hongrois qui s'y trouvaient déjà avant l'arrivée de ces hôtes.

✦ Il est fort probable que la forteresse élevée sur la montagne de Pest comprit aussi un château servant de demeure royale, bien qu'il soit impossible d'en démontrer l'existence à l'aide de documents authentiques. Mais il existe des preuves assez fortes pour corroborer cette hypothèse. Nous mentionnerons d'abord le fait que le roi Béla IV déjà nommé, avait fait don à un de ses fidèles de sa résidence royale située à Esztergom. Constatons, en outre, que plusieurs documents sont ainsi datés: *Castrum novi montis Pestiensis* (le château fort de la nouvelle montagne de Pest). Cette désignation peut donc être considérée comme le nom officiel de Bude. De plus, une partie des revenus publics avait été destinée dès ce moment à pourvoir aux besoins de la table royale.

✦ Les murailles les plus anciennes de la forteresse de Bude qui existent encore actuellement, se trouvent sur le côté oriental de la colline. C'est un mur d'enceinte très élevé, muni de contreforts. Perpendiculairement à ce grand ouvrage de maçonnerie, on rencontre deux bastions qui devaient défendre les chemins conduisant vers le fleuve. Un de ces bastions communiquait, au moyen d'un corridor souterrain, avec un autre bâtiment, élevé sur la rive même du Danube et nommé Rondelle d'Eau, qui a dû servir de citerne aux habitants de la forteresse. C'est là tout ce qui reste des constructions élevées du temps de Béla IV.

✦ Si l'on peut ajouter foi aux chroniques nationales, les successeurs de ce roi, notamment son fils Étienne V, son petit-fils Ladislas IV, dit le Cuman, et André III, le dernier roi Árpád, auraient aussi siégé pendant un temps plus au moins long au Château de Bude. Ils l'auraient également embelli et agrandi. Ainsi, c'est le roi Étienne V qui a fait construire, d'après la tradition, la célèbre flèche gothique admirée par tous ceux qui ont visité la ville de Bude.

✦ Sous Ladislas IV, le nom officiel de la forteresse a été changé en celui de Château de Bude: *Castrum Budense*. Ce qui n'a pas empêché ses habitants allemands de la désigner, comme avant, par le vocable qui est la tra-

nagyszerű épületei, kivált azok, melyeket Budán emelt. A királyi várban templomot is alapított, melyet Szent Zsigmondnak szentelt, egyszersmind a hajdankorra emlékeztető palotát építette, körülvette fallal és portikusszerű oszlopcsarnokkal tette széppé és kellemessé. A vár közepe tájára egy tornyot alapozott, amely két udvarra tekint, a várudvart pedig elzárta két erős fallal, közötté mély árokkal. Sajnos, hogy a király meghalt, mielőtt művét befejezhette volna."

☞ Zsigmond mindenesetre már franciaországi utazása előtt kezdte az elhanyagolt budai várat újból felépíteni és első sorban a várfalakat és erődítvényeket javíttatta ki. Ő építette a déli, úgynevezett nagy rondellát, melyhez feljáró utat és kapukat létesített.

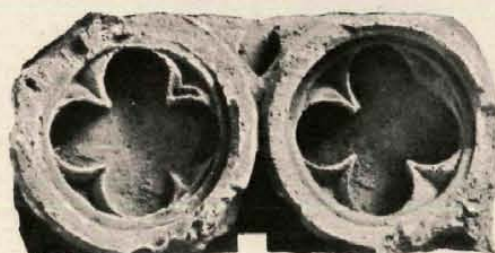
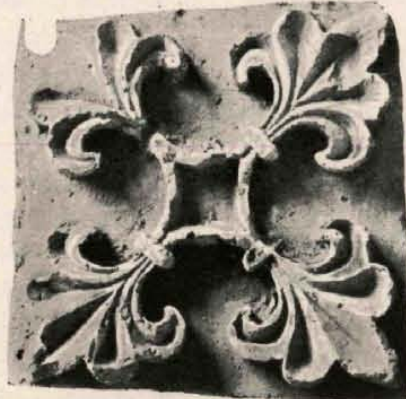
☞ A palota legnagyobb mértékű építését csak franciaországi utazása után indította meg. Amint ott látott, nem lehetett hatás nélkül a szép iránt fogékony királyra és Párisból 1416-ban visszatérve, francia mestereket és művészeket hozott magával és ezekkel végeztette építkezéseit.

☞ Zsigmond palotája, ha nem is lett teljesen bevégezve, mégis igen fényes és terjedelmes lehetett. Több ízben voltak fejedelmi vendégei, kiknek tiszteletére nagy ünnepeket rendezett.

☞ Legremekebb része a palotának az 1426-ban elkészült lovag- vagy római terem lehetett, melyben Zsigmond, mint római császár Harcos Frigyes meissen herceget a szász választófejedelmi méltóságba iktatta be.

☞ Az eme korbéli építkezésekből még jelenleg fennáll a nagy rondella, a hegy déloldali lejtőjén az idevezető kapu romjaival.

☞ Ugyanebből a korszakból valók az építés folyamán napfényre került oszlop- és pillértöredékek, valamint szá-

Got stílusú töredékek Zsigmond király idejéből.
Gotische Fragmente aus der Zeit König Sigismunds.
Fragments de sculptures gothiques du temps du roi Sigismond.

☞ Über die Bauten des Königs Sigmund, den sogenannten „frischen Palast“ stehen uns schon mehrere Daten zur Verfügung und die vorhandenen Aufzeichnungen gedenken mit Bewunderung der Ofner Residenz dieses prachtliebenden Königs.

☞ So schreibt im Jahre 1417 Ambrosius Comaldoli in lateinischer Sprache an den König: „Empfange, Majestät, den Ausdruck meiner unbegrenzten Dankbarkeit dafür, dass Du mir vor meiner Abreise aus Pannonien die

schönste und grossartigste Sehenswürdigkeit anzustauen vergönntest. Ich betrachtete mit Bewunderung den von Dir erbauten Palast, darin sich soviel überraschende Einzelheiten auffinden, dass ich nicht wüsste, welche ich hervorheben soll. Das Gebäude ist monumental und grossartig und ich bin der Meinung, dass auf Erden kein herrlicheres zu finden sei“.

☞ Zur Zeit Mathias' schreibt Bonfinius über die Bauten Sigmunds folgendes: „Die Prachtliebe des Königs bezeugen seine grossartigen Bauten, insbesondere diejenigen, die er in

Ofen errichtete. In dieser Burg stiftete er eine Kirche, welche „Sigmund dem Heiligen“ geweiht wurde. Ausserdem erbaute er einen mit Mauern umschlossenen Palast, dessen portikusartige Säulenhalle an die Prachtwerke einstiger Zeiten erinnert.

☞ Beiläufig in der Mitte der Burg erhebt sich ein Turm, zwischen zwei Höfen, welche letztere mit starken Mauern und tiefen Gräben umgeben sind. Leider starb der König, ehe er sein Werk vollenden konnte.“

☞ König Sigmund hat jedenfalls schon vor seiner Reise nach Frankreich den Neubau der vernachlässigten Ofner Burg begonnen und er liess in erster Reihe die Festungsmauern und Verschanzungen herstellen. Die südliche

duction allemande du nom Pest (qui veut dire fourneau, ou en allemand: Ofen).

☞ On sait que le légat du pape Nicolas III, du nom de Philippe Firmia, a réuni dans le château de Bude un Concile national. Un des prétendants à la couronne, après l'extinction de la maison Árpád, Venceslas, fils du roi de Bohême du même nom, y a fait son entrée solennelle dans les premières années du XIVe siècle. Mais il fut obligé, plus tard, de se sauver et, de dépit, il emporta avec lui la sainte couronne et les autres emblèmes qui servent au couronnement des rois de Hongrie.

☞ Charles-Robert, de la maison des Anjou de Naples, son rival plus heureux, s'empara du Château de Bude par composition, ou plutôt par la trahison du maire de la ville, Ladislas Werner. Les habitants prêtèrent alors serment de fidélité au jeune roi qui, après avoir été couronné au champ de Rákos, donna une grande fête dans son palais royal de Bude. C'est la première solennité de ce genre dont nos historiens nationaux font mention.

☞ Le roi Louis le Grand, fils et successeur de Charles-Robert, a séjourné à plusieurs reprises au château de Bude, mais il n'a rien fait pour l'agrandissement de la demeure royale. On prétend même qu'il en a fait construire une autre, plus loin, vers le nord, dans le quartier appelé encore Ujlak (nouveau siège).

☞ A partir de ce moment, le Château de Bude reste inhabité jusqu'au temps du roi Sigismund, de la maison de Luxembourg, gendre de Louis le Grand.

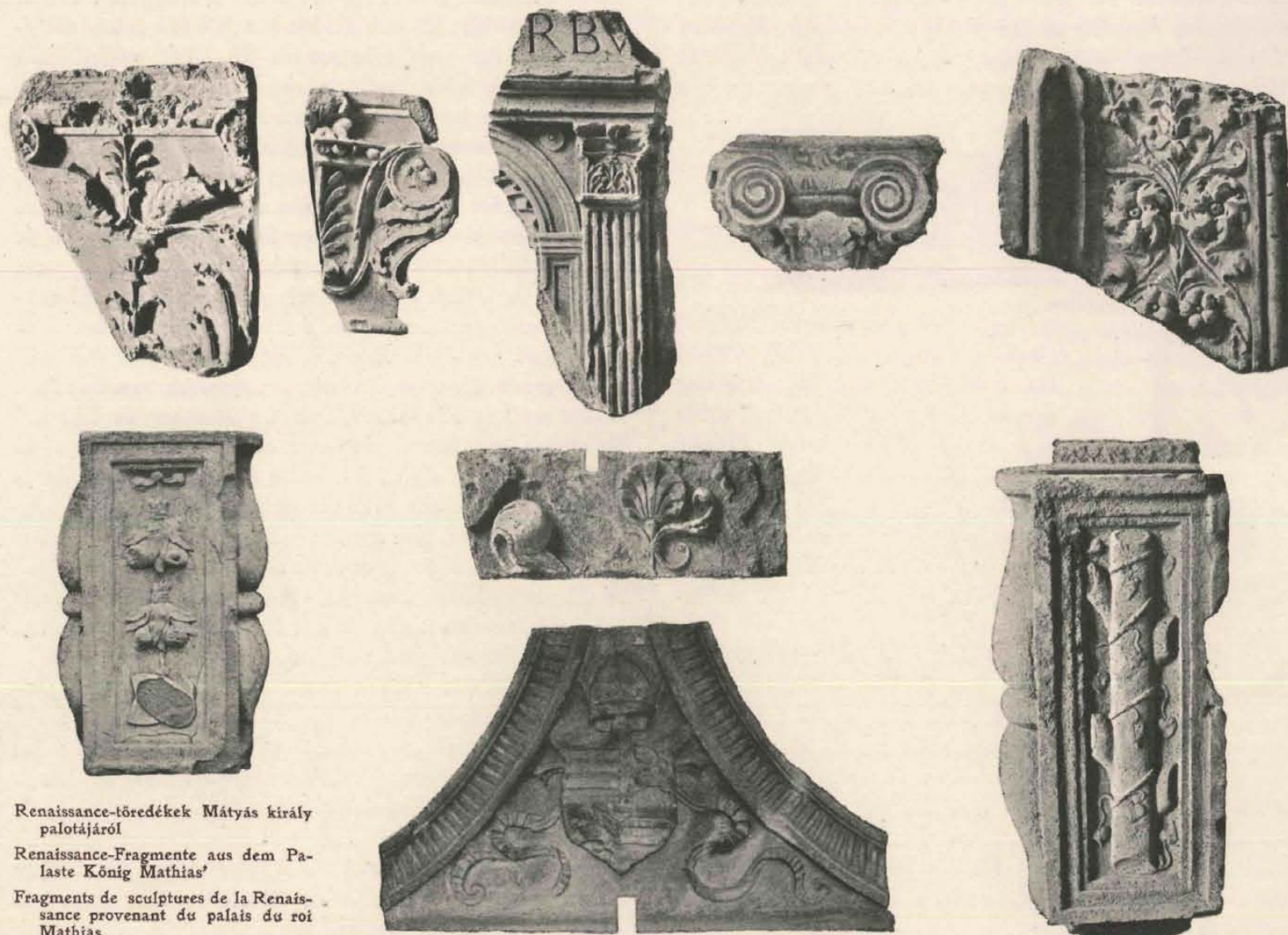
☞ La renommée nous a conservé le souvenir des grandes constructions que ce roi a fait élever; elle parle, notamment, du Nouveau Palais (Friss palota) comme lui devant son existence. Plusieurs chroniques du temps mentionnent avec éloge la splendeur de la demeure royale de Bude. Voici ce qu'un érudit du temps, nommé Ambroise Comaldoli, écrit, en 1417, dans une épître en langue latine, à Sigismund, qui avait été élevé entre temps à la dignité d'Empereur germanique: Que votre Seigneurie Sérénissime daigne de recevoir l'expression de mon intime gratitude pour m'avoir fait jouir, avant de quitter la Pannonie, du spectacle le plus splendide que l'on puisse imaginer. J'ai pu ainsi contempler le Palais construit sur l'ordre de Votre Majesté, qui abonde tellement en beautés de toute sorte qu'on serait embarrassé d'en énumérer les richesses. Le bâtiment en est si superbe et si solide qu'on aurait de la peine à trouver sur terre un

mos terracotta diszitmény, mely utóbbiak sorozatából néhányat a jelen munka is felöl.

✦ Zsigmond király, bár 50 évig uralkodott, a palota építését nem fejezte be. Halála után az első habsburg-

sogenannte grosse Rondelle, zu welcher eine Auffahrtsrampe und Tore führten, entstammt gleichfalls dieser Zeit.

✦ Nach der französischen Reise des Königs nahm der Palastbau grössere Dimensionen an. Was er daselbst

Renaissance-töredékek Mátyás király palotájáról

Renaissance-Fragmente aus dem Palaste König Mathias'

Fragments de sculptures de la Renaissance provenant du palais du roi Mathias

házi király, Albert és neje folytatni akarták az építést. De Albert korán halt meg, neje pedig I. Ulászlóval volt kénytelen belharcot vívni, ami az építést megakasztotta.

✦ Így következett el a várnaí vésznap Ulászló halálával és az annak nyomába lépő háborús idő.

✦ Hunyadi János kormányzó sokkal inkább el volt foglalta a törökkel, semhogy építhetett volna.

gesehen, konnte unmöglich seine Wirkung auf den für alles Schöne empfänglichen König verfehlen und als er 1416 aus Paris zurückkehrte, brachte er französische Meister und Künstler mit sich, um durch diese seine Bauten ausführen zu lassen. Der Palast Sigmunds mag, obwohl unbeendet geblieben, dennoch von grosser Pracht und Ausbreitung gewesen sein. In demselben wurden

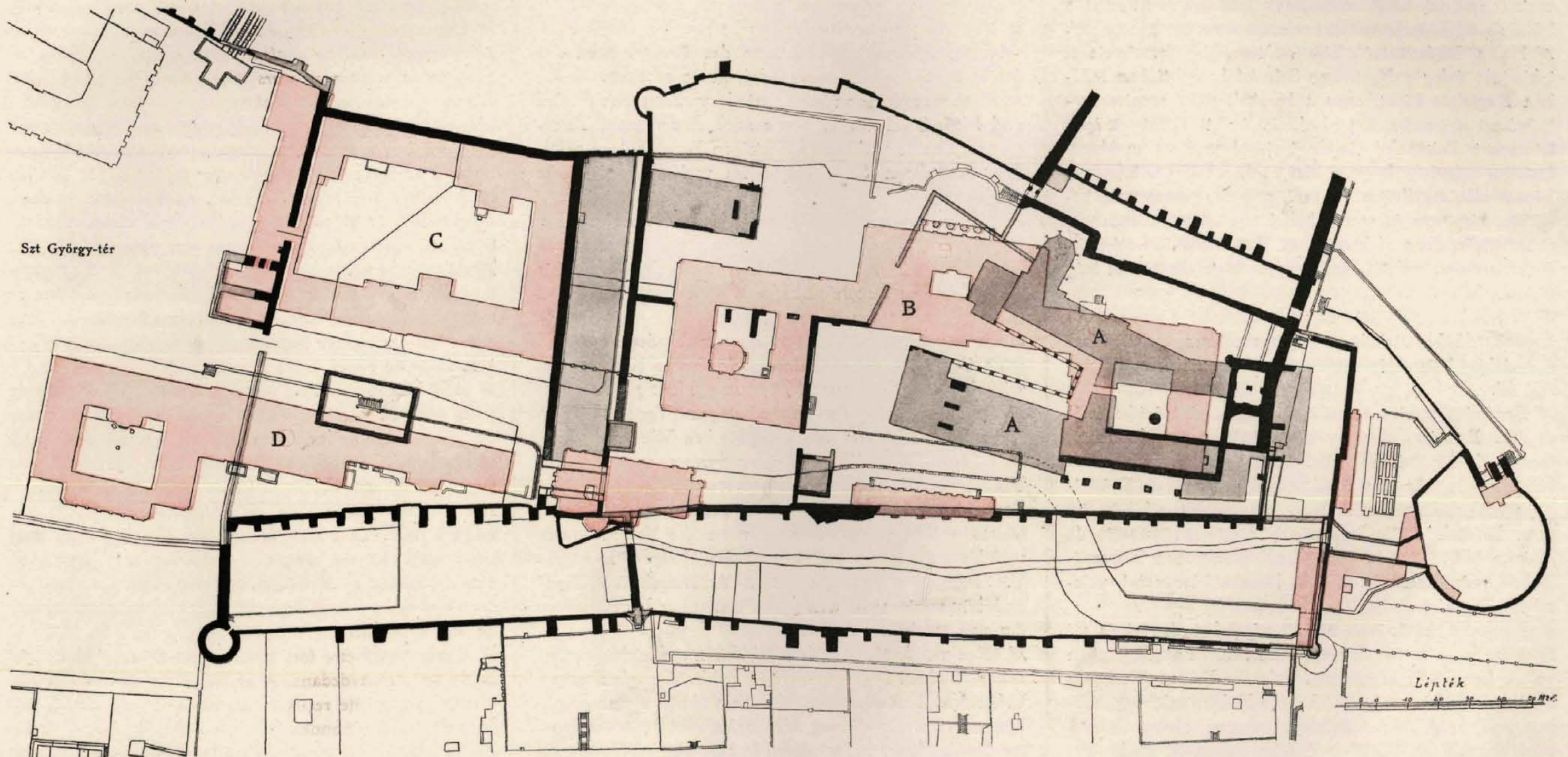
autre qui le surpasse en grandeur ou en beauté. L'historien Bonfini, contemporain du roi Mathias Corvin, écrit, dans ses *Décades de l'histoire hongroise*, ce qui suit: *Il reste encore des témoignages de l'amour du faste qui a distingué le roi Sigismond. Ce sont les constructions superbes qu'il a fait élever, notamment celles de Bude. Il a fait bâtir dans le château royal une belle église en l'honneur de saint Sigismond. Il y a élevé, en outre, un palais rappelant les plus beaux édifices de l'antiquité, entouré de murs d'enceinte et orné de portiques soutenus par des colonnes. Au milieu de la forteresse, il a fait construire un donjon qui en domine les deux cours. La cour du château a été entourée de deux fortes murailles séparées d'un fossé profond. Il est regrettable que le roi soit mort avant qu'il eût pu terminer l'oeuvre entreprise par lui.*

✦ Le roi Sigismond a dû commencer, selon toute probabilité, la réédification du Château de Bude, qui avait été fort négligé par ses prédécesseurs, avant son voyage de France. On commença par la réparation des murailles et des ouvrages fortifiés. C'est lui qui a fait bâtir l'édifice nommé la Grande Rondelle, avec ses voies d'accès et la porte fortifiée qui s'y trouve.

✦ La reconstruction complète du Palais royal n'a dû être commencée qu'après le retour du roi de son voyage de France. L'on peut présumer, en effet, que la vue des beaux monuments de Paris a dû profondément impressionner l'esprit de Sigismond. Aussi ce roi, connu pour son amour du faste, s'empresse-t-il à son retour, en 1416, d'emmener avec lui de France des artistes, architectes et autres, pour qu'ils l'assistent dans l'exécution de ses grands desseins. Le Palais de Sigismond, bien qu'il ne pût être complètement terminé, comme nous l'avons vu plus haut, a dû être fort étendu et orné avec soin tant au dehors qu'en dedans. A plusieurs reprises, des hôtes princiers y ont été reçus et des fêtes splendides ont été données en leur honneur.

✦ On s'accorde à considérer comme la partie la plus belle du Palais de Bude, la *Salle des Chevaliers* ou *Salle Romaine*, qui fut terminée en 1426. C'est dans cette salle splendide que Sigismond, en sa qualité d'Empereur d'Allemagne, reçut le prince Frédéric de Meissen, dit le Belliqueux, et lui conféra l'Électorat de Saxe.

✦ Parmi les constructions élevées à cette époque, la Grande Rondelle, dont il a été parlé plus haut, subsiste

A { Zsigmond és Mátyás király palotája
Palast König Sigismunds und Mathias'
Château des rois Sigismond et Mathias

B { A Mária Terézia által épített királyi palota
Königspalast von Maria Theresia erbaut
Le palais de la reine Marie-Thérèse

C { III. Károly király palotája (később tárház)
Palast König Karls III. (späteres Zeughaus)
Château du roi Charles III (appellé plus tard dépôt d'armes)

D { Istállóépület és lovarda
Marstall und Reitsaal
Écurie et manège

☛ Buda valóságos fejedelmi lakká csakis Mátyás király alatt (1458—1490) lett. Számos egykorú kútfő szolgáltatt erről adatokat, különösen a már említett Bonfinius, ki a *Decades Rerum Hungaricarum* művében nagy lelkesedéssel írja le a budai királyi vár fejedelmi berendezését, fényét és nagyszerűségét. Sajnos azonban, hogy leginkább csak az épületek belső részleteinek leírására vetett súlyt, a külső elrendezést, építészikiképzést majdnem egészen mellőzi.

☛ Ha a Budaváráról készített legrégibb fametszeteket tekintjük, főleg a Hartmann-Schedel krónikájában 1493-ban megjelent képet, azon a korabeli olasz renaissance-művészet nyomaíra alig akadunk. Az ott feltüntetett épületcsoport Zsigmond király idejéből való és majdnem biztosra vehetjük, hogy a Mátyás korabeli vár tulajdonképeni alkotója Zsigmond volt, míg Mátyás azt csak befejezte, kiépítette és annak belsejét az olasz renaissance-stílus szellemében alakította át. Vajjon alkotott-e újat is, épített-e külön palotát, amint egyes írók állítják, ez még nincsen kiderítve.

☛ A termeket szépitette és nagyobbitotta, a magas boltívezetű szobákat átalakította, aranyozott faragványú mennyezetekkel látta el és azokban számos műkincset halmozott fel.

☛ Bonfinius szerint a budai várban történt építkezés és diszités Beatrix-szel való házasságának tulajdonítható, mert a király mindent elkövetett, hogy menyasszonyát királyilag fogadja és izlése szerint helyezze el. Ezért is hívta Magyarországra az olasz művészeket, a kik között azon korszak egyik legkiválóbb mestere, Benedetto da Majano volt. Mátyás épületeinek emelésében közreműködtek még Camisio, Cellini, Baccio, Fioravanti, valamint a Trani testvérek.

☛ Bonfinius különösen a faragványokat dicséri és azt mondja, hogy a termek mennyezetei mesés gazdagságban voltak faragva és aranyozva. Salamon Ferenc (Budapest története. 1885.) azt állítja, hogy a Hohen-Salzburg várában máig még látható és János főherceg (Johann Orth) által a múlt század 70-es éveiben restaurált mennyezetekhez valószínűleg a budai várbeliek szolgáltak mintául, mert az Esztergomból dezertált Peckenschleger János kanonok, Mátyás királynak egyik meghitt embere, később, mint III. János salzburgi érsek építette azt a fellegrárat és Salamon nem tartja valószínűtlennak, hogy Budáról került az arany mennyezetek eszméje Salzburgba az elvitt körmöci aranyokkal és egyéb kincsekkel együtt.

des öfteren fürstliche Gäste beherbergt und glänzende Feste veranstaltet.

☛ Der hervorragendste Teil des Palastes war der im Jahre 1426 vollendete Ritter- oder Römersaal, in welchem Friedrich der Streitbare, Herzog von Meissen, in die sächsische Kurfürstenwürde durch den König in seiner Eigenschaft als Römischer Kaiser eingesetzt wurde.

☛ Von den Bauten dieser Zeit ist nur die grosse Rondele, am Abhange der Südseite des Berges, samt den dahinführenden Torruinen, noch heute erhalten.

☛ Doch wurden aus dieser Periode verschiedene Säulen und Pfeilerbruchstücke, sowie auch eine Anzahl Terracottaornamente während des jetzigen Baues zutage gefördert, aus deren Serie einige im vorliegenden Werke mitgeteilt sind.

☛ König Sigmund war es trotz seiner 50jährigen Regierungszeit nicht vergönnt, den Bau des Palastes zum Abschlusse zu bringen. Nach seinem Tode gedachte Albert, der erste König aus dem Hause Habsburg, samt seiner Gemahlin den Bau fortzusetzen, doch Albert wurde durch seinen frühzeitigen Tod daran verhindert; während seine Gemahlin mit Ladislaus I. in innere Kämpfe verwickelt wurde, die dem Weiterbau Einhalt geboten.

☛ So näherte sich der Unglückstag zu Varna mit dem Tode Ladislaus' und den kriegerischen Wirren.

☛ Johann Hunyadi als Reichsverweser war mit den Türken in allzu heftige Kriege verwickelt, um sich mit Baulichkeiten beschäftigen zu können und was er an Musse erübrigte, verwendete er an die Vergrößerung und Verschönerung der Burg Vajda-Hunyad. Ladislaus V. hingegen nahm nur selten Aufenthalt im Lande und kümmerte sich wenig um die Ofner Burg, welche ihn nur zweimal beherbergte.

☛ Ofen wurde erst zu Mathias' Zeiten ein wirklich fürstlicher Wohnsitz (1458—1490). Zahlreiche gleichzeitige Urkunden, besonders der oben erwähnte Bonfinius in seinem „*Decades Rerum Hungaricarum*“ betitelten grossen Geschichtswerke, schildern in begeisterten Worten die fürstliche Pracht und Grossartigkeit der königlichen Burg. Leider legen die Beschreibungen hauptsächlich nur auf die inneren Einrichtungen Gewicht und vernachlässigten die Darstellung der äusseren Erscheinung und deren architektonischen Gliederung.

☛ König Mathias' liess die Säle vergrössern und verschönern, die gewölbten Räume umgestalten und mit

encore de nos jours sur le versant méridional de la colline, avec les restes de la porte qui y donna accès.

☛ Il faut placer dans la même période un grand nombre de fragments de colonnes et de pilastres qui ont été mis au jour lors des travaux de reconstruction dont il va être question plus loin, ainsi que les moulures en terre cuite dont nous présentons aux lecteurs un choix dans ce volume.

☛ Sigismond, malgré un règne qui n'a pas duré moins de cinquante ans, n'a pu terminer, comme on l'a vu, les travaux de construction du Palais. Après lui, son gendre, Albert, premier roi de Hongrie de la maison des Habsbourg, aurait eu l'intention de continuer l'oeuvre de son prédécesseur, mais sa mort prématurée l'en a empêché. Sa veuve, forcée de se défendre contre le roi Wladislas Ier que la nation avait appelé au trône après le décès de son époux, ne put se consacrer à la tâche de continuer les travaux commencés par son père.

☛ Avec la bataille de Varna (1444) et la disparition du jeune roi Wladislas, qui y trouva la mort, le trône se trouve de nouveau vide, sans que le Château de Bude ait profité des bonnes dispositions de ce monarque, enlevé à la fleur de l'âge.

☛ Jean Hunyad, qui lui succéda comme gouverneur du pays pendant la minorité de Ladislas V, fut trop occupé des guerres contre les Turcs pour être à même de tourner son attention vers l'embellissement de la capitale du pays. D'ailleurs, la construction et l'aménagement de son château magnifique de Vajdahunyad lui donna assez à faire. Le règne de Ladislas V a trop peu duré pour qu'il ait pu songer à continuer les travaux de reconstruction de Bude. Il n'y séjournait, du reste, en tout, que deux fois et il passait tout son temps en dehors de son royaume.

☛ C'est sous le roi Mathias Corvin (1458 à 1490) que Bude devint de nouveau une résidence royale. Les historiens contemporains de cet illustre prince témoignent tous de la magnificence du séjour royal et, entre autres, Bonfini, déjà nommé qui, dans les *Décades*, décrit, avec un grand luxe de détails, la splendeur du Palais et l'incomparable beauté des environs. On peut regretter seulement que ce savant se soit occupé surtout de la description de l'intérieur du Château et de son ameublement, tandis qu'il en néglige presque complètement l'architecture et ne mentionne pas non plus la distribution des différents bâtiments, ni leur structure.

Buda 1470-ben Schedel krónikájából

Buda 1470 aus der Schedelschen Chronik

Vue de Bude en 1470, tirée de la chronique de Schedel

De nem csak Bonfinius, más írók, pl. Oláh Miklós esztergomi érsek is írja 1536-ban, hogy külföldön sehol sem látott a budai várbeliekhez hasonló szépségű faragványokat. Különösen kiemeli a könyvtár szekrényeit, melyek valóságos remekei voltak az olasz művészetnek. Más írók is foglalkoznak Mátyás király budai várának leírásával. Így Velius Gáspár, írói nevén Ursinus, összehasonlítja Budavárát a római Janiculus-szal összefoglalt Vatikánnal és dicséri a fényt és pompát, mely itt uralkodott.

Castelli Péter püspök és pápai követ 1483-ban Budán járt és a legnagyobb elragadtatással írt a pápának a palota fényéről és gazdagságáról, különösen kiemelve a kápolnát, mely szerinte egész tárháza volt a művészi kincseknek.

A palotának azonban a legnagyobb értéket adta az abban elhelyezett világhírű könyvtár, mely célra két remekül díszített terem szolgált közvetlenül a kápolna mellett. Egyik teremben a görög, másik teremben a latin, magyar és német művek voltak elhelyezve. E nagyszerű könyvtár, mely „Corvina” néven ismeretes, hosszú időn át csalogatta Mátyás udvarához a fejedelmeket és tudósokat.

A várhegy nyugati oldala, valamint a mai Krisztinaváros egy része alkotta a palotához tartozó kertet, mely-

geschnitzten vergoldeten Decken versehen und sammelte für dieselben eine grosse Anzahl von Kunstwerken.

Wenn wir die über die Ofner Burg vorhandenen ältesten Holzschnitte, besonders das in der Hartmann Schedelschen Chronik im Jahre 1493 erschienene Bild in Augenschein nehmen, so finden wir darin kaum die Spuren der damaligen italienischen Renaissance-Baukunst. Der abgebildete Gebäude-Komplex entstammt gewiss den Zeiten Sigmunds und wir können annehmen, dass der eigentliche Schöpfer der Burg Sigmund gewesen, während dieselbe Mathias beendet und die Interieurs in dem Geiste der italienischen Renaissance ausgestaltet hat. Ob Mathias auch Neues erbaute oder gar einen besonderen Palast erheben liess — wie von einigen Geschichtschreibern behauptet wird — lässt sich nicht feststellen.

Nach Bonfinius sind die in der Ofner Burg bewerkstelligten Bauten und Ausschmückungen der Verehelichung des Königs mit Beatrix von Neapel zuzuschreiben, da der königliche Bräutigam alles daran setzte, um seine Braut fürstlich zu empfangen und sie ihrem Geschmacke entsprechend zu unterbringen. Dies ist auch der Grund, dass italienische Künstler nach Ungarn berufen wurden, unter ihnen Benedetto da Majano, einer der hervor-

On sait pourtant que Mathias a beaucoup fait pour rendre le Château de Bude digne d'être une résidence royale. Il en a notamment agrandi et embelli les appartements. Les voûtes furent partout changées et remplacées par des plafonds ornés de sculptures et de boiseries dorées qui relevaient l'aspect des salles et en rendaient le séjour plus agréable.

En étudiant les gravures les plus anciennes qui représentent le Château de Bude, et en particulier celle qui se trouve dans la *Chronique* Hartmann-Schedel, éditée en 1493, on y aperçoit à peine quelques vestiges du style de la Renaissance italienne contemporaine. Le groupe d'édifices qui y figure date probablement du temps de Sigismond. Il est donc permis de croire que c'est ce dernier roi auquel tous les bâtiments sont dus, tandis que Mathias n'aurait fait que terminer les constructions restées inachevées, en compléter les lacunes et transformer l'intérieur dans le goût de la Renaissance. Faut de documents historiques contemporains, il nous est impossible de dire avec certitude si le roi Mathias a réellement créé de toutes pièces une nouvelle demeure royale, comme l'affirment quelques écrivains.

Si l'on ajoute foi aux dires de l'historien Bonfini, les travaux de restauration et d'embellissement entrepris par Mathias dateraient seulement de son mariage avec sa seconde femme, la princesse Béatrice, fille du roi Fernand de Naples, de la maison d'Aragon. Le roi, en effet, a dû tout mettre en oeuvre pour préparer à son épouse un séjour digne d'elle et de lui. Pour satisfaire de son mieux le goût raffiné de sa fiancée, il fit venir une foule d'artistes, des plus renommés, de l'Italie, qui fut à ce moment la pépinière de tous les arts. Le plus illustre parmi ces maîtres de la Renaissance fut Benedetto de Majano, mais les historiens nomment encore tout une pléiade d'artistes distingués, entre autres Camicio, Cellini, Baccio, Fioravanti et les frères Trani.

Bonfini ne tarit pas de louanges au sujet des sculptures et des lambris dorés des appartements. Il exalte surtout les plafonds sculptés dont la richesse et la beauté, dit-il, faisaient l'admiration des spectateurs. Un autre historien connu, François Salamon,¹ émet l'hypothèse, assez vraisemblable, que les sculptures du château de Hohen-Salzburg qui existent encore et qui furent restaurées, vers 1870, par l'archiduc Jean (celui même qui a péri

¹ *Histoire de Budapest*, 1885.

hez lépcsők vezettek le. Mondják, hogy ebben a kertben állott Mátyás márvány palotája.

☛ Bonfinius a kertekről azt írja, hogy ott gyönyörű sétányok voltak márványszobrokkal és halastavakkal.

☛ Hogy Mátyás és Beatrix a képzőművészet egyéb ágai iránt is érdeklődtek, kétséget sem szenved. Így tudjuk, hogy Filippo Lippi képeket festett a királynak, sőt meghívást is kapott Budára, melyet azonban el nem fogadott. A már megnevezett Camisio mester számos képet szerzett a királynak Olaszországból. Lorenzo de Medici pedig domborműveket és műkincseket küldött nagy kortársának. A ferrarai udvar, valamint Milano hercege szintén műtárgyak küldésével kedveskedtek, utóbbi egy Madonna-képet küldvén, mely valószínűleg Leonardo da Vinci műve volt.¹

☛ A szoborművek közül napjainkig fennmaradt Mátyásnak és Beatrixnek Bécsben őrzött domborművű márvány mellszobra, melyről Pasteiner tanár azt mondja, hogy a XV. századbeli szobrászatra vall és a legjobb mester-művekkel kiállja a versenyt.

☛ De Mátyás az emlékszerű festészetnek is engedett tért termeiben, mert több történelmi falfestményről tesznek az írók említést, p. o. Daróczy János harci jelenete stb.

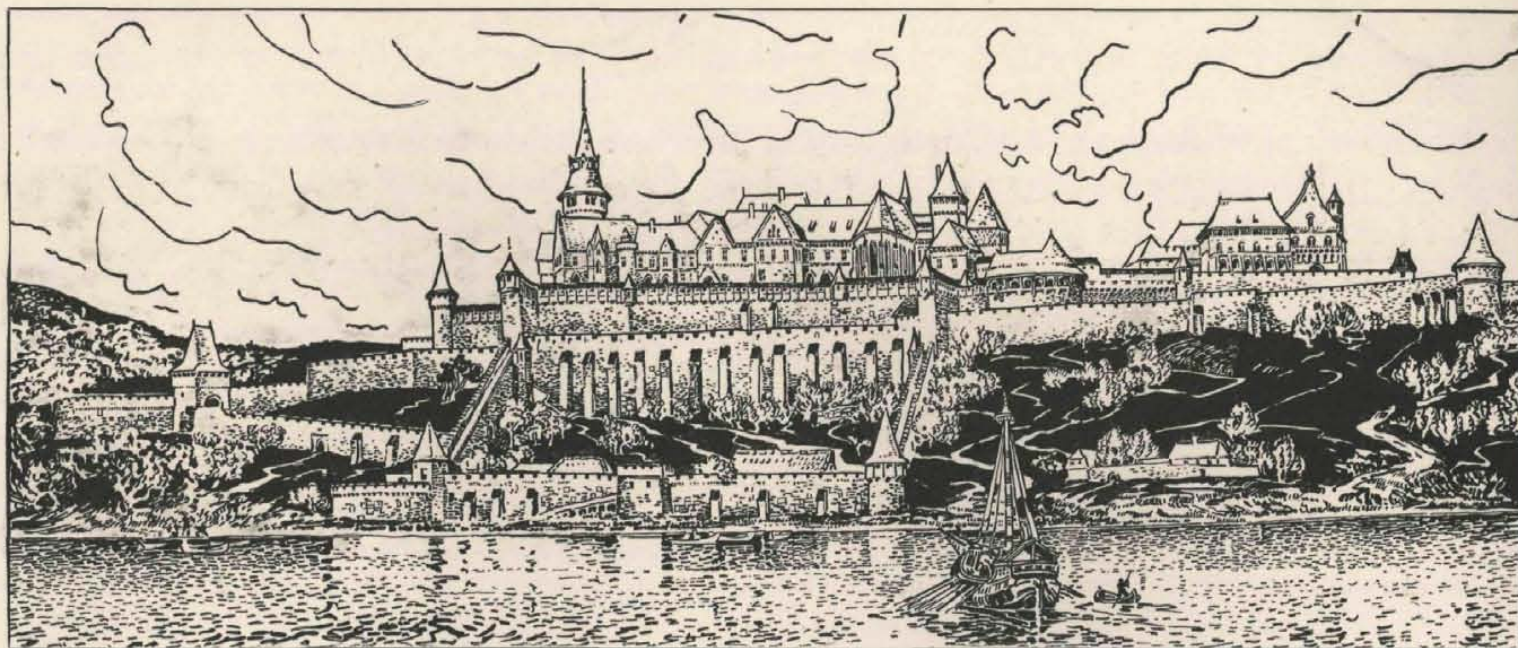
☛ Mindezekről a művekről és épületekről, valamint arról a ragyogó fényről, mely Mátyás udvarát körülvette, úgy szólván semmi nyom sem maradt fenn. Néhány kötődék, mely a jelenlegi építés alkalmából napfényre került, az összes maradvány Mátyás műveiből.

☛ Ezeknek a töredékeknek anyaga kemény homokkő, csak egy-kettő van vörös vagy fehér márványból faragva. A vörös márvány Komárom megyéből származik. A modern Hippolyt-Codex értekezésében (Századok 1874. 3. 1.) becses adatokat találunk az anyag származási helyéről, mondván, hogy a budai építkezésekre 1487–89. években a királyné részére a sikkői és tardosi bányákból 42 hajórakomány márvány szállíttatott; ugyanakkor Beatrix egy bizonyos Ambrosio nevű kőfaragót is tartott a bányákban szolgálatban.

☛ Érdekes az 1487. évi esztergomi érseki számlakönyvben ily című bejegyzés „Spesa fatta per la Maestà di Madama“, mely szerint a mondott évben márvány szállítására 125 aranyat fordítottak.²

¹ Csánki: II. kötet.

² Arch. Ért. XVIII. k. 197. l.

Mátyás király vára (helyreállítási terv)

Die König Mathias Burg (Restaurationsplan)

Château du roi Mathias (reconstruction idéale)

gendsten Meister jener Zeit. Teilhaber an den Bauten Mathias' waren ausserdem noch Camicio, Cellini, Baccio, Fioravanti, sowie die Gebrüder Trani.

☛ Bonfinius ergeht sich in besonderen Lobeserhebungen über die Schnitzwerke und erzählt, dass die Decken der Säle in märchenhaftem Reichtum und Vergoldung prangten.

☛ Franz Salamon (Geschichte von Budapest, 1885) behauptet, dass die geschnitzten Decken in der Feste von Hohen-Salzburg, welche durch den Erzherzog Johann (Johann Ort) in den siebziger Jahren des vorigen Jahrhunderts restauriert, ursprünglich nach dem Muster der in der Ofner Burg befindlichen hergestellt wurden, da der aus Esztergom desertierte Domherr Johann Peckenschleger, einer der Vertrauten Mathias', später als Johann III. Erzbischof von Salzburg diese Feste erbauen liess und er hält es nicht für unwahrscheinlich, dass die Idee der Goldplafonds samt den mitgenommenen Kremnitzer Dukaten und anderen Kunstschatzen von Ofen nach Salzburg gewandert sind.

☛ Doch nicht nur Bonfinius, auch der Erzbischof von Esztergom, Nikolaus Oláh, berichtet im Jahre 1536, dass er ähnliche Schnitzwerke, wie die in der Ofner Burg nirgends im Auslande zu Gesichte bekam. Insbesondere

plus tard sous le nom de Jean Orth), étaient simplement imitées d'après celles du Château de Bude. Il faut savoir, en effet, qu'un ancien favori du roi Mathias, le chanoine Jean Peckenschleger, d'Esztergom, après avoir commis quelques indécidatesses à l'adresse de son bienfaiteur, s'était sauvé en Autriche. Or, c'est ce rusé ecclésiastique, devenu plus tard archevêque souverain de Salzburg sous le nom de Jean III, qui fit construire la citadelle en question.

☛ L'historien qu'on vient de citer pense, avec quelque semblant de raison, que le ci-devant chanoine d'Esztergom a dû prendre le modèle de ces boiseries sculptées et dorées dont il a orné sa propre résidence épiscopale, dans le château de son ancien protecteur qu'il avait si indignement trahi et abandonné, en emportant avec lui force ducats de Körmöcz et autres trésors de toute sorte.

☛ Il ne faut pas croire, toutefois, que c'est le seul Bonfini qui s'occupe de la description des merveilles du Château royal de Bude. Nicolas Oláh, archevêque primat d'Esztergom, écrit de son côté, en 1536, que, dans ses voyages à l'étranger, il n'a vu nulle part ailleurs des sculptures qui approchent seulement en beauté celles qu'on peut admirer au Château de Bude. Il vante surtout

Budavára török uralom alatt

Die Budaer Festung unter der Türkenherrschaft

Forteresse de Bude sous la domination des Turcs

☞ Feltűnő, hogy a jelenlegi építkezés alkalmából történt ásatásoknál aránylag oly kevés márványtöredéket találunk, holott az előbbiekből ítélve az építőanyag leginkább az lehetett; az írók márványpalotát említenek és azt mondják, hogy a várbeli palota ajtóinak keretezése, a lépcsők és azok korlátjai márványból valók voltak.

☞ A rombadőlt Mátyás korabeli palotákból fennmaradt márványanyagot és épületi részleteket a török alatti és utáni időkben, midőn a várfalakat újból felépítették, kétésgkívül mésszé égetve habarcszhoz használták fel. Ez majdnem bizonyosra vehető, mert 1896-ban a Logody-utcai támaszfal alapozásánál négy mészegető kemencére akadunk, melyek környezetében összedarabolt márványtöredékek nagy halmaza volt; ezen töredékek között egy gyermek-alakkal díszített konzol, pillérfejezetek, párkányrészek stb. voltak.

☞ Mátyás halála után a királyi vár hanyatlásnak indult; sem II. Ulászló, sem II. Lajos nem fáradozott annak ápolása és fenntartása érdekében, a mit Mátyás alkotott, sőt a történetírók szerint II. Lajos alatt már megkezdődött a fosztogatás.

☞ A könyvtár is lassankint hol ajándék, hol zálogként idegen kézre került. Alig fordult meg látogató a palotában, ki egy-két kötetet el ne vitt volna és pedig nem annyira a szövegért, mint inkább az ezüst csatokkal díszített kötésükért.

☞ A mohácsi vésznap után Szolímán érkezett Budára s

hebt er die Schränke der Bibliothek hervor, wahre Prunkstücke der italienischen Kunst. Auch andere Geschichtschreiber befassen sich mit der Beschreibung der Ofner Burg zu Mathias' Zeiten.

☞ So zum Beispiel Kaspar Velius, mit dem Schriftstellernamen *Ursinus*, vergleicht dieselbe mit dem dem Janiculus zu Rom angebauten Vatikan und ist über den herrschenden Glanz und Reichtum des Lobes voll.

☞ Der Bischof und päpstliche Ablegat Peter Castelli hielt sich 1483 in Ofen auf und berichtet dem Papste in Worten des höchsten Entzückens über die Pracht des Königspalastes, worin er hauptsächlich die Kapelle hervorhebt, welche eine wahrhaftige Schatzkammer von Kunstwerken in sich schliesst.

☞ Den grössten Wert verlieh dem Palaste die darin untergebrachte weltberühmte Bibliothek, zu deren Dienste zwei unmittelbar neben der Kapelle befindliche, kunstvoll ausgeschmückte Säle verwendet wurden. In einem dieser Säle waren die griechischen, im anderen die lateinischen, ungarischen und deutschen Werke aufbewahrt. Diese grossartige Bücherei, unter dem Namen „Corvina“ bekannt, lockte lange Zeit hindurch die Gelehrten und Fürsten an den Hof des Königs Mathias.

☞ Die Westseite des Schlossberges, sowie ein Teil der heutigen Christinenstadt war zu einem Schlosspark gestaltet, in welchem angeblich ein Marmorpalast Mathias' gestanden haben soll.

la beauté des armoires destinées à serrer les livres de la bibliothèque, qui furent, selon lui, des chefs-d'oeuvre de l'art italien. D'autres écrivains s'occupent également du même sujet. Tel est Gaspard Velius, en littérature Ursinus, qui comparait Bude au Vatican de Rome qu'on venait de réunir vers cette époque avec le mont Janicule, et qui en exalte la beauté par dessus tout.

☞ L'évêque Pierre Castelli visite Bude, en qualité de légat du Pape, en 1483, et dans une lettre, écrite de cette ville au Saint Père, il parle en termes élogieux de la magnificence du Palais. Il vante surtout la chapelle qui est, selon lui, un véritable musée rempli de trésors artistiques.

☞ Ce qui fit par dessus tout la renommée du Palais de Bude, ce fut la Bibliothèque célèbre qui était installée à proximité de la chapelle, dans deux grandes salles magnifiques, ornées avec un soin et un luxe extrêmes. Dans une de ces salles furent placés les livres grecs, et dans l'autre les ouvrages en langue latine, hongroise et allemande. Cette bibliothèque, connue sous le nom de *Corvina*, fut pendant longtemps un objet de curiosité pour les nombreux voyageurs. Elle attira une foule de savants et d'autres personnages distingués dans la cour du roi Mathias.

☞ Le jardin attenant au Palais occupait le versant occidental de la colline et une partie du faubourg appelé aujourd'hui Krisztinaváros. On y accédait au moyen d'un escalier monumental. C'est dans ce jardin que la légende place le Palais de marbre que le roi Mathias aurait fait construire pour son usage.

☞ C'est encore Bonfini qui donne une description détaillée du jardin royal. Il dit, entre autres, qu'il y avait des promenades magnifiques, ornées de statues de marbre, et des viviers peuplés de toutes sortes de poissons.

☞ Tout le monde sait que le roi Mathias Corvin et la reine Béatrice aimaient et protégeaient en véritables Mécènes les beaux-arts et surtout les maîtres italiens de la Renaissance. Ainsi les documents du temps rapportent le fait que le célèbre peintre Filippo Lippi reçut des commandes du couple royal et fut même invité à venir à Bude. Mais le maître a dû décliner cet offre honorable. C'est par l'entremise d'un des artistes déjà nommés, du nom de Camicio, que la plus grande partie des oeuvres d'art arrivèrent d'Italie. Lorenzo de Médici, le „Magnifique“, duc de Florence, s'était chargé, de son côté, d'envoyer au roi de Hongrie des sculptures en relief

Ibrahim nagyvezér kíséretében felvonult a várba. Buda városát felgyújtották, de a királyi palotát megkímélték. A török hadsereg azonban a palotába is bevonult és belsejét teljesen kifosztotta. A kincseket, szőnyegeket, könyveket, zászlókat, ágyúkat stb. a szultán parancsára hajókra rakták a remek szobrokkal együtt és Konstantinápolyba szállították.

☞ Rövid idő múltán itt székelt Zápolya János és Ferdinánd, valamint az előbbinek özvegye, Izabella is.

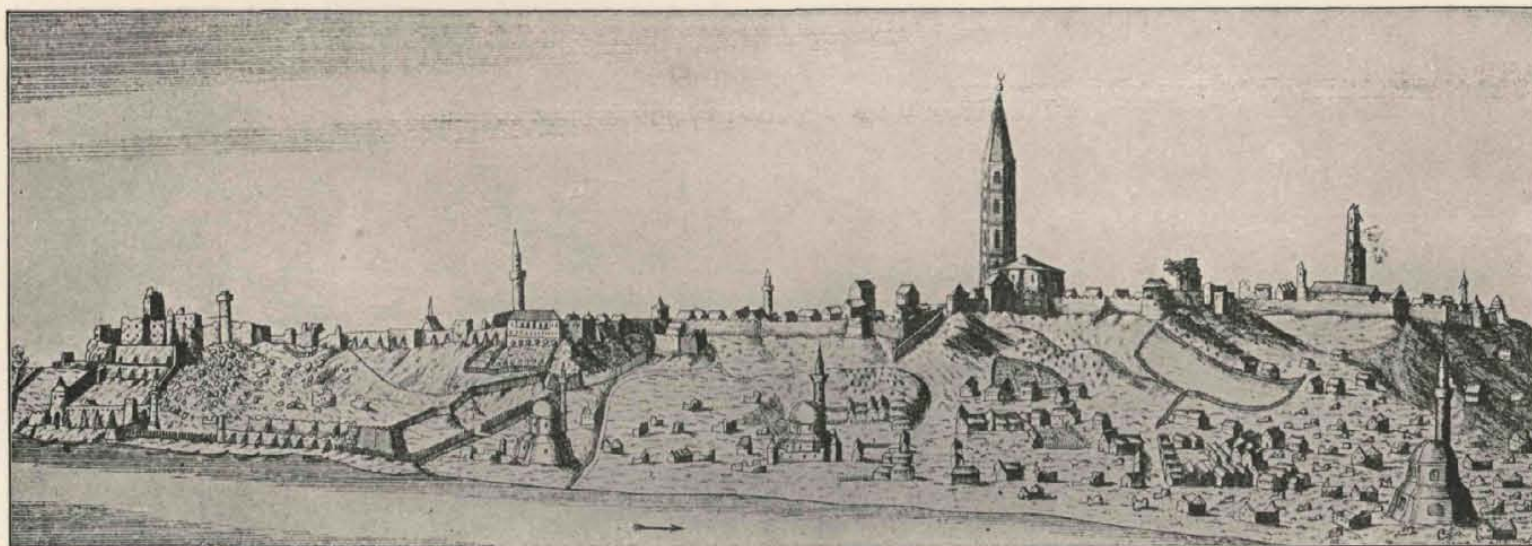
☞ János király nagyobb mértékű építkezéseket végeztetett; a palota belsejét, ha nem is oly fényesen, mint azelőtt volt, újból berendezte és lakható állapotba hozta. A várfalakat pedig erősebb védőművekkel bővítette. Ekkor volt az utolsó magyar udvartartás Budán.

☞ Zápolya János halála után 1541-ben Roggendorf, Ferdinánd hadvezére ostromolta Budát. Ágyút a palotára irányította, melyben Izabella tartózkodott. A nagy torony már is ingadozni kezdett, a palota azonban kevés sérülést szenvedett. Roggendorfnak nem sikerült a várat bevennie, hadseregével együtt ott maradt a harcmezőn, Szolimán pedig majdnem vérontás nélkül jutott Budaváranak birtokába, melyet Izabella kénytelen volt feladni. Ekkor jutott Buda török uralom alá, melynek járma alatt másfél századon át szenvedett.

☞ Milyen volt Budavára a török uralom alatt, erről szemtanúk leírásai adnak felvilágosítást. Gerlach István 1573-ban utazott itt és siratja az elmúlt fényes időköt. Schweiger Salamon pedig 1576-ban fordult meg Budán és a következőket írja Mátyás egykori palotájáról: „A két nagy udvarban, hol azelőtt ércszobrok állottak és fejedelmi dísz uralkodott, 30 darab összetört rozsdás ágyú hevert egyéb törmelék és piszok között. A remek kapuk és lépcsők legtöbbnyire megcsonkítva, használhatatlan állapotban vannak. Az ajtók és ablakok befalazva, vagy sárral betapasztva, díszítéseiktől megfosztva, az ornamensek és köfaragványok leverve voltak. A világhírű könyvtári termekben elszórva heverték a kincseket érő kéziratok egyes lapjai, melyekhez hozzányúlani nem, de rajtuk taposni szabad volt, hisz azok a padisa tulajdonát képezték.”

☞ Egy türhetően fenntartott terem falán, hol egykor valószínűleg a királyné lakott, késsel a falba vésve Schweiger a következő felírást találta: „Isabella regina sic fata voluit”.

☞ Az oszlopos folyosó a római terembe vezette Schweigert,

Buda 1686-ban a revindicatio után

Buda im Jahre 1686 nach der Revindikation

Bude en 1686 après la reprise sur les Turcs

☞ Es unterliegt keinem Zweifel, dass Mathias und Beatrix auch für die anderen Gebiete der bildenden Kunst Interesse hegten. So wissen wir, dass Filippo Lippi im Auftrage des Königs Gemälde ausführte, ja er wurde auch nach Ofen berufen, konnte jedoch diesem Rufe keine Folge leisten. Der obenerwähnte Meister Camicio kaufte für den König zahlreiche Bilder an. Lorenzo de Medici sendete Skulpturwerke und Kunstschätze seinem grossen Zeitgenossen. Der Hof von Ferrara, so auch der Herzog von Milano wetteiferten mit der Zusendung von Kunstschätzen. Letzterer sandte dem König ein Madonnenbild, wahrscheinlich ein Werk Lionardo da Vincis.¹

☞ Von den Bildhauerwerken jener Zeit blieben bis heute nur die Marmorbüsten des Königs Mathias und der Königin Beatrix erhalten. Beide werden in Wien aufbewahrt und Professor Pasteiner behauptet, dass dieselben den besten Arbeiten der Meister des Cinquecento entsprechen.

☞ Doch Mathias gab auch der monumentalen Malkunst Raum in seinen Sälen, denn die Berichte erwähnen mehrere Wandgemälde, darunter z. B. die Schlachtenszene Johann Daróczys.

☞ Von all diesen Kunstwerken und Gebäuden, so auch von dem strahlenden Glanze, der am Hof des Königs herrschte, sind nicht die geringsten Spuren mehr vor-

¹ Csánki: Band II.

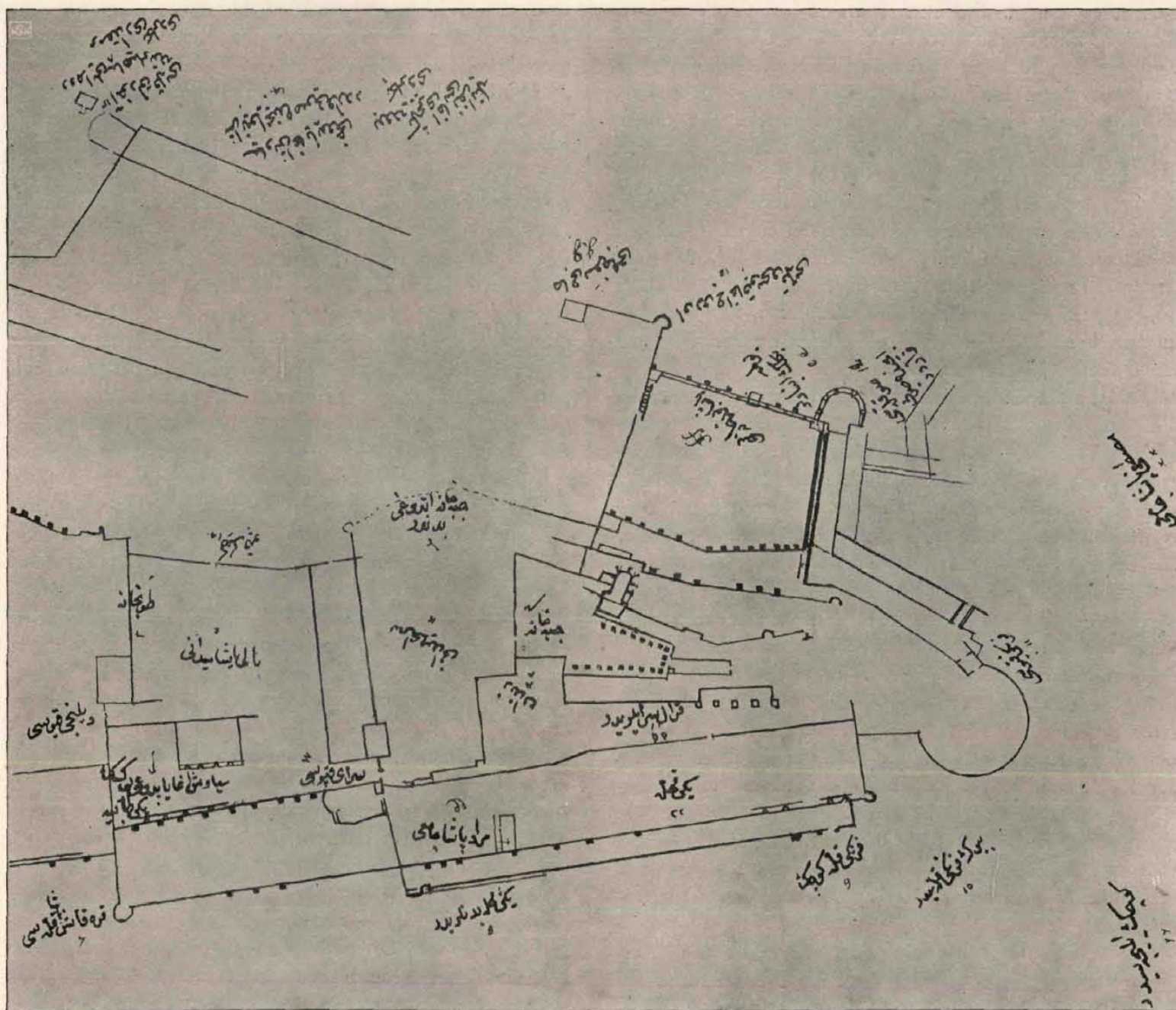
et d'autres oeuvres d'art. D'autres princes d'Italie, les ducs de Milan et de Ferrare, liés de parenté avec la reine Béatrice, expédièrent aussi un grand nombre d'objets d'art. Ce dernier fit cadeau, entre autres, à sa belle-soeur d'un tableau de la Madone d'une grande beauté qu'on prétend avoir été l'ouvrage de Léonard de Vinci.¹

☞ Parmi les sculptures d'origine italienne, il en est deux qui existent encore actuellement au Musée de la Cour de Vienne. Ce sont les bustes en marbre du roi et de la reine. Le professeur Pasteiner est d'avis qu'ils sont l'ouvrage d'un maître du XVe siècle et, selon son dire, ils supporteraient la comparaison avec les chefs-d'oeuvre les plus célèbres de la Renaissance.

☞ Si l'on peut ajouter foi aux traditions, la peinture décorative fut aussi dignement représentée dans la demeure royale de Bude. On parle, notamment, de fresques d'un grand style, l'un desquels devait représenter le Combat de Jean Daróczy, etc., etc.

☞ Malheureusement, à peine quelques vestiges ont été conservés de tous ces édifices et des oeuvres d'art qu'ils renfermaient. Et il est impossible de se faire une idée de la vie animée qui régnait à la cour brillante du roi Mathias. Quelques fragments de pierres sculptées, qui ont été mis au jour lors de la reconstruction récente du Château, est tout ce qui reste de l'ancienne splendeur...

¹ Csánki: Volume II.

Török alaprajz a Bolognában
örzött eredeti után

Türkischer Grundriss nach dem
in Bologna befindlichem Originale

Plan dressé par les Turcs d'après
le dessin original conservé à Bologne

de ennek padozata be volt dölve, az egykor ragyogó
festmények a portól, pizsoktól és pókhálótól alig voltak
megkülönböztethetők.

■ E termeken kívül egyebet jó vagy csak félig jó kar-
ban találni az egész palotában nem lehetett, műtárgyak-

handen. Einige Steinfragmente, die während des jetzigen
Burgbaues ans Tageslicht gelangten, bilden den Rest von
den Werken Mathias'.

■ Das Material dieser Fragmente besteht aus hartem
Sandstein, einige darunter sind aus rotem oder weissem

■ La matière de la plupart de ces fragments est une
sorte de grès, à peine un ou deux sont de marbre blanc
ou rouge. Ce dernier provient d'une carrière située dans
le comté de Komárom. Dans une dissertation du Codex
dit Hippolyte de Modène,¹ on trouve des données histo-
riques très curieuses relatives à l'origine des matières
employées à la construction du Château de Bude. Il y
est dit, entre autres, qu'on avait transporté, de 1487 à
1490, pour le compte de la reine Béatrice et pour servir
aux travaux du Château royal, quarante-deux cargaisons
de bateau de marbre, provenant des carrières de Sikkö
et de Tardos. La même source historique fait mention
d'un tailleur de pierre, du nom d'Ambrosio, qui avait
été occupé au service de la reine dans les mêmes
carrières.

■ Citons encore un passage curieux du livre des comptes
de l'archevêché d'Esztergom pour l'année 1487. On y
lit, en effet, sous la rubrique *Spesa fatta per la Maestà
di Madama* que, dans cette même année, on avait
dépensé, pour le transport de différents blocs de marbre,
la somme de 125 ducats.²

■ Malgré ces renseignements qui nous sont parvenus
de sources différentes, il y a lieu de s'étonner qu'on ait
trouvé, lors des fouilles faites à l'occasion des récents
travaux de réédification, si peu de fragments en marbre,
tandis que les écrivains contemporains témoignent avec
unanimité de la fréquence de cette matière dans les
constructions élevées. En effet, les historiens nous par-
lent d'un palais tout en marbre, et un autre raconte que
les chambranles des portes du château, les escaliers et
les balustrades furent en marbre pur.

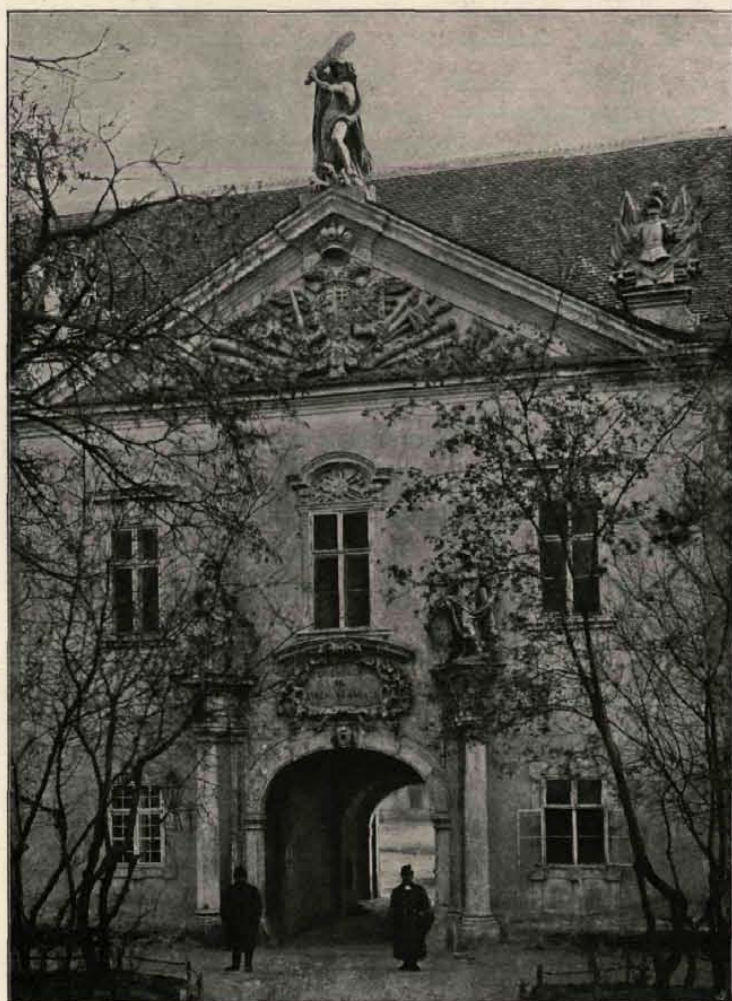
■ Mais la rareté des matières précieuses provenant
des anciennes constructions mises au jour récemment,
s'explique tout naturellement. C'est qu'on avait utilisé
les blocs de marbre provenant des palais de Mathias,
au temps de la conquête turque et plus tard, pour
les calciner et en faire de la chaux dont on se servit
pour faire du mortier. Cette hypothèse s'est chan-
gée en certitude lorsque, en jetant, en 1896, les fonde-
ments d'un mur de soutènement du côté de la Logody-
utca, on y a trouvé quatre fours à chaux assez bien
conservés et, dans le voisinage, un grand monceau de
fragments de marbre. Parmi ces morceaux cassés s'est

¹ Századok, 1874, p. 3.

² Archaeologiai Értesítő, tome XVIII, p. 197.

nak vagy szobroknak nyoma sem volt már; romhoz hasonlított az egész palota, melynek tetőzetén becsurgott az eső és az egykor oly fényes várkapolna is piszkos raktárrá lett.

✦ És az a kevés is, ami még a törökök alatt megvolt, szintén elpusztult. Elpusztult pedig teljesen 1686-ban, Buda visszafoglalásakor, midőn Lotharingiai Károly hadserege ostromolta és rommá döntötte a várat, valamint kőhalmazzá lövette a palotát is. Nem maradt itt kő kövön.

III. Károly király
palotájának (későbbi
tárház) kapuzata

Tor des Palastes
Königs Karl III.
(späteres Zeughaus)

Grande porte du palais du
Roi Charles III (appelé
plus tard dépôt d'armes)

✦ A vár bevétele után, szeptember hó 3-án, a zsákmányt kutató császári katonák között volt Marsigli gróf császári mérnök is, ki a romokat felkutatta és Mátyás király híres könyvtárának nyomorúságos töredékeit összeszedte. Tőle kerültek ezek a bécsi udvari könyvtárba. Marsigli azonban

Marmor gehauen. Der rote Marmor stammt aus dem Komitate Komárom. In der Abhandlung des Hippolyth-Codexes von Modena (Századok 1874. 3. 1) finden wir wertvolle Daten über die Provenienz dieses Materiales. Es wird darin berichtet, dass zum Zwecke der Ofner Burg in den Jahren 1487—89 für die Königin aus den Steinbrüchen von Sikkö und Tardos 42 Schiffsladungen Marmor geliefert wurden. Zur selben Zeit hielt Beatrix einen Bildhauer Namens Ambrosio in ihren Diensten. ✦ Interessant ist in dem Kontobuche von 1487 des Esztergomer Erzbischofes eine Aufzeichnung unter dem Titel: „Spesa fatta per la Maestà di Madama“, laut welcher in dem benannten Jahre für die Lieferung von Marmor 125 Dukaten gezahlt wurden.¹

✦ Es ist auffallend, dass während des jetzigen Burgbaues die Ausgrabungen so wenig Marmorfragmente zutage förderten, obzwar nach obigen Angaben das Baumaterial grösstenteils daraus bestanden haben dürfte. Die Geschichtsschreiber erwähnen einstimmig einen Marmorpalast und berichten, dass die Umrahmungen der Türen und Fenster, die Treppen, sowie deren Balustraden aus Marmor hergestellt waren.

✦ Höcht wahrscheinlich wurden die Marmor- und sonstigen Baureste des verfallenen Palastes aus der Mathias-Zeit während und nach der Türkenherrschaft zu den Befestigungswerken verwendet, der Marmor zu Kalk gebrannt und als Mörtel aufgebraucht. Dies ist umso sicherer anzunehmen, da wir 1896 bei der Fundierung der Stützmauer in der Lógodygasse auf vier Kalkbrenne-reien gestossen sind, in deren Umgebung zerbröckelte Marmorfragmente angehäuft waren, darunter manche wertvolle Skulpturen, z. B. eine mit einer Kindergestalt geschmückte Konsole, Pfeilerkapitälé, Gesimsegliederungen usw.

✦ Nach dem Tode Mathias' ging die königliche Burg ihrem Verfall entgegen. Weder Ladislaus II. noch Ludwig II. hatten Lust, Mittel und Musse für die Pflege und Erhaltung der Schöpfungen des grossen Königs, ja es begann laut dem Berichte der Historiker, schon unter Ludwig II. die Plünderung des Palastes. Selbst die Bibliothek geriet nach und nach, in Form von Geschenken oder als Pfandobjekt in fremden Besitz. Selten entfernte sich ein Besucher ohne Mitnahme von ein oder zwei Bänden der Büchersammlung, nicht so sehr dem Texte zuliebe,

¹ Arch. Ért. XVIII. B. 197. S.

trouvée une console ornée d'une figure d'enfant, puis des chapiteaux de colonne, des fragments de frises d'une certaine valeur artistique, etc.

✦ Quoi qu'il en soit, la dégradation du Château royal de Bude a commencé bientôt après la disparition de Mathias Corvin. Les successeurs immédiats du grand roi, Wladislas II, et son fils Louis II, n'ont rien fait pour conserver les bâtiments. Au contraire, les historiens constatent avec unanimité que la déprédation des trésors amassés sous le règne de Mathias avait déjà commencé sous Louis II. Les livres précieux de la Corvina furent donnés en cadeau aux visiteurs de marque, ou bien servirent d'hypothèques aux prêteurs d'argent. Les personnes qui visitèrent le Château, soit pour affaires, soit en curieux, en emportèrent toutes quelques volumes. C'est moins la valeur intrinsèque des livres qui tenta les visiteurs, que plutôt les fermoirs en argent et autres ornements de la reliure.

✦ Bientôt après le grand désastre de Mohács et la mort du jeune roi Louis II (1526), le sultan Soliman fit son entrée à Bude, accompagné de son grand-vizir Ibrahim. La ville fut incendiée par les Turcs, mais le Château royal échappa au désastre. Le vainqueur se contenta de dévaliser tout ce qu'il y trouva de précieux, de sorte qu'il n'en resta que les murs. Les objets de valeur, telles que tapis, livres, oeuvres d'art, étendards, canons et autres armes, furent embarqués sur des bateaux, par ordre du Sultan, avec les statues d'un grand prix qui ornèrent le jardin, pour être transportés à Constantinople.

✦ Mais les Turcs ne s'installèrent définitivement à Bude que beaucoup plus tard. Pour le moment ce furent les deux rois rivaux, Ferdinand Ier de Habsbourg et Jean Zápolya qui habitèrent tour à tour le Château de Bude. Après la mort de ce dernier, c'est sa veuve, la reine Isabelle, fille du roi de Pologne, qui en fit sa demeure.

✦ Le roi Jean fit faire des travaux de réparation assez importants au Château de Bude. Les murailles et autres défenses furent mises en bon état, les appartements restaurés et meublés, avec moins de luxe qu'autrefois, il est vrai, mais d'une façon suffisante. C'est pour la dernière fois qu'une cour royale siégeait alors à Bude.

✦ Jean Zápolya étant mort en 1541, Roggendorf, général de Ferdinand Ier entreprit le siège de Bude, pour enlever cette ville à sa veuve. Il fit pointer ses canons sur le Château même qu'habitait alors la reine Isabelle.

behatolt a nagy mecsetbe is és az ott őrzött török levéltárból számos okmányt és könyvet vitt magával, mely zsákmány jelenleg szülővárosának, Bolognának birtokában van. Innen származik az a török feliratú helyzetterv is Budaváráról, melynek fotografikus másolatát sikerült báró Forster Gyula úrnak megszereznie, kinek szívesességéből közölhetem.

1686-ban és a visszavivást követő években Budavárát sokan lerajzolták. A legszebb metszetgyűjtemény a Lanfrancóni-féle, mely jelenleg székesfővárosunk tulajdonában van, de ezek inkább a visszafoglalás hadi tettével foglalkoznak.

Térképek szintén csak a visszafoglalás utáni időkből maradtak fenn, kivéven az előbb említett bolognai térképet, mely kétségtelenül a török uralom alatti időben keletkezett.

Salamon Ferenc „Budapest története” című munkájában és dr. Károlyi Árpád „Buda és Pest visszavivásáról” írt művében közli a bécsi császári levéltári tervet Budaváráról; utóbbi még a királyi palota helyzetét is ugyanarra a tervre nyomatta rá, de nem egészen megfelelően. Ez készítetett engem arra, hogy a jelenlegi építkezés alkalmával talált falak helyzetét pontosan felmérsem és ezek szerint a régi állapotról helyesebb tervet készítsek.

Ennek, a tényleges állapotot leghivebben feltüntető helyzetrajznak, valamint a Schedel krónikájában levő és egyéb látóképeknek alapulvétele mellett, Györgyi Géza megkísérelte helyes távlati szerkesztéssel rekonstruálni, illetőleg ideális képben megkomponálni Mátyás király várát.

A visszafoglalás után Zsigmond és Mátyás király palotájának romhalmazát kőbányának használták. A budai polgárok innen hordták az anyagot házaik helyreállítására vagy azok újjáépítésére.

A romok azután úgy maradtak gazdátlanul 1715-ig, midőn III. Károly parancsára gróf Regal a régi épületmaradványok felhasználásával új palota építéséhez fogott. Azonban ez új palota nem állandó királyi laknak, hanem inkább csak ideiglenes szállásnak készült. Nem is a régi paloták helyére, hanem észak felé, homlokzattal a Szent György-térre, állították fel.

Ez a palota, melyet később kaszárnyának, majd megint fegyverraktárnak (Zeughaus) használtak, egyemeletes épület volt, melynek udvarát nagy négyszögű boltozott folyosó zárta körül.

als vielmehr um die mit Silberbeschlägen geschmückten kostbaren Einbanddecken zu besitzen.

Nach der Katastrophe bei Mohács kam Soliman nach Ofen und hielt in Begleitung des Grossveziers Ibrahim seinen Einzug in die Burg. Die Stadt Ofen wurde in Brand gesetzt, doch der königliche Palast blieb verschont. Das türkische Heer jedoch drang in den Palast und plünderte denselben. Alle Kunstschatze, Teppiche, Bücher, Fahnen, Kanonen usw. wurden auf das Geheiss des Sultans samt den herrlichen Statuen auf Schiffe geladen und nach Konstantinopel überführt.

Kurze Zeit darauf residierte in Ofen Johann Zápolya und Ferdinand, sodann die Witwe des vorigen, Isabella. König Johann liess in dem Palaste Bauten ausführen, das Innere, wenn auch nicht so glanzvoll wie früher, doch wohnbar wiederherstellen und die Burgmauern durch stärkere Schutzwerke erweitern. Dies war der letzte ungarische Hofhalt in Ofen!

Nach dem Tode Johann Zápolyas wurde Ofen von Roggendorf, dem Heerführer Ferdinands, belagert. Er richtete seine Kanonen gegen die Burg, in welcher Isabella residierte. Der grosse Turm begann bereits zu wanken, doch der Palast selbst erlitt nur geringen Schaden. Es ist Roggendorf nicht gelungen die Festung einzunehmen, er blieb samt seiner Armee am Schlachtfelde und Soliman gelangte in den Besitz der Festung, welche Isabella übergeben musste beinahe ohne Blutvergiessen. So geriet Ofen unter die Herrschaft der Türken, deren Joch das Land anderthalb Jahrhunderte hindurch bedrücken sollte.

Wie es mit der Ofner Burg während der Türkenherrschaft bestellt war, darüber geben die Beschreibungen einiger Augenzeugen näheren Aufschluss. Stefan Gerlach hielt sich im Jahre 1573 hier auf und er gedenkt unter Tränen der einstigen glänzenden Zeiten. Salamon Schweiger kam 1576 nach Ofen und gibt folgenden Bericht über den einstigen Palast des Königs Mathias: „In den beiden grossen Höfen, wo früher Erzstatuen gestanden und eine fürstliche Pracht herrschte, lagen unter anderem Gerümpel und Schmutz 30 Stück zerborstene und verrostete Kanonen. Die Prunktreue und Treppen sind grösstenteils verstümmelt und in unbrauchbarem Zustande. Die Türen und Fenster sind vermauert, ihrer Zierde beraubt, die Ornamente und Skulpturen heruntergeschlagen. In den weltberühmten Bibliotheksälen lagen die einzelnen Blätter der unschätzbaren Manuskripte zerstreut

Le grand donjon menaçait déjà ruine à force d'être battu continuellement par l'artillerie des assiégeants, mais le Château lui-même souffrit peu. Les Turcs étant accourus au secours de la ville assiégée, Roggendorf perdit la bataille et la vie, et une grande partie de son armée fut taillée en pièces. Soliman alors s'empara de ruse du Château de Bude que la veuve explorée fut contrainte de lui abandonner. C'est ainsi que la capitale de notre pays dut se soumettre à la domination des Turcs, qui n'en furent chassés que cent cinquante ans après.

Pour ce qui concerne l'état de Bude sous la domination turque, les rapports de quelques témoins oculaires sont là pour nous l'apprendre. Le premier de ces voyageurs, du nom d'Etienne Gerlach, y séjournait en 1573. Il déplore en termes éloquentes les splendeurs disparues de l'ancienne demeure royale. Puis ce fut le tour de Salomon Schweiger qui la visita en 1576. Voici ce qu'il dit du Palais royal de Mathias: *Dans les deux grandes cours qu'ornaient autrefois des statues de bronze et d'autres oeuvres d'art, une trentaine de vieux canons brisés gisent pêle-mêle avec d'autres débris au milieu d'une impropreté répugnante. Les portes sculptées et les escaliers à demi démolis, impropres à l'usage auxquels ils étaient destinés. La plupart des portes et des fenêtres murées ou barricadées, dépouillées de leurs ornements, les sculptures abimées. Dans les salles de la Bibliothèque, des lambeaux de manuscrits et parchemins précieux encombrement en grands tas le sol. Il est défendu d'y toucher, étant la propriété du Padishah, mais tout le monde les foule au pied impunément.*

Sur un des murs d'une chambre conservée en assez bon état, et qui fut probablement habitée autrefois par la reine, Schweiger lut et copia l'inscription suivante qu'on y avait gravée à l'aide d'un couteau: *Isabella regina sic fata volunt.*

Schweiger a pu pénétrer, à travers la colonnade, dans la Salle dite Romaine; mais le plafond en était affaissé et les riches peintures d'autrefois rendues méconnaissables par la poussière, les immondices et les toiles d'araignée qui les encombraient.

Il fut impossible de trouver, en dehors de ces quelques localités, dans tout le palais une seule chambre en bon état; il n'y avait plus de traces de tableaux, de statues ou d'autres oeuvres d'art. Tout l'édifice ressemblait plutôt à une lamentable ruine; l'eau de pluie entraînait

☛ Mária Terézia trónralépése és megkoronáztatása után mozgalom indult meg az országban, hogy a budai királyi palotát újból felépítsék. Az ország rendjei 1741-ben kérelmet intéztek a királynőhöz a palota újjáépítése dolgában.

☛ A királynő a kérelem teljesítését megígérte és legelső teendője volt, hogy az udvari kamarát felhatalmazta arra, hogy gróf Erdődy György kamarai elnök kezéhez a budai palota építése céljára 4000 forintot fizessen ki. Egyben megbízták Hildebrand Lucas főépítésszt, hogy Budán tanulmányozza a helyszíni viszonyokat és az udvartartásra alkalmas királyi palotára készítse el a terveket.

☛ 1745. évtől kezdve a palota építésére évi 6000 forintot engedélyeztek. E közben az országban az építés számára pénzt is gyűjtöttek. A gyűjtés eredménye, tekintve az akkori idöket, sikeresnek mondható. Az építés ugyan megindult, de lassan haladt előre, úgy hogy az alapkölvetétel a kezdeményezés első lépése után csak 8 évvel, 1749 május 3-án, a királynő születése napján történt meg.

☛ A közbejött porosz háború alatt az építkezés majdnem egészen szünetelt, söt Hildebrandnak 1755-ben történt halála után meg is akadt.

☛ Midön 1764-ben a királynő Budán járt, csak a középső szárny volt tető alatt.

☛ Ekkor gróf Grassalkovics kérte a királynőt, hogy az építés gyorsabb befejezhetése végett három éven át havi 2000 forintot engedélyezzen, remélvén, hogy ez idő alatt az építés befejezhető. Az összeget engedélyezték, de 1767-ben a palota még mindig nem volt készen és az akkori vezető építész annak befejezését a következő esztendőben csak azon feltétel mellett ígérte, ha havonként 3000 forint áll rendelkezésére.

☛ Mindamellett az építés 1771-ig húzódott, tehát a kezdeményezéstől számítva 30 év multán készült csak el Mária Terézia budavári palotája.

☛ Két évvel korábban, 1769-ben lett kész a palota kápolnája, melyet a királynő a régi, valószínűleg Szent Zsigmond vártemploma és karmeliták zárdája, a jelenlegi várszínház helyett a palotában építtetett. Ebből az időből is származnak a boltozatok szép freskófestményei Hauzinger József festőtől. A templomot 1769. évi október 3-án gróf Migazzi bíboros-érsek és helyettes váci püspök szentelte be és 1771. július hó 21-én szerezte vissza Ragusából Szent István jobbját és ennek őrzésére épült a királyi

auf dem Boden. Berühren durfte man sie nicht, da sie ja Eigentum des Padischah waren, doch machte sich niemand ein Gewissen daraus, dieselben mit Füßen zu treten“.

☛ An der Wand eines ziemlich gut erhaltenen Saales, in welchem wahrscheinlich die Königin wohnte, fand Schweiger mit einem Messer in die Wand geritzt folgende Aufschrift: „*Isabella regina sic fata voluit*“.

☛ Ein Säulengang führte Schweiger in der Römersaal, doch war dessen Fussboden eingestürzt, die vormals prächtigen Wandgemälde waren durch Staub, Schmutz und Spinnweben kaum mehr zu unterscheiden.

☛ Ausser diesen Sälen konnte man im ganzen Palaste nichts mehr in gutem oder nur einigermaßen erträglichem Zustande antreffen. Von Kunstwerken und Statuen war keine Spur mehr vorhanden, der ganze Palast glich einer Ruine, durch dessen Bedachung der Regen einsickerte. Selbst die einst so herrliche Burgkapelle war zu einem von Schmutz triefenden Magazin entwürdigt.

☛ Und selbst das Wenige, was unter der Türkenherrschaft noch erhalten war, wurde verwüstet. Im Jahre 1686 bei der Revindikation, als Karl von Lothringen mit seinem Heere die Burg belagerte und dieselbe samt dem ganzen Palaste zu einem Schutthaufen zusammenschien liess, blieb kein Stein auf dem andern.

☛ Nach der Einnahme der Festung, am 3. September 1686 befand sich unter den beutesuchenden kaiserlichen Soldaten Graf Marsigli, kaiserlicher Ingenieur, der die Ruinen durchforschte und die elenden Reste der berühmten Bibliothek sammelte. Von seiner Hand gelangten dieselben in die Wiener Hofbibliothek. Marsigli drang jedoch auch in die grosse Moschee ein und nahm aus dem dort aufbewahrten Archive zahlreiche Dokumente und Bücher mit, welche sich heute im Besitze seiner Geburtsstadt Bologna befinden. Dieser Beute entstammt auch der mit türkischen Aufschriften versehene Lageplan der Ofner Burg.

☛ Es ist Baron Julius Forster gelungen die photographische Kopie des Planes zu erwerben und durch dessen Gefälligkeit bin ich in der Lage, denselben der Öffentlichkeit zu übergeben.

☛ Im Jahre 1686 und in den auf die Revindikation folgenden Jahren wurde die Ofner Burg oftmals abgezeichnet. Die vollständigste Sammlung alter Stiche von Lanfranchi ist gegenwärtig Eigentum der Hauptstadt;

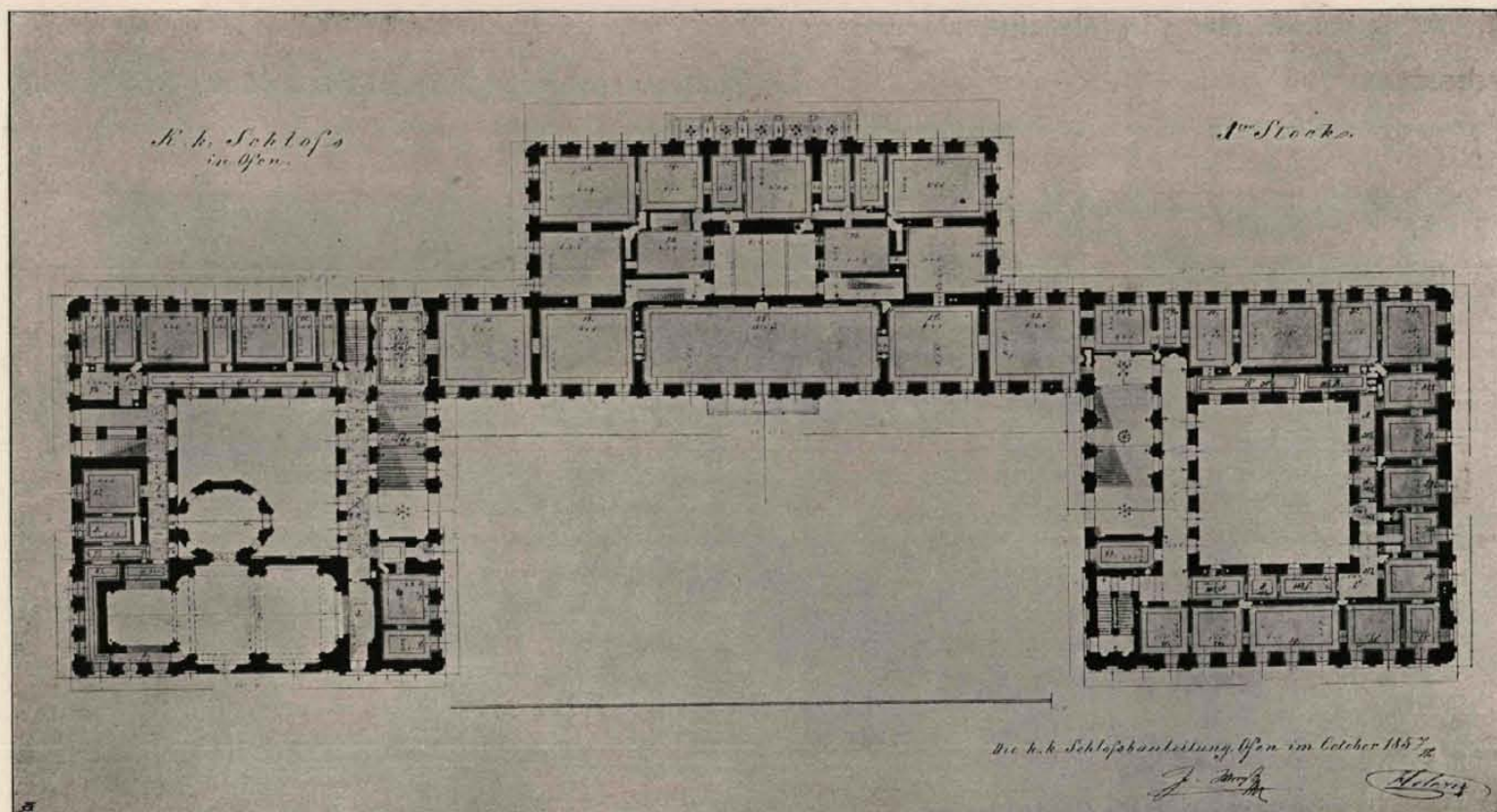
librement par les toits abimés et les fenêtres béantes. La chapelle du Château, jadis si richement ornée, servit de magasin de débarras.

☛ Même ces quelques débris que les Turcs avaient respectés furent détruits plus tard, lors de la reprise de Bude par les armées chrétiennes, en 1686. On sait que le prince Charles de Lorraine, général en chef de l'empereur-roi Léopold Ier, emporta la ville, après un siège long et terrible, au cours duquel pas un seul mur n'est resté debout. Le château lui-même fut réduit en un lamentable monceau de ruines.

☛ Le 3 septembre, jour de la reprise de ce qui resta de Bude, l'armée impériale fit son entrée dans l'ancienne capitale. Parmi les soldats qui cherchaient les trésors qu'on croyait cachés sous les décombres du château, se trouva le comte Marsigli, ingénieur de l'armée assiégeante, d'origine italienne, qui fit faire dans les décombres des fouilles plus suivies. Il réussit à sauver quelques débris de la fameuse bibliothèque du roi Mathias, qui furent déposés plus tard dans la Bibliothèque impériale de Vienne. Le même Marsigli avait pu entrer, avec l'agrément du généralissime, dans la grande Mosquée et enlever aux archives turques qui y furent déposées, une foule de documents et de livres qu'il emporta avec lui et dont il fit cadeau à sa ville natale, Bologne. Ces précieuses reliques s'y trouvent encore de nos jours. C'est de là que provient le plan du Château de Bude, avec légende en langue turque, dont une reproduction photographique a été acquise par le baron Jules Forster, qui a eu l'obligeance de nous la céder pour la présente publication.

☛ L'année où fut repris le Château par les forces chrétiennes, et plus tard, les gravures qui représentent la forteresse de Bude se multiplièrent beaucoup. Le recueil le plus complet de ces images se trouve dans la collection de gravures, réunie jadis par l'ingénieur Enea Lanfranchi, qui fut léguée plus tard à la Ville de Budapest. Mais ces estampes se rapportent spécialement, pour la plupart, aux événements du siège de la ville par l'armée chrétienne.

☛ Toutes les cartes et plans de situation de la ville et des environs qui restent, datent aussi des temps qui suivirent la réoccupation, à l'exception du plan provenant de Bologne dont il a déjà été question et qui fut tracé, sans aucun doute, sous la domination turque.

A régi királyi vár első emeleti alaprajza

Grundriss des I. Stockwerkes der alten Königsburg

Plan du 1er étage du vieux Château royal

palotai templom keleti oldalán, a palota udvarában a Szent-István-kápolna.

✦ A királyi palota összes költségei mintegy 402.000 forintot tettek, mely összeghez a megyék és a szab. kir. városok a gyűjtött pénzekből 95.000 forintra járultak hozzá. Mária Terézia csak egyszer lakott a palotában, de József császár többször időzött abban. 1772-ben a palota egy részét átengedték az angol kisasszonyoknak, akik azonban 1777-ben Pestre költöztek, mert ugyanaz évben a Nagyszombatról áthelyezett egyetem foglalta el a palotát. Az egyetem 1784. évig volt itt, amikor II. József császár Pestre telepitette. Kiköltözködése után üresen állott a várpalota, míg azután Sándor Lipót, utóbb pedig József főherceg és országnádor rezidenciája lett.

✦ A Mária Terézia korabeli királyi palota alakjáról és építési elrendezéséről a bécsi császári pénzügyminisztérium levéltárában vannak eredeti okmányok és tervek, mely utóbbiak közül egynek másolatát mutatjuk be.

✦ Hildebrand a tervezésnél mindenesetre tekintettel volt a régi alapfalakra és azokat részben felhasználta, mert

doch befassen sich diese hauptsächlich mit dem militärischen Akte der Belagerung. Situationspläne der Burg verblieben nur aus der Zeit nach der Revindikation, angenommen den obenerwähnten Lageplan, der unzweifelhaft während der Türkenherrschaft aufgenommen wurde. Franz Salamon, in seinem Werke „Geschichte von Budapest“ und Dr. Árpád Károlyis Buch „Über die Revindikation von Ofen-Pest“ publizieren Grundrisse aus dem Wiener kaiserlichen Archiv über die Ofner Burg, letzterer liess sogar die Lage des alten Königspalastes auf demselben Situationsplan hinzufügen, doch entspricht der Plan nicht den wirklichen Verhältnissen. Dieser Umstand bestimmte mich, die während des Neubaus aufgefundenen alten Mauern und deren Lage pünktlich einzumessen und auf Grund derselben einen korrekteren Lageplan herzustellen.

✦ Mit Hilfe dieses den tatsächlichen Zustand wiedergebenden Situationsplanes, sowie auf Grund der in der Schedelschen Chronik und anderwärts mitgeteilten Ansichten versuchte es Géza Györgyi, die Burg des Königs

✦ Les historiens François Salamon¹ et le docteur Árpád Károlyi² publient tous les deux le plan de Bude provenant des Archives impériales de Vienne. Le second a même fait tracer, sur cet ancien plan, l'emplacement du Palais actuel, mais les indications n'en sont pas toujours exactes. Pour rectifier ces erreurs, je me suis trouvé obligé d'exécuter des mesures précises et de faire lever, lors de la reconstruction récente du Palais, l'emplacement exact des anciens murs mis au jour, afin d'être en état de donner un plan conforme à la situation réelle des anciennes constructions.

✦ M. Géza Györgyi a essayé ensuite, en se basant sur ce plan de situation qui indique fidèlement l'emplacement exact des vieux murs, et à l'aide d'anciennes gravures, notamment celle de la Chronique de Schedel et d'autres semblables, de retracer en perspective le Palais du roi Mathias ou, pour mieux dire, d'en faire une esquisse idéale.

✦ Quoi qu'il en soit, les ruines des palais de Sigismond et de Mathias, après la reprise de la forteresse sur les Turcs, servirent à rebâtir les maisons de la ville. Les habitants vinrent là, comme à une carrière inépuisable, en emportèrent les matériaux et les utilisèrent pour leurs bâtisses, qui se multipliaient beaucoup dans les années subséquentes.

✦ Le monceau de ruines resta ainsi dans le même état d'abandon jusqu'en 1715. Le roi Charles III (comme empereur d'Allemagne il porte le nom de Charles VI) donna ordre, cette année, au comte Regal de construire un nouveau palais en conservant des anciens murs ce qui était utilisable. Il faut dire que cet édifice n'eut pas pour destination de servir de demeure royale, mais seulement de séjour accidentel ou temporaire. Il n'occupa pas tout à fait l'ancien emplacement, mais se trouva un peu plus loin au Nord, la façade étant tournée vers la place Saint-Georges.

✦ On utilisa pour ce bâtiment les vieilles fondations du palais de Sigismond. L'une de ces anciennes murailles, celle qui borde la place Saint-Georges dans toute sa largeur, forma un mur mitoyen du nouveau palais; un autre mur d'enceinte, dont la direction est parallèle au Danube et un troisième qui borde le grand fossé, servirent de murs principaux au nouvel édifice.

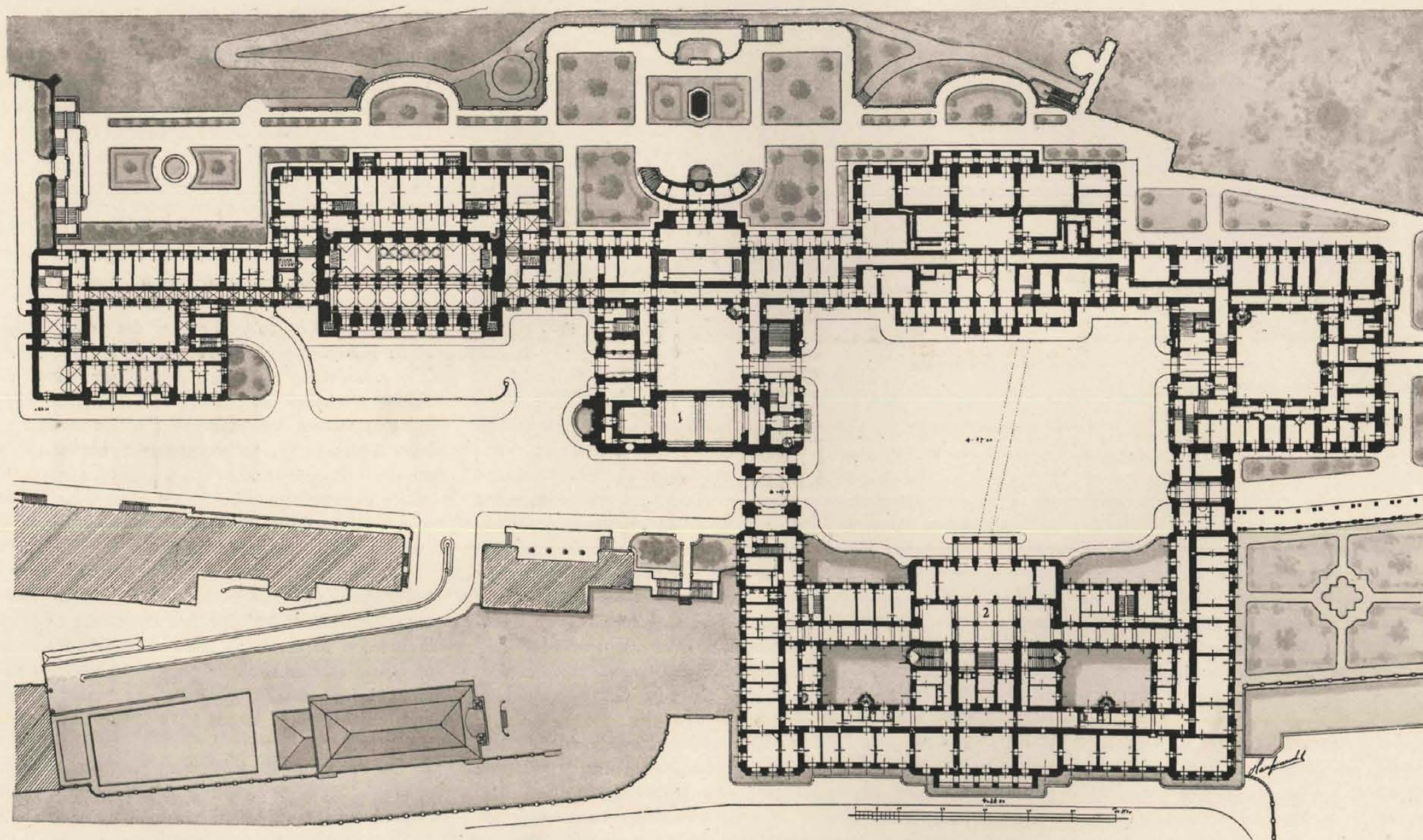
¹ Histoire de Budapest, 3 volumes.

² La reprise de Bude et de Pest.

A magyar királyi vár földszinti alaprajza

Die ungarische Königsburg. Grundriss des Parterregeschosses

Le Château royal de Hongrie. Plan du rez-de chaussée

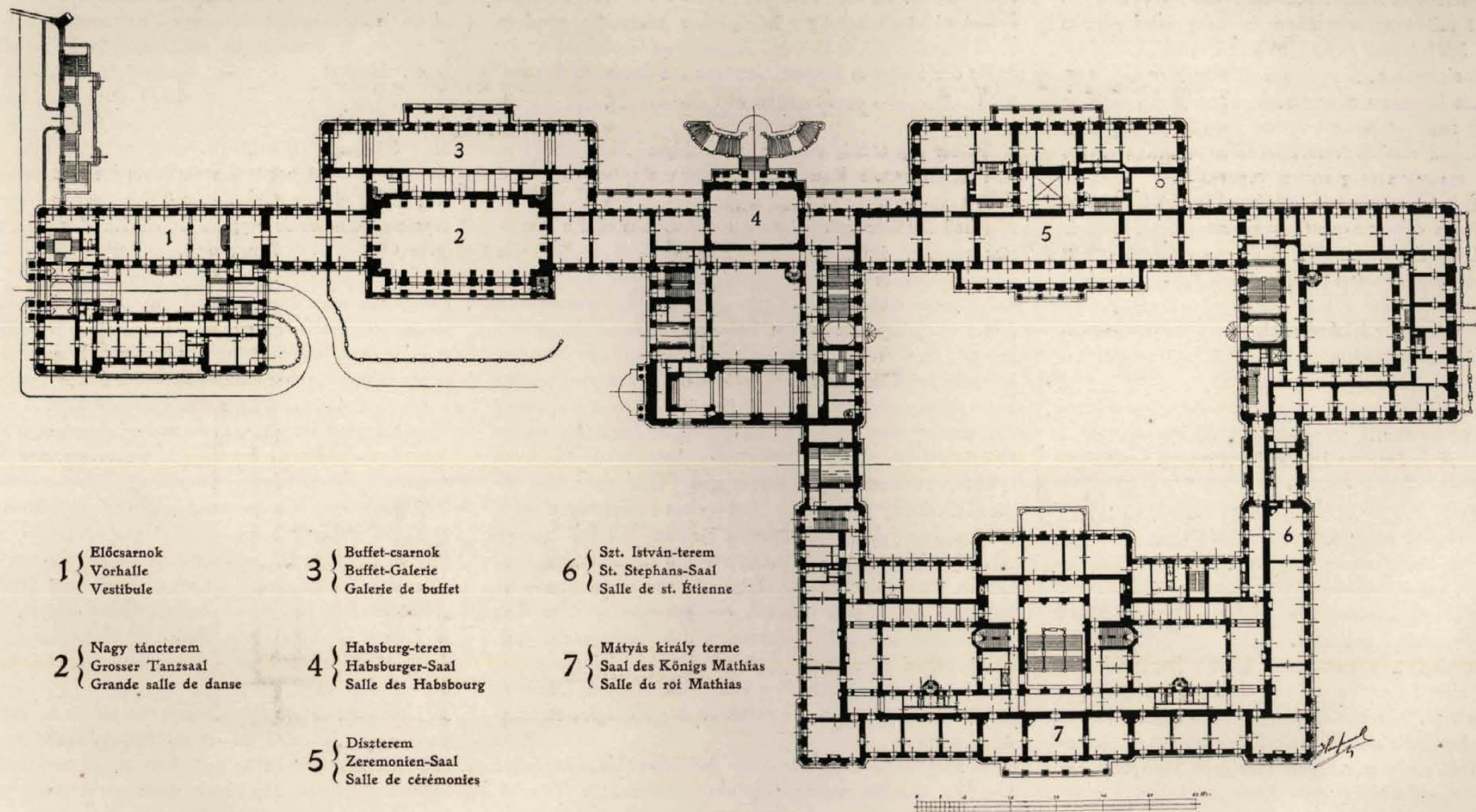
1 { Vártemplom
Burgkapelle
La Chapelle du château

2 { Előcsarnok és főlépcső
Vorhalle mit Haupttreppe
Vestibule et escalier principal

A magyar királyi vár I-ső emeleti alaprajza

Die ungarische Königsburg. Plan des I. Stockwerkes

Le château royal de Hongrie. Plan du premier étage

a palota több főfalát a Zsigmond és Mátyás idejéből fennmaradt falazatra, sőt, mint a déli szárnynál találtuk, egy egész traktust régi és igen érdekesen boltozott pincére állította.

☞ A Mária Terézia korabeli palota egyébként alaprajzi elrendezésben nem igen változott meg az új korig. Megvoltak még az egykorú, nagyméretű fölépcsők és a nagy Rittersaal eredeti elrendezése csak az 50-es években alakult át, amikor is falait stucco-márvánnyal burkolták.

☞ A királyi palotával egyidőben épült az istálló-épület és az ú. n. *Stöckl*-ház, mely utóbbiban vendég- és hivatalnoki lakások voltak.

☞ A kerteket is ebben a korszakban rendezték. Később József nádor nagy szeretettel ápolta azokat és adta meg a kertnek azt az alakját, mely, legalább a déli oldalon, nagyban és egészben még ma is megvan.

☞ 1849 május hó 16-án érte a királyi palotát az első ágyúlövés Buda ostroma alatt. A palota tüzet fogott és csakhamar lángbaborult a délioldali szárny és evvel együtt a középépület tetőszerkezete is elhamvadt. Az északi négyszög épségben maradt.

☞ Az ostrom további lefolyása alatt is sokat szenvedett az épület és amit a lángok megkíméltek, az az ostromlott és ostromló hadsereg martaléka lett.

☞ Az 50-es évek kezdetével a királyi palotát újból helyreállították. Ekkor nyerte az épület azt az alakot, melyet mi is ismertünk és amely a legközelebbi multig fennállott.

* * *

☞ A budai királyi vár csak 1856 és 1857-ben részesült ismét fejedelmi látogatásban. Legfényesebb napjait azonban a palota alkotmányunk visszaállítása után látta, 1867-ben, Ő cs. és apostoli kir. felsége I. Ferenc József királlyá koronázása alkalmából.

☞ E nagyszerű ünnepélyek során kitűnt, hogy a budai palota nem eléggé nagy és az udvartartás szükségleteit nem elégítheti ki. Mindenütt hiány mutatkozott, a palota termei nem nyújtottak kellő helyet nagyobb szerű ünnepélyek kifejtésére és a meghívott vendégek befogadására.

☞ Már akkor nyilatkozott gróf Andrássy Gyula miniszterelnök, hogy egyik legfőbb teendője lesz a palota kibővítése és annak a magyar király méltóságához illő átépítése.

☞ A palota építésének kérdése azonban csak dicsőült Erzsébet királyné óhajára került napirendre. Legelőször

Mathias in richtiger Perspektive zu rekonstruieren, d. h. in einem Idealbilde ersichtlich zu machen.

☞ Nach der Revindikation wurde der Trümmerhaufen des einstigen königlichen Palastes als Steinbruch benützt. Die Bürger von Ofen entnahmen von hier das Material zum Ausbau ihrer Häuser. Die Ruinen blieben sodann herrenloses Gut bis 1745, wo auf Geheiss König Karls III. Graf Regal mit Benützung der alten Bauüberreste, den Bau eines neuen Palastes in Angriff nahm. Doch sollte der neue Palast nicht als ständiger königlicher Wohnsitz, sondern bloss als zeitweiliges Domizil dienen, auch wurde nicht die Stelle der früheren Paläste, sondern ein Grundstück nordwärts, mit der Fassade gegen den St.-Georgsplatz für den Bau erwählt.

☞ Dieser einstöckige, einen viereckigen Arkadenhof in sich schliessende Bau wurde später als Kaserne und Zeughaus verwendet.

☞ Nach der Thronbesteigung und Krönung Maria Theresias entstand im Lande eine Bewegung bezüglich des Wiederaufbaues der Ofner königlichen Burg. Die Stände des Landes richteten 1741 eine Bitte an die Königin in dieser Angelegenheit deren Erfüllung in Aussicht gestellt wurde. Der erste Schritt bestand darin, dass die Hofkammer bevollmächtigt wurde, 4000 Gulden zu Händen des Kammerpräsidenten Grafen Georg Erdödy zum Zwecke des Ofner Burgbaues auszubezahlen. Zugleich wurde Oberbaumeister Lukas Hildebrand betraut, in Ofen die Lokalverhältnisse zu studieren und Pläne zu einem für die Hofhaltung geeigneten königlichen Palast vorzulegen. Bis zu dem Jahre 1745 wurden für den Bau des Palastes jährlich 6000 Gulden bewilligt und im Lande Geldsammlungen veranstaltet, deren Ergebnis, die damaligen Verhältnisse vor Augen haltend, erfolgreich war. Der Bau wurde wohl in Angriff genommen, doch verzögerten sich die Arbeiten dermassen, dass die Grundsteinlegung erst acht Jahre später nach dem ersten Schritt der Initiative am 3. Mai 1749, dem Geburtstage der Königin, stattfinden konnte.

☞ Während des mit Preussen geführten Krieges ruhte der Bau beinahe vollständig und Hildebrands Tod im Jahre 1755 brachte denselben ganz zum Stocken.

☞ Als die Königin im Jahre 1764 Ofen besuchte, war nur der mittlere Flügel des Palastes unter Dach.

☞ Bei dieser Gelegenheit bat Graf Grassalkovics die Königin, sie möge behufs beschleunigter Beendigung des

☞ Ce palais, qui fut transformé plus tard en caserne, et à un autre moment en dépôt d'armes (d'où le nom de Zeughaus) n'a eu qu'un seul étage. La grande cour avait été bordée à l'intérieur d'un corridor couvert et à plafond en voûte.

☞ Aussitôt après l'avènement et le couronnement de la reine Marie-Thérèse, on commença à agiter la question de la reconstruction du Château royal de Bude. Les deux Chambres de la Diète adressèrent, en 1741, une requête à la reine pour en demander la réédification.

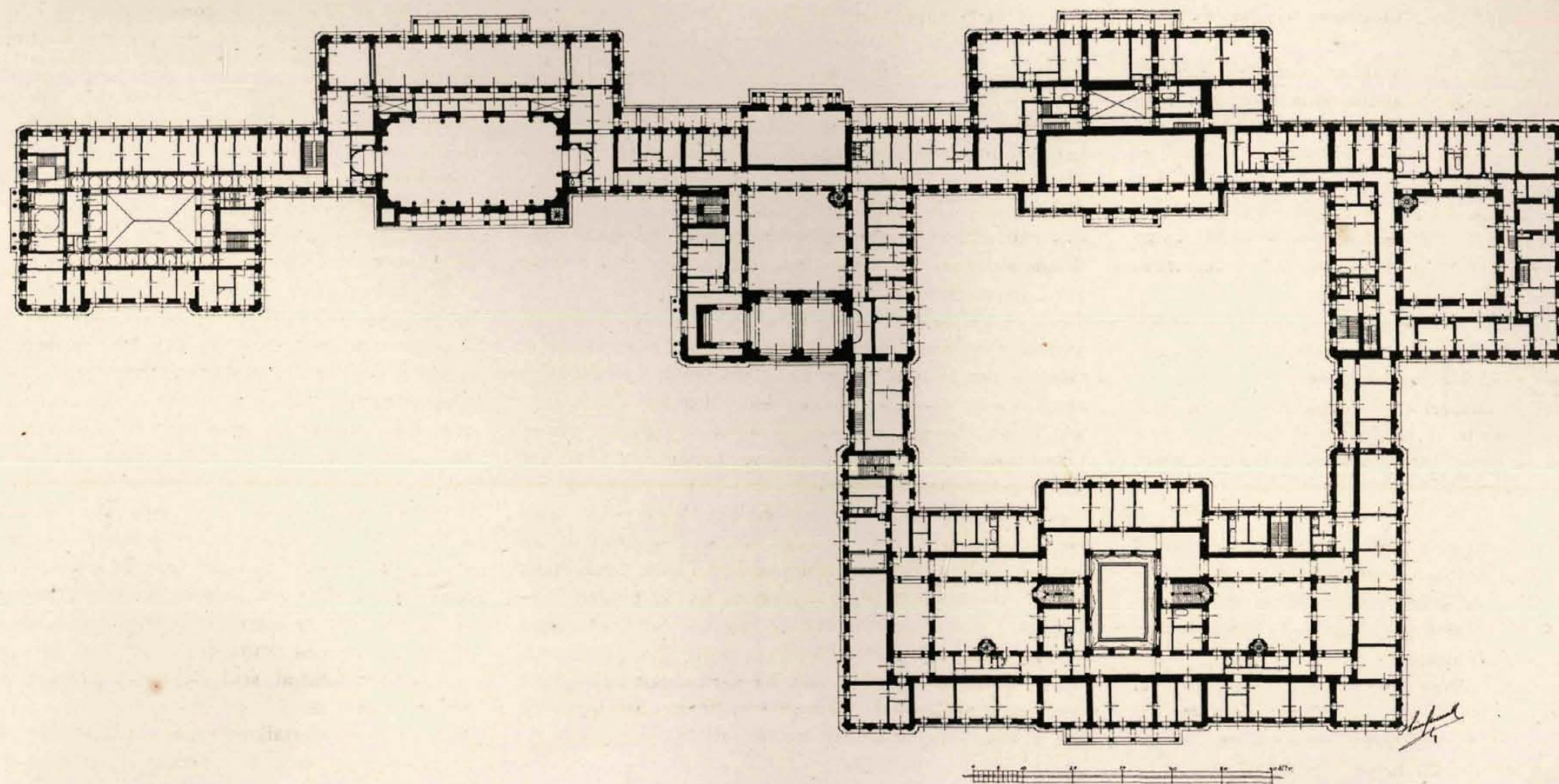
☞ La jeune reine accueillit gracieusement cette démarche et promit de prendre en considération la requête de la Diète. Bientôt après, elle chargea la Chambre aulique (le suprême conseil des finances) de payer aux mains de son président, le comte Georges Erdödy, la somme de 4000 florins qui devait servir pour couvrir les premiers frais de la reconstruction projetée. En même temps, l'architecte de la Cour, Luc Hildebrand, reçut la commission d'étudier le terrain, de choisir l'emplacement du futur Château, et d'en dresser les plans.

☞ A partir de 1745, on destina aux travaux du nouveau Palais annuellement la somme de 6000 florins. En même temps, une souscription fut lancée dans le pays, dont le produit devait contribuer aux frais. L'appel de fonds produisit un résultat satisfaisant étant donné l'exiguïté des ressources du pays. Les travaux furent donc commencés, mais n'avancèrent que très lentement. Ainsi, la pose solennelle de la pierre de fondement n'eut lieu que huit ans après la décision de la souveraine, c'est-à-dire le 3 mai 1749, jour anniversaire de la reine Marie-Thérèse.

☞ Dans ces entrefaites, éclata la guerre contre le roi de Prusse, Frédéric II, pendant laquelle les travaux n'avancèrent guère. Et après la mort de l'architecte Hildebrand, arrivé en 1755, ils furent complètement suspendus.

☞ Quand la reine visita Bude, en 1764, la construction du pavillon central seul fut assez avancée et à l'abri des intempéries.

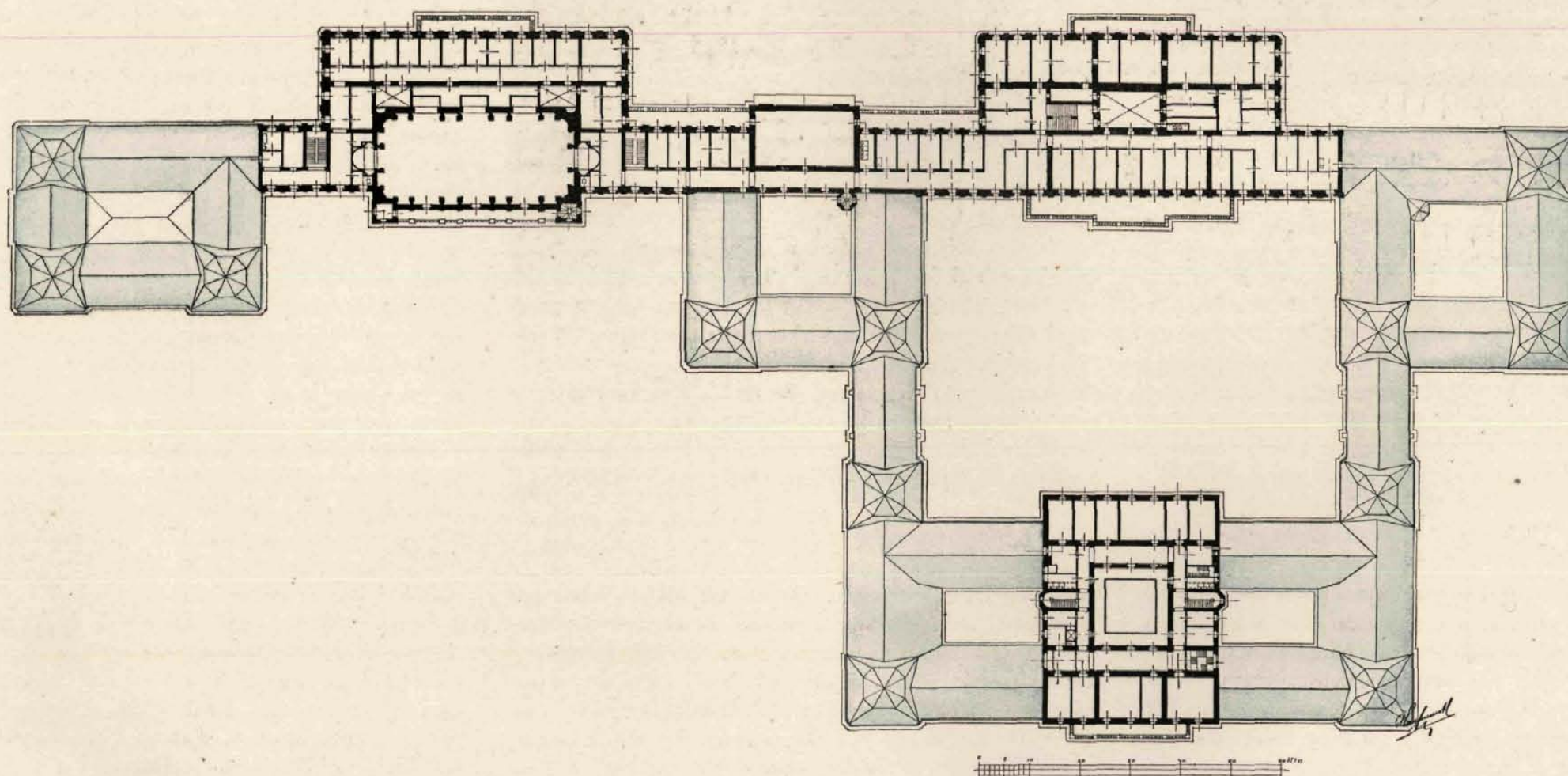
☞ Le comte Grassalkovics prit occasion de cette visite pour prier la reine de consacrer, pendant trois ans, 2000 florins par mois aux frais de la construction du Palais. Il pensa que cette somme suffirait et qu'au bout du terme fixé, l'édifice serait terminé. La dépense demandée fut autorisée par la reine, mais en 1767 le Palais ne fut pas encore prêt. L'architecte chargé des travaux promit de l'achever l'année suivante, mais seulement à condition qu'on y emploierait 3000 florins par mois.

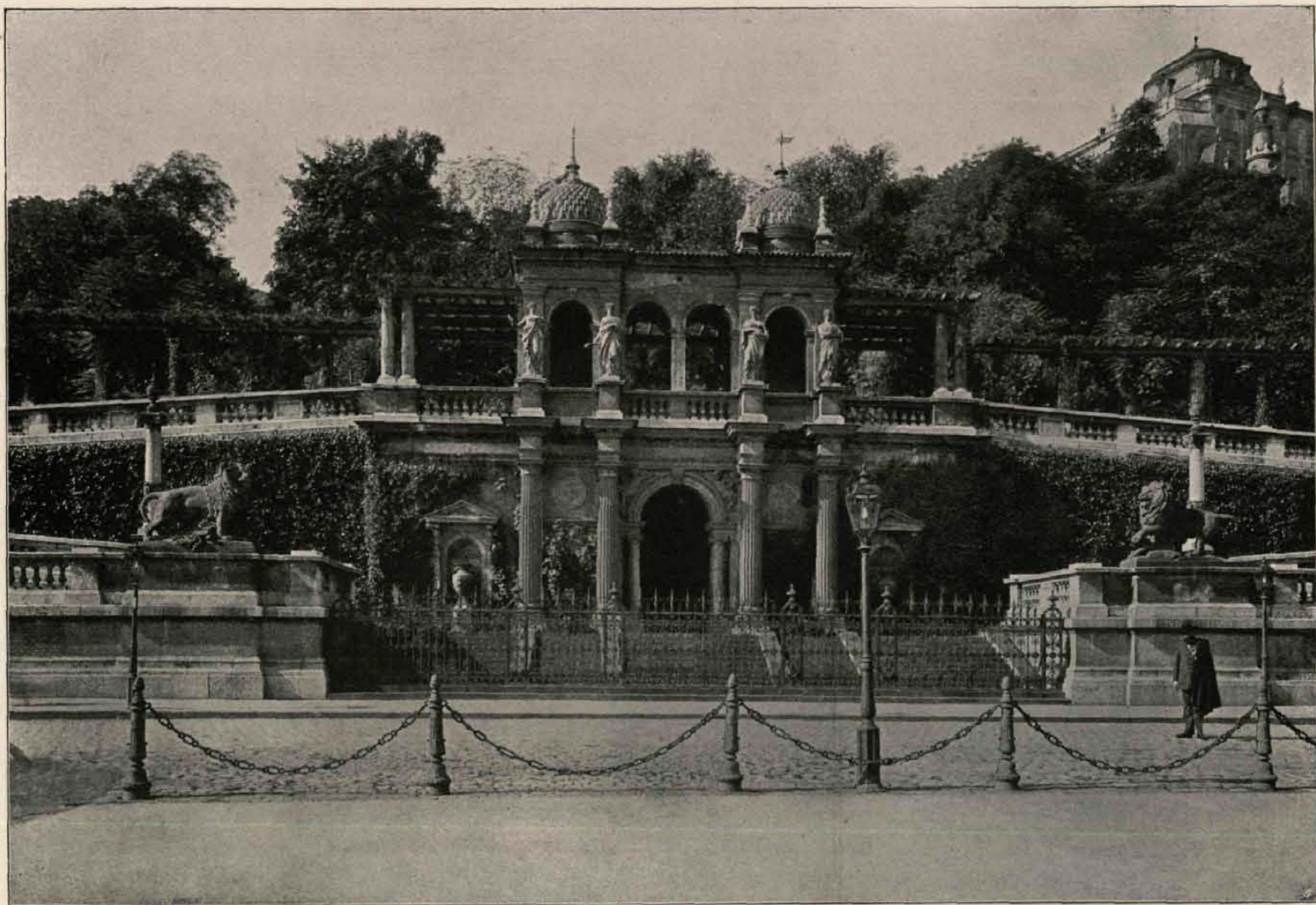

A magyar királyi vár III. emeleti alaprajza

Die ungarische Königsburg. Grundriss des III. Stockwerkes

Le Château royal de Hongrie. Plan du troisième étage

A várbazár középépítménye

Mittelbau des Burgbazars

Bâtiment du milieu du Bazar du château

is a Dunára néző kertnek, melyben a királyné oly gyakran és szívesen tartózkodott, megfelelő elhatárolást kellett adni, mert az ott létezett rácvárosi házak udvarába való betekintés semmikép sem volt kellemetes.

Reitter Ferenc közmunkatanácsí főmérnök készítette erre az első vázlatot, melynek alapján megbízták Ybl Miklóst 1874-ben a tervezéssel.

Ybl a királyi kertek dunafelölí határvonalára nyílt csarnok-szerű építményt kívánt létesíteni szoborművek felállítására.

Azonban ennek a tervnek fogantatását pénzügyi kérdések döntötték meg s ekkor a jövedelmezőség szempontjából az a kívánság merült fel, hogy bolthelyiségekkel bíró épületet emeljenek, amint azt Reitter is tervezte volt.

Baues drei Jahre hindurch monatlich 2000 Gulden genehmigen, hoffend, dass während dieser Zeit der Bau zum Abschlusse gediehen sein wird. Die Summe wurde bewilligt, doch war der Palast im Jahre 1767 noch immer nicht fertig und der leitende Baumeister versprach nur unter der Bedingung die Beendigung für das folgende Jahr, wenn ihm monatlich weitere 3000 Gulden zur Verfügung stehen.

Nichtsdestoweniger zog sich der Bau noch bis 1771 hin, so dass die Ofner Maria-Theresia-Burg erst 30 Jahre nach ihrem Beginne fertiggestellt werden konnte.

Zwei Jahre früher, im Jahre 1769 kam der Bau der Burgkirche zum Abschluss, welche von der Königin wahrschein-

Malgré l'augmentation des dépenses, les travaux de construction se prolongèrent jusqu'à l'année 1771. On y employa donc 30 ans entiers, à compter de la gracieuse détermination de la reine.

Il faut dire que la chapelle que la reine avait fait élever dans l'enceinte du Palais pour remplacer l'ancienne église du château provenant, selon toute vraisemblance, du temps du roi Sigismond, et qui occupa l'emplacement du théâtre et du couvent des Carmélites actuels, avait été terminée deux ans plus tôt, en 1769. Les belles fresques peintes sur la voûte de la chapelle par Joseph Hausinger datent aussi de ce temps. Cette chapelle fut inaugurée, le 3 octobre 1769, par le cardinal-archevêque comte Migazzi, évêque suppléant de Vác. La reine Marie-Thérèse ayant acquis, le 21 juillet 1771, de la ville de Raguse, la sainte relique du roi Etienne qui y était gardée, elle la fit transporter à Bude. L'on construisit alors, dans la cour du Palais et attenant au mur oriental de l'église, une chapelle dédiée à Saint Etienne pour y déposer la châsse contenant la main droite du saint roi.

Les frais de la reconstruction du Palais royal se montèrent à la somme de 402,000 florins, dont une partie, c'est-à-dire 95,000 florins, fut couverte par la souscription dont il a été question plus haut, et à laquelle avaient pris part les comitats et les villes libres royales.

La reine Marie-Thérèse n'habita le palais qu'une seule fois. Son fils, l'empereur Joseph II, au contraire, y résidait à plusieurs reprises. En 1772, une partie de la demeure royale fut cédée pour y loger un couvent de religieuses, de l'ordre des Dames Anglaises. Mais elles n'y restèrent que jusqu'en 1777. A ce moment, l'université de Nagyszombat ayant été transférée à Bude, elle fut installée dans le Palais que les religieuses avaient quitté pour venir à Pest. L'université n'y est restée d'ailleurs que sept ans, au bout desquels elle fut également transférée, sur l'ordre de Joseph II, à Pest. Le Château resta pendant quelque temps inhabité, puis servit de résidence aux archiducs palatins, d'abord à Alexandre-Léopold et, après sa mort, à l'archiduc Joseph.

Les plans originaux et autres documents qui se rapportent aux dimensions exactes et à l'arrangement architectural du Château royal de Marie-Thérèse se trouvent aux archives du Ministère autrichien des Finances à Vienne. Nous donnons dans le présent ouvrage la reproduction d'un des plans du Palais.

Így keletkezett a mai várbazár, mely azonban nevének nem felelt meg, mert az ottani vidék csekély kereskedelmi forgalma miatt a bazár boltjait nem bérelték ki. E helyiségek jelenleg a női festőiskola céljaira és néhány szobrászművész műterméül szolgálnak.

Noha Ybl Miklós szép terve a mostoha viszonyok és a nem éppen bő anyagi eszközök okozta kényszerhelyzet következtében ki lett vetköztetve eredetiségéből, a mesternek mégis sikerült nagyszabású építményt létesítenie, melyet a középső pavillonnal, a feljáró lejtőkkel és pergolákkal festői szempontból is rendkívül érdekessé és vonzóvá tudott tenni.

Már a várbazárépítés ideje alatt és annak 1881-ben történt befejezése után mindinkább hangosabban nyilvánult az a kívánság hogy a királyi palota kibővítsék. Ő felségének főudvarmesteri hivatala megállapította a helyiségek szükségletét és Tisza Kálmán miniszterelnök megbízta Ybl Miklóst a tervek készítésével.

Az akkori program szerint gondoskodni kellett koronás vendégek és azok kísérete számára szükséges helyiségekről, továbbá Rudolf trónörökös és Stefánia főhercegnő Ő császári és királyi fenségeik, valamint a főudvarmesterek és más udvari méltóságok lakosztályáról, végül pedig a hivatalokról és gazdasági helyiségekről. Az a körülmény, hogy a régi kir. palota teljes egészében fenntartandó, sőt, hogy az új palota stílusára és egyéb építési elrendezésére, mint pl. az emelet-magasságokra a régi palota mértékadó maradt, megkötötte a mester kezét, amihez még a rendkívül nehéz területi viszonyokkal való küzdelem is járult.

A kir. palotának nyugat felé nyitott udvara oly csekély kiterjedésű volt, hogy azon a tervezett új palota nem fért volna el és így mesterséges alapot kellett teremteni a várhegy nyugati lejtőjéből emelkedő támasztófalakkal.

A tervezések és előmunkálatok elhúzódtak 1890. évig, mely esztendőben, május 1-én az építés tényleg megkezdődött.

Az építés megindításakor azonban nem a királyi palota felépítése volt a tulajdonképeni cél — ezt későbbi időkre tartották fenn — hanem csak azon támasztófalak emelésére szorítkozott a munka, mely falak egy a várba vezető új út építhetéséhez és a leendő palota alapozásához feltétlenül szükségesek voltak.

Az Ybl Miklóssal 1890-ben kötött művezetői szerződés csakis ezekre a falakra szorítkozik, melyek 1.260.000

lich als Ersatz der alten Skt. Sigmund geweihten Kirche, mit dem Karmeliterkloster, (dem gegenwärtigen Festungstheater) gestiftet wurde. Dieser Zeit entstammen auch die schönen Freskogemälde an den Deckengewölben von dem Maler Josef Hauzinger. Die Kirche wurde am 3. Oktober 1769 von dem Kardinal-Erzbischof Grafen Migazzi eingeweiht. Die heilige Rechte St. Stefans erwarb Maria Theresia am 21. Juli 1771 aus Ragusa, zu deren Aufbewahrung an der Ostseite der Burgkirche im Hofe des Palastes die Skt.-Stefan-Kapelle erbaut wurde.

Die Gesamtkosten des königlichen Palastbaues beliefen sich auf etwa 402,000 Gulden, zu welcher Summe die Komitate und kön. Freistädte aus den eingeleiteten Sammlungen 95,000 Gulden beisteuerten. Maria Theresia residierte bloss einmal im Palaste. Kaiser Joseph jedoch bewohnte denselben des öfteren. Im Jahre 1772 wurde ein Teil des Palastes den englischen Fräulein überlassen, die jedoch im Jahre 1777 nach Pest übersiedelten, da in diesem Jahre den Palast die aus Nagyszombat hieher versetzte Universität bezog und bis 1784 verblieb, in welchem Jahre Kaiser Joseph II. dieselbe nach Pest versetzte. Nach dem Auszuge der Universität blieb die Königsburg unbewohnt, bis die Erzherzoge und Reichspatine Alexander Leopold und Joseph dieselbe zur Residenz erwählten.

Über die Einteilung und architektonische Gestaltung der königlichen Burg Maria Theresias befinden sich Originaldokumente und Pläne im Archive des Wiener kaiserlichen Finanzministeriums, aus welcher Sammlung eine Grundrisszeichnung hier ersichtlich ist.

Hildebrand benützte zu dem Bau die vorhandenen Grundmauern aus Sigmunds und Mathias' Zeiten, beispielsweise bei dem südlichen Flügel, dessen Trakt auf einem alten, sehr interessant gewölbten Keller aufgebaut ist.

Die Grundriss-Einteilung des Maria-Theresia-Palastes erlitt übrigens bis in die neueste Zeit kaum eine Veränderung. Selbst die gleichzeitigen Haupttreppen waren erhalten und nur die ursprüngliche Dekoration des grossen Rittersaales wurde in den fünfziger Jahren des vorigen Jahrhunderts durch eine Stuckmarmorverkleidung ersetzt.

Gleichzeitig mit dem königlichen Palaste wurde das Stallgebäude und das sogenannte „Stöckl“ gebaut. Letzteres enthielt Gastzimmer und Beamtenwohnungen.

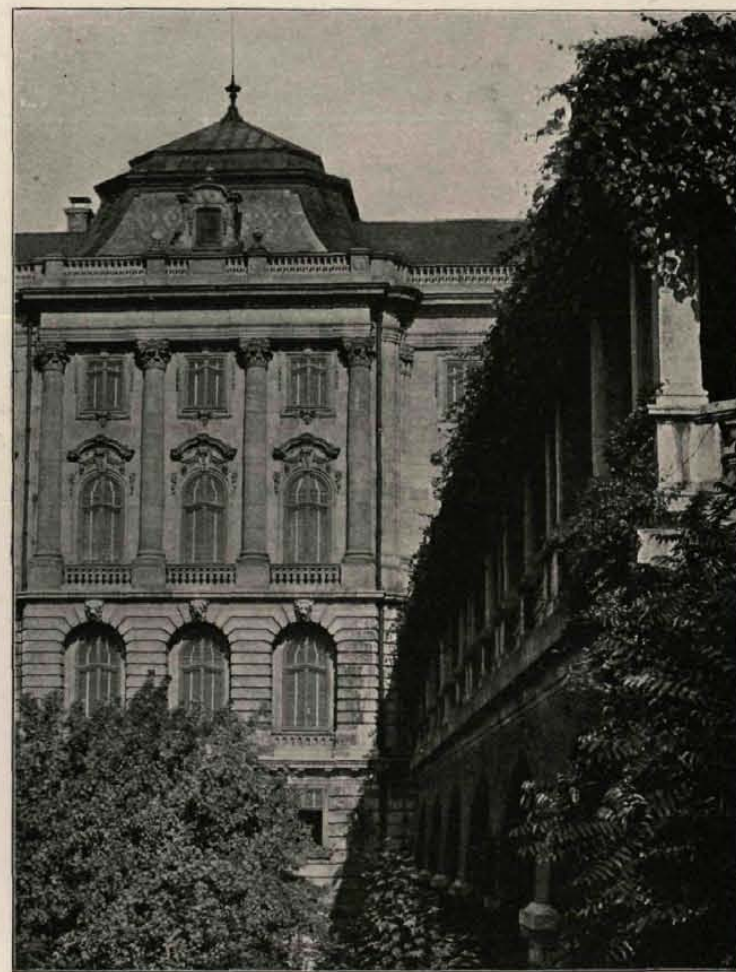
L'architecte Hildebrand, en traçant les plans de l'édifice commis à ses soins, avait sans aucun doute pris en considération les anciennes fondations existantes et les avait même utilisées en partie. Car, lors de la reconstruction récente, on a pu constater qu'un certain nombre de murs élevés par lui avaient été posés sur d'anciennes fondations provenant du temps des rois Sigismond et Mathias. Dans le pavillon Sud, on a même trouvé que toute une partie des édifices avait pour base les voûtes d'un ancien souterrain d'une structure très curieuse.

Le tracé original du Palais de Marie-Thérèse n'a, du reste, guère changé jusqu'au temps qui a précédé la reconstruction récente. Les grands escaliers, d'un aspect monumental, ont tous été conservés et l'arrangement primitif de la grande Salle des Chevaliers n'a été modifié

Défondali
homlokzati részlet

Detail
der Südfront

Une partie
de la façade Sud

Udvari részlet
a díszterem homlokzatával

Hofdetail mit der Façade
des Zeremonienaal

Vue d'une partie de la cour avec
la façade de la Salle de Cérémonies

forint előirányzott költséggel 4 esztendő alatt voltak fel-
építendőek.

✦ Ezen évben elkészült a földmunka és a támasztófal
betonalapozásának egy része.

✦ A következő 1891. év január hó 22-én Ybl Miklós
mester örökre távozott körünkől. Nagyszerű művét, mely-
nek férfikora delét, művészi tehetségét és egész tudását
szentelte, úgyszólván alig kezdhette meg s még csak
azon reményt sem vihette sírba, hogy e palota vala-
mikor fel fog épülni, mert a munka kezdetén, az akkor
fennforgó viszonyok mellett, csak a támasztófalak építésére
volt kilátás.

✦ Auch die Gärten des Palastes wurden in dieser Periode
reguliert. Die spätere Pflege besorgte Palatin Joseph mit
grosser Hingebung und verlieh dem Garten jene Forma-
tion, welche im grossen und ganzen besonders an der
Südseite, noch heute besteht.

✦ Während der Belagerung Ofens schlug die erste
Kanonenkugel am 16. Mai 1849 in den königlichen Palast.
Er geriet in Brand und alsbald stand der südliche Flügel
in Flammen, mit welchem zugleich das Dachwerk des
Mittelbaues eingeäschert wurde. Das nördliche Viereck
blieb zwar erhalten, doch was die Flammen verschonten,
fiel dem belagerten und belagernden Heere zum Opfer.

qu'après 1850, époque à laquelle les murs en furent
revêtus de simili-marbre (stuc).

✦ Simultanément avec le Château royal furent construites
les écuries et la maison nommée *Stöckl*, laquelle com-
prit les appartements des employés et ceux destinés aux
hôtes qui ne purent être logés dans le Château.

✦ Les jardins datent également de la même époque.
Plus tard, c'est l'archiduc palatin Joseph qui s'est surtout
occupé avec une prédilection marquée de la culture
et de l'embellissement du jardin royal. C'est lui qui a
donné, surtout à la partie qui s'étend sur le versant
méridional de la colline, l'aspect qu'elle a gardé jusqu'à
ce jour, si l'on ne tient pas compte des modifications
secondaires.

✦ On sait que pendant la guerre d'indépendance, en 1849,
la forteresse de Bude subit du nouveau un siège de la
part de l'armée nationale. C'est le 16 mai de cette année
que le Château reçut le premier boulet des assiégeants.
Ce coup de feu, tiré sans intention d'ailleurs, mit le feu
au Palais, et la toiture du pavillon Sud, comme celle
du pavillon central, furent réduites en cendres. Le carré
du côté Nord ne souffrit point.

✦ Jusqu'à la prise de la ville par les assiégeants, le
Palais fut fort endommagé des deux côtés, et ce que le
feu avait épargné, devint la proie des deux armées en
présence.

✦ Bientôt après la fin malheureuse de la guerre d'indé-
pendance, le Palais dévasté fut complètement restauré.
C'est à la suite de ces travaux de réparation qu'il a
pris la forme que les anciens de la génération présente
lui ont encore connue et qu'il a gardée jusqu'à la
récente transformation.

* * *

✦ Le Château royal de Bude ne reçut de nouveau la
visite des souverains qu'en 1856 et 1857. Mais la véri-
table époque de splendeur de la demeure royale com-
mence seulement en 1867, après le rétablissement de la
Constitution et le couronnement solennel du roi François-
Joseph Ier.

✦ A l'occasion des fêtes superbes qui furent données à
cette occasion, on a dû constater que le Palais de Bude
n'était pas à la hauteur de la situation. Notamment,
ses dimensions furent trouvées beaucoup trop exigües
pour pouvoir suffire aux exigences de la Cour royale. On
y était trop à l'étroit, et les appartements n'étaient pas

Az északi szárny
főbejárata

Haupteingang zum
Nordflügel

Porte principal
du Pavillon Nord

1891. év március hóban kaptam a kitüntető meghívást az Ybl Miklós halálával megüresedett művezetői állásra.

A megbízás azonban szintén csak a támasztófalak építésére terjedt, melyek a várba vezető úttal együtt most már három év alatt voltak befejezendők.

Az építés vezetésére már előzőleg egy végrehajtó bizottságot alakítottak, mely a magyar királyi miniszterelnök fennhatósága alatt állott. A bizottság működő tagjai voltak: Podmaniczky Frigyes báró v. b. t. t., folytatólag Gromon Dezső báró v. b. t. t., jelenleg pedig Tolnay Lajos v. b. t. t. elnöklése mellett; Apponyi Lajos gróf v. b. t. t. és herceg Pálffy Miklós v. b. t. t. magyar királyi udvarnagyk, továbbá Tarkovich József v. b. t. t., Márffy Albin v. b. t. t. és dr. Romy Béla államtitkárok, és dr. Szegedi Maszák Aladár udvari tanácsos, valamint

Zu Beginn der fünfziger Jahre wurde die königliche Burg neu hergestellt und erhielt jene Gestalt, welche uns wohlbekannt bis zu der jüngstvergangenen Zeit bestanden hat.

* * *

Fürstlichen Besuch erhielt die Ofner königliche Burg in den Jahren 1856 und 1857. Die glänzendsten Tage erlebte sie jedoch nach der Herstellung unserer Verfassung, im Jahre 1867 bei Gelegenheit der Krönung Sr. k. u. köngl. apost. Majestät des Königs Franz Joseph I.

Diese grossartige Festlichkeit lieferte den Beweis, dass der Ofner Palast den Bedürfnissen der Hofhaltung nicht Genüge leisten kann. Überall zeigten sich Mängel, zur Entwicklung bedeutenderer Festlichkeiten und zum Empfange der Gäste fehlte es an Raum.

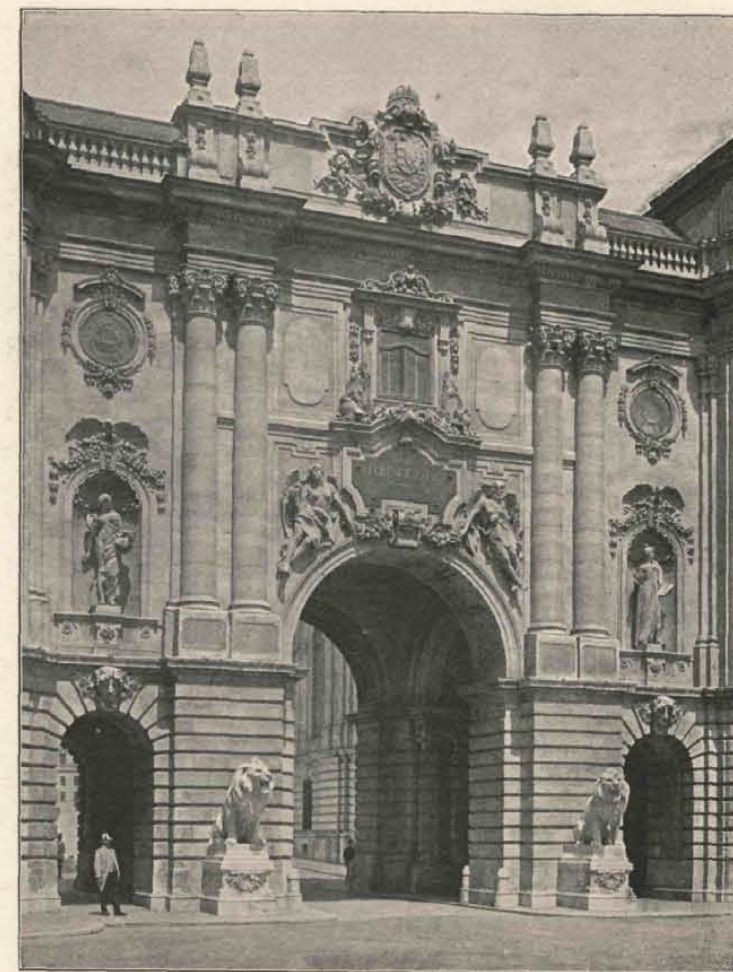
Schon damals äusserte sich Ministerpräsident Graf Julius Andrassy, dass die Vergrösserung und ein der königlichen Würde entsprechender Umbau der Burg eine seiner wichtigsten Aufgaben bilden werde. Doch kam die Frage des Neubaus erst auf Wunsch Ihrer Majestät der uns so früh entrissenen Königin Elisabeth auf die Tagesordnung. Vor allem musste dem Garten mit prächtiger Aussicht auf die Donau, in welchem die Königin sich oft und gerne erging, eine entsprechende Umfriedigung gegeben werden, da der Einblick in die dort befindlichen Häuser der Raitzstadt keineswegs angenehm war.

Franz Reitter, Oberingenieur des hauptstädtischen Baurats, verfertigte hierauf die erste Skizze, auf deren Grundlage Architekt Nikolaus Ybl im Jahre 1874 mit dem Entwurfe der Gartenbauten betraut wurde.

Ybl beabsichtigte an die Grenzlinie der königlichen Gärten der Donau entlang einen hallenartigen Bau zur Aufstellung von Statuen zu errichten. Der Ausführung dieses Projektes standen finanzielle Schwierigkeiten im Wege, welche den Wunsch reifen liessen, ein nur mit Kaufläden versehenes Gebäude zu erheben, um dasselbe nutzbringend zu gestalten.

So entstand der heutige Burgbazar als Abschluss des Gartens, welcher jedoch infolge des geringen Handelsverkehrs der dortigen Umgebung seinem Namen nicht entspricht, da die Kaufläden nicht vermietet werden konnten. Diese Lokalitäten dienen zur Zeit dem Zwecke einer Malerschule für Damen und einigen nicht besonders entsprechenden Bildhauer-Ateliers.

Obzwar der ursprüngliche Plan Nikolaus Ybls unter

Főkapu

Haupteinfahrtstor

Porte cochère principale

assez vastes pour permettre de donner des fêtes d'un grand style et pour loger les nombreux invités de haut parage qui y accoururent.

A ce moment le comte Jules Andrassy, alors Président du Conseil des ministres hongrois, se proposait déjà d'agrandir le Palais en y ajoutant de nouvelles constructions, et d'en faire une résidence royale digne du pays et de la dynastie.

Mais l'initiative en vue de la restauration du Palais de Bude ne fut prise que beaucoup plus tard par la reine Elisabeth. Le jardin attenant au Château fut, comme on sait, le séjour de prédilection de cette reine aussi noble que populaire. Or, à ce moment, le jardin était bordé, du côté du Danube par une rangée de maisons d'un aspect mesquin et sordide, dont les cours, dans lesquelles l'oeil du promeneur plongeait involontairement,

Udvari nézet
belső kapuval

Hofansicht mit
innerem Tor

Vue de la cour avec
une porte intérieure

a várkapitányság kiküldöttei. Az előadói tisztet végezték Rupp Imre és Garancsy Mihály miniszteri tanácsosok, az építés ellenőrzését Bakos János miniszteri tanácsos teljesítette, az épületek tervezésével és művezetésével pedig e mű szerzője volt megbízva.

☞ A támasztófalak építésének folyama alatt, az időközben megváltozott viszonyok és egy újabb építési program alapján megbízattam a krisztinavárosi szárnyépültre vonatkozó Ybl-féle tervek átdolgozásával. 1893-ik év kezdetén már abban a helyzetben voltam, hogy a végrehajtó bizottságnak, illetőleg Wekerle Sándor akkori miniszterelnöknek, az átdolgozott terveket bemutathattam.

☞ A miniszterelnök a királyi palota méltó felépítését emi-
nens nemzeti ügynek tartva, azt lelkesedéssel karolta fel

den obwaltenden ungünstigen Verhältnissen und bei den nicht eben reichlichen materiellen Mitteln in seiner Originalität Einbusse erlitt, gelang es dem Meister dennoch einen grossartigen Bau zu schaffen, welcher durch den Mittelpavillon, die Auffahrtrampe, die Pergolen und Flügelgebäude ausserordentlich wirksam und anziehend erscheint.

☞ Schon während der Zeit des Bazarbaues und nach dessen im Jahre 1881 erfolgter Beendigung äusserte sich immer lauter der Wunsch und das Bedürfnis zur Ausweitung der königlichen Burg.

☞ Von Seite des Obersthofmeisteramtes Sr. k. u. k. Majestät wurde das Programm der notwendigen Lokalitäten festgesetzt und Ministerpräsident Koloman Tisza übertrug Nikolaus Ybl die Anfertigung der Pläne.

☞ Dem Programme zufolge musste für die Unterbringung von königlichen Gästen und deren Begleitung, ausserdem für die Wohnräume Ihrer k. u. k. Hoheiten Kronprinzen Rudolph und der Erzherzogin Stefanie, weiters für Placierung der Oberhofmeister und Hofwürdenträger, sowie endlich für die Hofämter und Wirtschaftslokalitäten Sorge getragen werden. Der Umstand, dass die alte königliche Burg im ganzen zu erhalten war, und dass bezüglich des Stiles und baulichen Einrichtungen z. B. der Stockwerkshöhen der alte Palast massgebend blieb, hat die Hand des Meisters gebunden, wozu sich noch der Kampf mit den sehr schwierigen territorialen Verhältnissen gesellte. Die geringe Ausdehnung des gegen Westen geöffneten Burghofes genügte nicht für den geplanten neuen Zubau und musste vorerst durch Errichtung von Stützmauern am Westabhange des Berges ein künstlicher Baugrund geschaffen werden.

☞ Die Anfertigung des Entwurfes und die Vorarbeiten zogen sich bis zu dem Jahre 1890 hin, wo am 1. Mai der Bau faktisch in Angriff genommen wurde.

☞ Bei Beginn der Arbeiten war nicht der Bau der königlichen Burg das eigentliche Ziel (dasselbe wurde späteren Zeiten vorbehalten), man beschränkte sich bloss auf die Errichtung jener Stützmauern, welche für die Anlage einer in die Burg führenden neuen Strasse und zu den Fundamenten des zukünftigen Palastes unumgänglich notwendig waren.

☞ Der mit Nikolaus Ybl im Jahre 1890 geschlossene Bauleitungsvertrag bezog sich eben nur auf diese Mauern, welche mit einem Kostenaufwand von 1.260.000 Gulden im Laufe von vier Jahren zu erbauen waren.

n'offraient pas un spectacle bien réjouissant. Il fallai donc débarrasser avant tout le coteau de la colline de ce voisinage embarrassant et malpropre.

☞ C'est à l'ingénieur en chef du Conseil des Travaux publics, François Reitter, à qui l'on doit une première esquisse des travaux à exécuter pour remanier le Château de Bude.

☞ On décida de prendre pour base ce premier tracé, et l'architecte Nicolas Ybl fut chargé, en 1874, de dresser les plans définitifs de la construction projetée. Il dut se charger de la conduite des travaux.

☞ Ybl s'était proposé primitivement d'encadrer le jardin, du côté du Danube, d'une sorte de péristyle orné de statues.

☞ Mais ce plan n'a pu être réalisé à cause des frais excessifs qu'il aurait entraînés. Afin de réduire les dépenses et d'utiliser les nouvelles constructions, il fut décidé d'y élever un édifice de rapport dont les magasins seraient loués, comme l'avait, du reste, prévu le plan primitif de Reitter.

☞ Telle fut l'origine de la maison rez-de-chaussée, appelée improprement Bazar du Château. Car le quartier étant éloigné du centre des affaires, les boutiques n'en furent jamais louées. Les localités du Bazar ne furent utilisées que pour y installer l'Ecole de peinture pour dames et quelques ateliers de sculpteurs qui ne brillent pas par leur élégance.

☞ Bien que le plan superbe de maître Ybl a dû être, par suite de la situation financière du pays et du manque d'argent, considérablement réduit et, par suite, dénaturé, cet artiste habile a tout de même réussi à créer un ensemble remarquable et d'un grand style. Ainsi, le pavillon central, relié avec les terrasses plus élevées au moyen de chemins en pente, bordés de balustrades et de perches (pergola), offre un aspect délicieux et pittoresque à la fois, dont on ne trouve l'équivalent nulle part ailleurs.

☞ Le Bazar du Château ayant été terminé en 1881, l'agrandissement du Château lui-même devint de plus en plus actuel. Le grand maître de cérémonies ayant fixé le nombre et l'étendue des localités nécessaires pour installer les services indispensables de sa charge, le Président du Conseil des ministres, Coloman Tisza, chargea de nouveau l'architecte Nicolas Ybl de confectionner les plans de l'édifice projeté.

A kerti rács
sarok-
pillérje

Eckpfeiler
des
Garten-Gitters

Pilier d'angle
de la
Grille du Jardin

és Ö cs. és ap. kir. felségének előterjesztést tett, mire Ö felsége a király ugyanazon év május hó 3-án legmagasabb látogatásával tüntette ki az építés színhelyét és a művezetői irodát s ez alkalommal szerencsém volt a terveket bemutatni és az építésre vonatkozó összes ügyeket előadhatni.

■ A legmagasabb látogatásnak eredménye az lett, hogy egyelőre a krisztinavárosi szárny építését 5.224,000 forint, azaz 10.448,000 korona költséggel engedélyezték.

■ Már 1892-ben, a koronázás 25-ik évfordulója alkalmából tartott udvari ünnepélyeknél tapasztaltatott, hogy a királyi palota egyedüli nagy dísztermének befogadó képessége egyáltalán nem felel meg, miért is tekintettel

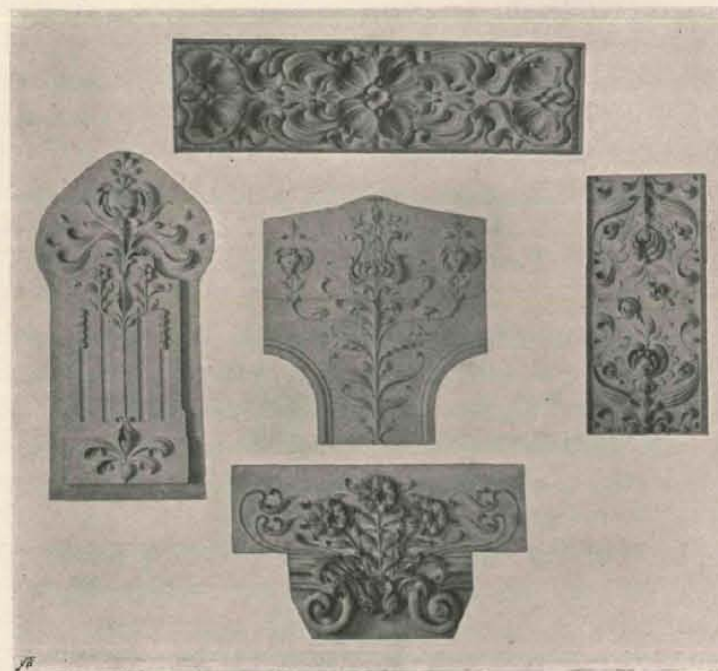
■ Die Erdarbeiten und ein Teil des Betonunterbaues der Stützmauern wurden noch in diesem Jahre fertiggestellt.

■ Am 22. Jänner des darauffolgenden Jahres (1891) schied unser Meister und vielgeliebter Freund Nikolaus Ybl in ein besseres Jenseits. Er konnte sein grosses Werk, dem er die besten Jahre seines Mannesalters, sein ganzes künstlerisches Talent und sein grosses Können widmete, kaum in Angriff nehmen, ja nicht einmal die Hoffnung begleitete ihn ins Grab, dass die Königsburg einst erbaut wird, da zu Beginn der Arbeit, unter den damals obwaltenden Verhältnissen sich bloss die Aussicht für die Errichtung der Stützmauern bot.

■ Im März 1891 erhielt ich die auszeichnende Berufung, die mit dem Tode Nikolaus Ybls frei gewordene Stelle eines bauleitenden Architekten zu übernehmen.

■ Das Mandat bezog sich jedoch nur auf die Fortsetzung der Stützmauern, welche nun samt der in die Burg führenden Strasse im Laufe von drei Jahren zu beenden waren.

■ Die Leitung des Baues war schon zuvor einem Exekutivkomitee übertragen, welches sich dem Ministerpräsidenten unterordnete. Die aktiven Mitglieder des Komitees waren unter dem Vorsitz des w. g. R. Baron Friedrich Podmaniczky, ferner des w. g. R. Baron Desiderius Gromon und des derzeitigen Präsidenten w. g. R. Ludwig von Tolnay: die w. g. Räte und Hofmarschälle

■ Selon le programme établi alors, il fallait créer des localités suffisantes pour installer les hôtes royaux, qui visiteraient le souverain, avec leur nombreuse suite. On devait, de plus, y aménager les appartements de feu l'archiduc Rodolphe, héritier présomptif, et de la princesse Stéphanie, sa femme, puis ceux du maître de cérémonies et d'autres dignitaires de la Cour. Enfin, il fallait y installer les bureaux et les communes.

■ Le génie créateur de l'architecte Ybl se trouva fort embarrassé tout d'abord par une foule de prescriptions dont il lui fallait tenir compte et qui soumirent son savoir-faire et sa patience à une dure épreuve. Ainsi, il devait conserver dans son ensemble le vieux Palais, non seulement, mais en respecter les dispositions, quant au style, à la hauteur des étages et aux autres détails d'architecture. Il devait s'en servir, en un mot, comme d'un modèle pour les nouvelles constructions. Il faut y ajouter l'énorme difficulté que suscita à l'artiste le terrain sur lequel il avait à opérer.

■ En effet, le vieil édifice occupant toute la crête de la colline, la cour ouverte du côté de l'Ouest fut, malgré cela, de dimensions tellement restreintes, qu'il aurait été impossible d'y trouver de la place pour élever les constructions projetées. Il fallait donc songer tout d'abord à établir des fondations artificielles et à construire sur le versant occidental de la colline un mur de soutènement colossal pour y poser les fondations de la nouvelle façade Ouest.

■ La confection des plans et d'autres travaux préparatoires demandèrent beaucoup de temps, de sorte que la construction proprement dite ne put être entamée que le 1er mai 1890.

■ A ce moment, il ne s'agissait même pas encore de la réédification du Palais, car ce projet avait été ajourné pour des temps meilleurs.

■ Les travaux devaient se borner simplement à établir le mur d'appui dont il a été question. Il a fallu ainsi gagner le terrain nécessaire pour faire une nouvelle voie d'accès et une base solide pour y poser les fondements du nouvel édifice.

■ Maître Ybl ne fut donc chargé, en vertu du contrat de 1890, que de l'édification dudit mur de soutènement, qui devait être prêt dans quatre ans et entraîner une dépense de 1.260,000 florins.

■ Dans cette année 1890, une partie des travaux de

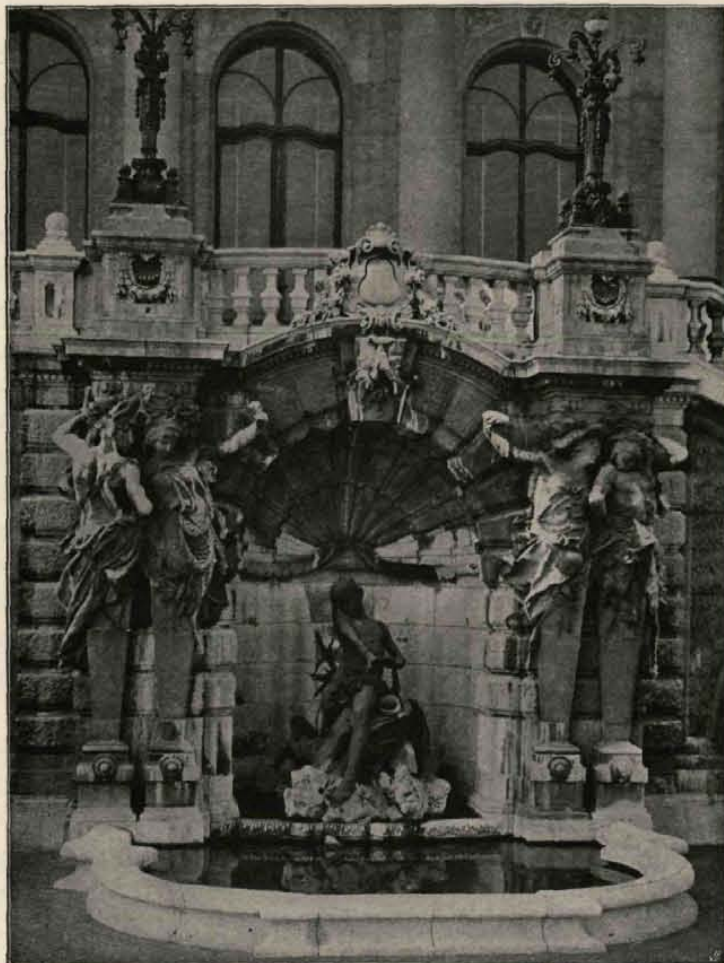

Kerti terrasz

Gartenterrasse

Terrasse du Jardin

A Habsburg-terem előtti lépcső részlete
Detail der Treppe vor dem Habsburgsaale
Partie de l'escalier situé devant la Salle des Habsbourg

von Ungarn: Graf Ludwig Apponyi und Fürst Nikolaus Pálffy; die w. g. Räte und Staatssekretäre Joseph von Tarkovich und Albin von Márffy, ferner Staatssekretär Dr. Béla von Romy und Hofrat Aladár Maszák de Szeged nebst den Exmittierten der k. u. k. Burghauptmannschaft. Referenten waren die Ministerialräte Emerich Rupp und Michael Garancsy, die Baukontrolle versah der Ministerialrat Johann Bakos, die Anfertigung der Entwürfe und die Bauleitung wurden dem Verfasser dieses Werkes anvertraut.

■ Noch während des Baues der Stützmauern erhielt ich die Betrauung, die Ybl'schen Pläne umzuarbeiten, resp. auf Grund eines neuen Bauprogrammes für das Christinenstädter Flügelgebäude einen neuen Entwurf vorzulegen, welchem Auftrage ich bereits zu Beginn des Jahres 1893 zu entsprechen in der Lage war.

■ Der damalige Ministerpräsident Alexander Wekerle betrachtete den würdigen Ausbau der königl. Burg als eine eminente Nationalangelegenheit und nahm sich der Sache mit Begeisterung an. Die diesbezügliche Unterbreitung hatte den Erfolg, dass Se. k. u. k. Majestät am 3. Mai desselben Jahres den Schauplatz der Bauten und die Bauleitungskanzlei mit seinem allerhöchsten Besuche beehrte und bei dieser Gelegenheit mir die hohe Ehre zuteil werden liess, über den Entwurf und alle den Bau betreffenden Agenden Vortrag zu erstatten.

■ Das Resultat dieses allerhöchsten Besuches war die Bewilligung für den Bau des Christinenstädter Flügels, mit einem Kostenaufwande von 10.448.000 Kronen.

■ Gelegentlich der Festlichkeiten zum 25jährigen Krönungs-Jubiläum 1892 erwies sich die Aufnahmefähigkeit

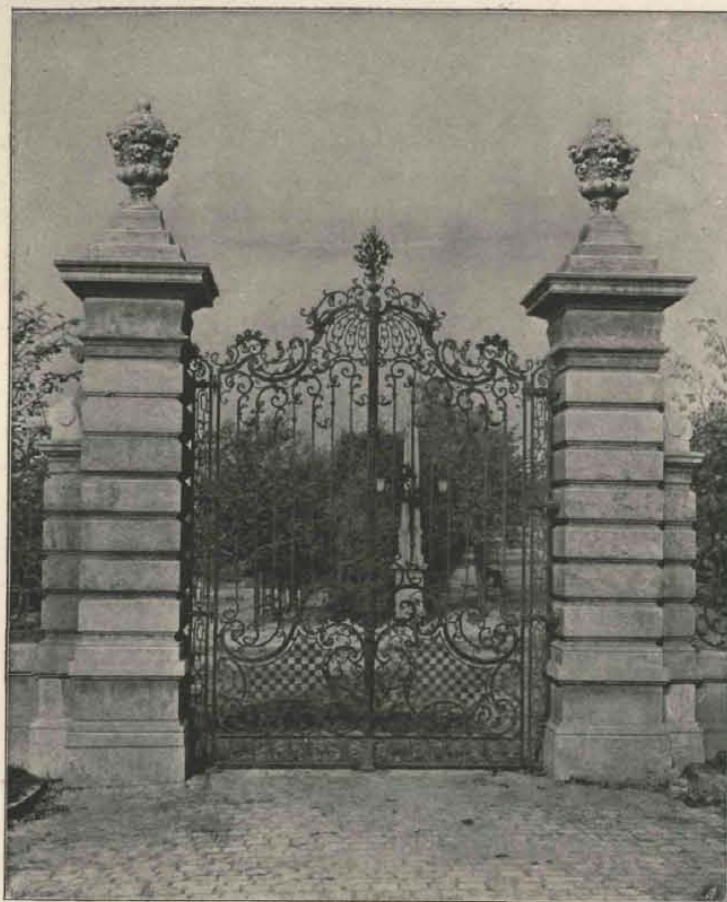
terrassament et des fondations en béton du mur en question a pu être terminée.

■ Le 22 janvier 1891, maître Ybl mourut. Cet artiste d'un rare mérite, qui fut mon maître et mon ami, chéri à ce double titre, n'a donc pas été assez heureux de pouvoir aborder seulement la grande oeuvre à laquelle il avait voué la maturité de son remarquable talent, son vaste savoir et le sens artistique exquis dont il fut doué... Il disparut même sans emporter dans le tombeau l'espoir que l'entreprise, dont il s'était tant occupé au déclin de sa noble carrière, serait réalisée un jour. Car, comme il a été dit, dans la situation matérielle précaire où se trouvait le pays à ce moment, on ne songea qu'à faire construire le mur de soutènement, sans aller plus loin.

■ C'est au mois de mars 1891 que je fus chargé de la conduite des travaux et que je dus prendre la succession de mon défunt ami. La commission dont j'ai hérité n'alla pas, d'ailleurs, plus loin que celle de mon prédécesseur: c'est-à-dire elle se bornait à la construction du mur de soutènement et de la nouvelle voie d'accès à établir, qui devaient être terminés dans l'espace de trois ans.

■ On avait déjà précédemment nommé un Comité exécutif chargé de la surveillance des travaux de construction, composé, sous la présidence du premier ministre hongrois, des membres suivants: MM. le baron Frédéric Podmaniczky, conseiller intime, le baron Désiré Gromon, conseiller intime, tour à tour présidents; Louis de Tolnay, conseiller intime, président actuel; les grands maîtres de cérémonies comte Louis Apponyi et prince Nicolas Pálffy, conseillers intimes, Joseph de Tarkovich et Albin Márffy, conseillers intimes, secrétaires d'État; Dr Béla Romy, secrétaire d'État, Dr Aladár Maszák de Szeged, conseiller aulique et les délégués du Commandant du Château; Émeric Rupp et plus tard Michel Garancsy, chefs de section, référendaires; Jean Bakos, chef de section, chargé du contrôle des travaux, enfin l'auteur de ces lignes, comme architecte chargé des travaux de construction.

■ Avant d'avoir terminé l'objet de ma première commission, je fus chargé aussi, par suite d'un nouveau programme de travaux surgi comme conséquence du changement des affaires, de revoir et de compléter les plans du pavillon à élever du côté de la Krisztinaváros, tracés

Kerti kapu
a Palota-
úton

Gartentor
an der
Palostastrasse

Porte d'entrée
du Jardin
sur l'avenue du Palais

az 1896. évben tartandó nagyobb szabású millenáris ünnepségekre, a terem megnagyobbításáról kellett gondoskodni.

✎ A terem átépítési munkái két évig tartottak. A régi fáfödém helyébe vastartók közötti boltozat került, a díszítés a réginek mintájára készült.

✎ Időközben a krisztinavárosi szárny építése is folyt és elkészült a két alsó emelet a támasztófal koronája felett, a régi palota földszintmagasságáig.

✎ 1896 június hó 6-án a millenáris ünnepélyek egyik kimagasló ténye volt, midőn Ő felsége a király, a királyi főhercegek Ő fenségeik és az ország nagyjainak jelenlétében a palota alapkövét ünnepélyesen letenni méltóztatott.

Kerti kapu
a Szent György-
téren

Gartentor
am St Georgs-
Platz

Porte d'entrée
du Jardin
sur la place St-Georges

des einzigen grossen Zeremoniensaaes der alten Burg als zu gering, weshalb — in Anbetracht der grossen im Jahre 1896 abzuhaltenden Millennarfeierlichkeiten — für die Vergrösserung dieses Saales Sorge getragen werden musste. Der Umbau des Saales nahm 2 Jahre in Anspruch. Die alte Holzdecke wurde durch Eisenschienen-Gewölbe ersetzt, der Saal vergrössert und die Innendekoration im Stile des alten Saales ergänzt. Inzwischen ging auch der Bau des Christinenstädter Flügels von Statten, dessen zwei untere Stockwerke bis zur Höhe der Erdgeschosses des alten Palastes gediehen waren.

✎ Es war eines der hervorragendsten Momente der Millenniumsfestlichkeiten, als am 6. Mai 1896 Seine k. u. k. Majestät der König in Gegenwart Ihrer Hoheiten der k. u. k. Erzherzoge und der Grossen des Landes die feierliche Grundsteinlegung des Palastes vorzunehmen geruhte.

jadis par maître Ybl. Au commencement de 1893, il me fut déjà possible de présenter au Comité exécutif et à M. Alexandre Wekerle, alors Président du Conseil des ministres, les plans remaniés. Ce ministre, considérant la réédification du Château de Bude comme une affaire où l'honneur de la nation fut engagé, approuva les modifications et s'empessa d'en faire à Sa Majesté le Roi un rapport très favorable. Le résultat de cette démarche ne se fit pas attendre longtemps. Sa Majesté daigna visiter les chantiers de construction et le bureau du conducteur des travaux. A cette occasion, j'eus l'insigne honneur de présenter au Roi les plans des édifices à élever et de faire un rapport détaillé sur les travaux à exécuter.

✎ La visite royale a eu un résultat des plus heureux, car l'édification du pavillon Ouest, côté Krisztinaváros, fut décidée et les dépenses fixées à la somme de 5.224,000 florins (10,448,000 couronnes).

✎ En 1892, lors du 25ème Anniversaire du Couronnement du Roi et des fêtes magnifiques données à cette occasion, on a pu déjà constater avec pleine évidence que la seule grande Salle d'honneur du Château n'était pas assez vaste pour permettre à un grand nombre d'invités de s'y mouvoir à l'aise. Il fallait donc songer à remédier à cet inconvénient et agrandir la Salle, d'autant plus que, selon toutes prévisions, les solennités du Millénaire, qui devaient avoir lieu en 1896, seraient l'occasion de fêtes encore plus grandioses.

✎ On se décida donc de remanier et d'agrandir cette Salle. Les travaux durèrent deux ans et comprirent le changement de l'ancien plafond en bois qui fut remplacé par des voûtes en maçonnerie entre traverses de fer. L'ornementation en a été refaite d'après l'ancien modèle.

✎ Entre temps, la construction du pavillon côté Krisztinaváros avance également. Deux étages s'élèvent déjà au dessus de la crête du mur de soutènement, et on arrive à la hauteur du rez-de-chaussée de l'ancien Château.

✎ Enfin, le 6 juin 1896, on put procéder à la pose solennelle de la pierre de fondement du nouveau Château royal. Cette solennité fit partie de la série de fêtes arrangées à l'occasion du Millénaire de l'existence de l'État hongrois. Sa Majesté procéda à la pose de la pierre en présence des princes royaux, des hauts dignitaires de la Couronne et d'une foule recueillie.

☞ Az alapkőbe helyezett okmány szövege a következő:

MI ELSŐ FERENCZ JÓZSEF

ISTEN KEGYELMÉBŐL
AUSZTRIAI CSÁSZÁR,
CSEHORSZÁG KIRÁLYA STB.
ÉS MAGYARORSZÁG APOSTOLI KIRÁLYA.

☞ Kedvelt Magyarországnak állami életének ezredik évfordulóját ünnepli, midőn ezen alapkövet letesszük, hogy az elmúlt idők történeti eseményei által megszentelt eme helyen emelkedjék a Magunk és Utódaink fejedelmi ott-hona. Az ezeréves múlt magasztos örömétől lelkünkben áthatva, a jelen pillanatban is buzgón fohászkodunk Istenhez, áarassa áldását Házunkra és hű magyar nemzetünkre, hogy egyesült erővel az ország javára és népeink boldogítására jövőben is sikeresen munkálkodván, királyi lakunkban, melyet a Mindenható segédelmével felépítendők vagyunk és az országban állandóan jólét és megelégedés honoljon.

☞ Kelt Budapest székesfővárosunkban ezernyolczszázkilenczvenhatodik évi június hó hatodik napján.

I. FERENCZ JÓZSEF.

JÓZSEF KIR. FÖHERCEG.

- ☞ Vaszary Kolos hercegprímás.
- ☞ Báro Orczy Béla országbíró.
- ☞ Gróf Khuen-Héderváry Károly horvát bán.
- ☞ Gróf Zichy Ferenc tárnokmester.
- ☞ Gróf Szápáry Géza főudvarmester.
- ☞ Gróf Széchenyi Gyula főlovászmester.
- ☞ Gróf Andrássy Aladár főkamarmester.
- ☞ Gróf Pálffy Andor testörkapitány.
- ☞ Id. gróf Széchenyi Imre főasztalnokmester.
- ☞ Gróf Bánffy György főajtónállómester.
- ☞ Gróf Apponyi Lajos udvarnagy, mint az első főudvarmester helyettese.
- ☞ Báro Bánffy Dezső miniszerelnök.

☞ Der Text der in den Grundstein niedergelegten Urkunde lautet folgendermassen:

WIR FRANZ JOSEPH DER ERSTE

VON GOTTES GNADEN
KAISER VON ÖSTERREICH,
KÖNIG VON BÖHMEN, USW.
APOSTOLISCHER KÖNIG VON UNGARN

☞ Während unser geliebtes Ungarn die tausendjährige Jahreswende seines Staatslebens feiert, legen wir diesen Grundstein nieder, auf dass an diesem, durch die historischen Ereignisse der vergangenen Zeiten geheiligten Orte Unser und Unserer Nachfolger fürstliches Heim sich erhebe. Tiefdurchdrungen von der erhabenen Freude der tausendjährigen Vergangenheit, wenden Wir Uns auch in diesem Augenblicke mit dem eifrigen Gebete an Gott, er möge seinen Segen auf Unser Haus und Unsere treue ungarische Nation ergiessen, damit wir mit vereinten Kräften an dem Wohle unseres Landes und an der Beglückung unserer Völker auch künftighin erfolgreich wirken in unserem königlichen Wohnsitze, den wir mit Hilfe des Allmächtigen zu erbauen im Begriffe sind, sowie auch in dem Lande ständige Wohlfahrt und Zufriedenheit herrschen möge.

☞ Gegeben in unserer Haupt- und Residenzstadt Budapest am 6. Tage des Monates Juni eintausendachtundsechszundneunzig.

FRANZ JOSEPH I.

JOSEPH K. U. K. ERZHERZOG.

- ☞ Klaus Vaszary, Fürstprimas.
- ☞ Baron Béla Orczy, Judex Curiae.
- ☞ Graf Karl Khuen-Héderváry, Banus von Kroatien.
- ☞ Graf Franz Zichy, Tavernikus.
- ☞ Graf Géza Szápáry, Obersthofmeister.
- ☞ Graf Julius Széchenyi, Oberststallmeister.
- ☞ Graf Aladár Andrássy, Oberstkämmerer.
- ☞ Graf Andor Pálffy, Kapitän der kgl. Leibgarde.
- ☞ Graf Emerich Széchenyi sen., Obersttruchsess.
- ☞ Graf Georg Bánffy, Obersttürsteher.
- ☞ Graf Ludwig Apponyi, Hofmarschall, als Vertreter des ersten Obersthofmeisters.
- ☞ Baron Desider Bánffy, Ministerpräsident.

☞ Voici le texte du document qui fut scellé dans la pierre:

NOUS FRANÇOIS-JOSEPH PREMIER

DE CE NOM,
PAR LA GRÂCE DE DIEU EMPEREUR D'AUTRICHE,
ROI DE BOHÈME, ETC.,
ET ROI APOSTOLIQUE DE HONGRIE

☞ Notre fidèle Hongrie fête le millième anniversaire de son existence comme État, au moment où Nous posons cette pierre destinée à servir de premier fondement à la demeure royale que Nous élevons pour Nous et Nos successeurs en ce lieu, consacré par de grands événements que rappellent les histoires du temps passé. L'âme profondément touchée par le sentiment de respect que soulève le passé millénaire de ce pays, Nous prions Dieu avec ferveur, en ce moment solennel, de vouloir répandre ses bénédictions sur Notre Maison et sur Notre fidèle Nation Hongroise. Puissent-elles travailler, dans l'avenir, ensemble et d'accord pour le bien du Pays et pour le salut de ses peuples, et puissent le bonheur et la satisfaction générale être les hôtes constants de cette demeure royale que Nous Nous proposons d'édifier avec l'aide du Tout-Puissant, comme du pays tout entier.

☞ Donné dans notre ville de résidence Budapest, le huitième jour de juin de l'an mil huit cent quatre-vingt-seize.

FRANÇOIS-JOSEPH PREMIER.

SON ALTESSE IMP. ET ROY. L'ARCHIDUC JOSEPH.

- ☞ Claude Vaszary, prince-primat.
- ☞ Baron Béla Orczy, juge suprême.
- ☞ Comte Charles Khuen-Héderváry, banus de Croatie.
- ☞ Comte François Zichy, magister Tavernicorum.
- ☞ Comte Géza Szápáry, grand maître de cérémonies.
- ☞ Comte Jules Széchenyi, grand écuyer.
- ☞ Comte Aladár Andrássy, grand camérier.
- ☞ Comte André Pálffy, capitaine des Gardes du Corps.
- ☞ Comte Eméric Széchenyi aîné, grand échanson.
- ☞ Comte Georges Bánffy, grand huissier.
- ☞ Comte Louis Apponyi, maître de cérémonies remplaçant le grand maître de cérémonies.
- ☞ Baron Désiré Bánffy, président du Conseil des ministres.

/ Bárá Fejérváry Géza honvédelmi miniszter.
 / Josipovich Imre horvát-szlav.-dalm. orsz. miniszter.
 / Erdély Sándor igazságügyminiszter.
 / Lukács László pénzügyminiszter.
 / Perczel Dezső belügyminiszter.
 / Dr. Wlassics Gyula vallás- és közokt. miniszter.
 / Daniel Ernő kereskedelemügyi miniszter.
 / Bárá Jósika Sámuel Ö Felsége szem. kör. miniszter.
 / Darányi Ignác földművelésügyi miniszter.
 / Rakovszky István államszámvéveszéki elnök.
 / Bárá Podmaniczky Frigyes kir. pal. épít. végreh. bizotts. elnöke.
 / Tarkovich József államtitkár, minisztertanács jegyzője.
 / Szilávy József főrendiház elnöke.
 / Szilágyi Dezső képviselőház elnöke.
 / Herceg Lobkowitz Rezső 4. hadtestparancsnok.
 / Forinyák Gyula honvéd főparancsnoki adlatus.
 / Szabó Miklós kir. curia elnöke.
 / Vértessy Sándor budp. kir. ítélőtábla elnöke.
 / Ráth Károly főpolgármester.
 / Kamermayer Károly polgármester.
 / Olhauser Pál I. ker. előjáró.
 / Beniczky Ferenc Pest-Pilis-Solt-Kiskun várm. főispánja.
 / Beniczky Lajos Pest-Pilis-Solt-Kiskun várm. alispánja.
 / Hauszmann Alajos műegyetemi tanár, művezető építész.
 / Ybl Lajos várkapitány.

* * *

/ A millenniumi ünnepélyek során azonban kitűnt, hogy még a kibővített díszterem sem elégithette ki az udvari követelményeket, nemcsak csekély méreteinél fogva, hanem azért sem, mert egyedüli termét képezvén a palotának, a különféle célok, mint trónterem, nagy fogadó-, ebédlő- és táncterem, nem felelhet meg, másrészt pedig mellékhelyiségei sem voltak kielégítők.

/ Nagyméretű és fényes új ünnepi helyiségek létesítéséről tehát feltétlenül gondoskodni kellett és mert a krisztinavárosi szárny keretében ilyeneket beosztani nem lehetett — ennek az épületnek más lévén a rendeltetése — tehát csakis északi irányban lehetett terjeszkedni a régi fegyvertári épület területén. A feladat megfejtése azonban rendkívül nehéz volt, először a beosztás és célszerű összeköttetés, valamint a kocsiforgalom lebonyolítása követ-

/ Baron Géza Fejérváry, Honvédminister.
 / Emerich v. Josipovich, Minister für Kroatien, Slavonien, Dalmatien.
 / Alexander v. Erdély, Justizminister.
 / Ladisláus v. Lukács, Finanzminister.
 / Desider v. Perczel, Minister des Innern.
 / Dr. Julius v. Wlassics, Minister für Kultus u. Unterricht.
 / Ernst v. Daniel, Handelsminister.
 / Baron Samuel Jósika, Minister a latere.
 / Stefan v. Rakovszky, Präs. des Obersten Rechnungshofes.
 / Baron Friedrich Podmaniczky, Präsident des Exekutivkomitees des kön. Burgbaues.
 / Josef v. Tarkovich, Staatssekretär.
 / Josef v. Szilávy, Präsident des Magnatenhauses.
 / Desider Szilágyi, Präsident des Abgeordnetenhauses.
 / Prinz Rudolph Lobkowitz, Korpskommandant.
 / Julius v. Forinyák, Adlatus des Honvéd-Oberkommandanten.
 / Nikolaus v. Szabó, Präsident der kön. Kurie.
 / Alexander Vértessy, Präsident der kön. Tafel zu Budapest.
 / Karl Ráth, Oberbürgermeister.
 / Karl Kamermayer, Bürgermeister.
 / Paul Olhauser, Vorsteher des I. Bez.
 / Franz v. Beniczky, Obergespan des Pester Komitates.
 / Ludwig v. Beniczky, Vizegespan des Pester Komitates.
 / Alois Hauszmann, Professor u. bauleitender Architekt.
 / Ludwig Ybl, Burghauptmann.

* * *

/ Im Laufe der Millennarfestlichkeiten stellte es sich jedoch heraus, dass selbst der erweiterte Zeremonien-saal den Anforderungen des Hofes infolge seiner geringen Dimensionen und der beengten Nebenräume nicht genügt und den verschiedenen Zwecken, als Thronsaal, grosser Empfangssaal, Speise- und Tanzsaal nicht zu entsprechen vermag.

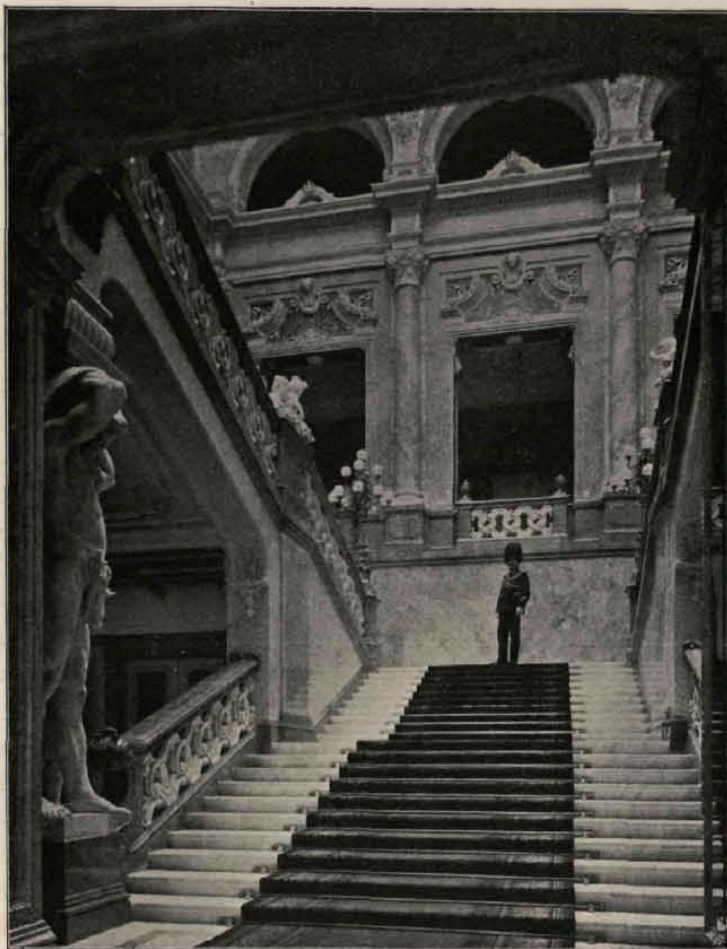
/ Es musste daher für die Herstellung grösserer und glänzender neuer Festräumlichkeiten gesorgt werden und da dieselben in den Rahmen des Christinenstädter Flügels, welcher anderen Aufgaben zu dienen hat, nicht einzureihen waren, konnte man nur die Erweiterung des Baues in nördlicher Richtung, auf dem Territorium des alten Zeughauses ins Auge fassen. Doch war die Lösung dieser Frage eine sehr schwierige, sowohl vom Standpunkte

/ Baron Géza Fejérváry, ministre de la Défense nationale.
 / Emeric Josipovich, ministre de la Croatie-Slavonie.
 / Alexandre Erdély, ministre de la Justice.
 / Ladislás Lukács, ministre des Finances.
 / Désiré Perczel, ministre de l'Intérieur.
 / Docteur Jules Wlassics, ministre des Cultes et de l'Instruction publique.
 / Baron Samuel Jósika, ministre auprès de Sa Majesté.
 / Ignace Darányi, ministre de l'Agriculture.
 / Baron Frédéric Podmaniczky, président du Conseil exécutif des travaux de construction.
 / Joseph Tarkovich, secrétaire d'État, rédacteur des procès-verbaux des séances du Conseil.
 / Joseph Szilávy, Président de la Chambre des Magnats.
 / Désiré Szilágyi, Président de la Chambre des Députés.
 / Prince Rodolphe Lobkowitz, comm. du 4e Corps d'armée.
 / Jules Forinyák, Adjudant général du commandant suprême des Honvéds.
 / Nicolas Szabó, Président de la Curie royale (cour suprême de justice).
 / Alexandre Vértessy, Président de la Table royale (cour d'appel) de Budapest.
 / Charles Ráth, premier bourgmestre de Budapest.
 / Charles Kamermayer, bourgmestre.
 / Paul Olhauser, maire du 1er arrondissement de Budapest.
 / François Beniczky, Comte suprême du Comitat Pest-Pilis-Solt-Kiskun.
 / Louis Beniczky, Préfet élu du Comitat Pest-Pilis-Solt-Kiskun.
 / Aloyse Hauszmann, architecte, conducteur des travaux.
 / Louis Ybl, commandant du Château.

* * *

/ A l'occasion des fêtes du Millénaire, on acquit la certitude que la Salle d'honneur, malgré les remaniements qu'elle avait récemment subis, était restée insuffisante. D'abord ses dimensions ne sont pas assez vastes; puis, comme la seule grande salle du Palais, il faut qu'elle serve aux destinations les plus diverses — salle du trône, salle de réception, salle de banquet et de bal — qui sont le plus souvent incompatibles. En outre, les locaux accessoires y font défaut.

/ Il fallait donc de toute nécessité songer à aménager dans le nouveau Château des salles de fêtes vastes et

Fölépcsőház
a krisztinavárosi
szárnyban

Haupttreppe
im Christinenstädter
Flügel

Escalier principal
dans le pavillon
Krisztinaváros

keztében, másodszor pedig a külső architektonikus kiképzés szempontjából.

■ Mindaddig, míg a tervezés abban a keretben mozgott, hogy az új ünnepi helyiségekhez való közlekedést a palota-útra terelik és a vendég az első emeleten levő termeket csak fölépcső útján érheti el, célszerű megoldás egyáltalán nem volt lehetséges; a kocsiforgalmat keresztelés nélkül nem lehetett volna lebonyolítani és a fölépcső annyi helyet vett igénybe, hogy ezáltal a termék mérete, úgyszintén az összefüggés szenvedett volna.

■ Mivel a palota-útnak a Szent-György térről a nagy udvar főkapujáig $3\frac{1}{2}\%$ esése van és az első emelet padozatmagassága a Szent-György-tér gyalogjárójával majdnem egy színvonalba esik, csak azon eszme felkarolásával sikerült a kérdést megoldani, hogy a közlekedést

der Einteilung und zweckmässiger Verbindungen, sowie der Abwicklung des Wagenverkehrs, wie auch hinsichtlich der architektonischen Ausbildung.

■ Insolange die Entwürfe dahin zielten, dass die Zufahrt zu den neuen Festräumlichkeiten durch die Palaststrasse geführt werde und dass die Gäste die Säle nur mittels einer Haupttreppe erreichen könnten, war an eine zweckentsprechende Lösung überhaupt nicht zu denken. Die Abwicklung des Wagenverkehrs wäre erschwert und die Haupttreppe beanspruchte soviel Raum, dass dadurch die Dimensionen der Säle, so auch der Kontakt mit den übrigen Räumlichkeiten Einbusse erlitten hätte.

■ Da die Palaststrasse vom St.-Georgsplatze bis zu dem Haupttore des grossen Hofes ein Gefälle von $3\frac{1}{2}\%$ aufweist, daher die Fussbodenhöhe der ersten Etage mit dem Niveau des St.-Georgsplatzes annähernd zusammenfällt, lag der Gedanke nahe, die Festräume mit Vermeidung einer Haupttreppe direkt vom St.-Georgsplatze aus zugänglich zu machen.

■ Mit dem Ausbau der Festräume erwuchs die Länge der Donaufassade beinahe auf das Doppelte der früheren und um diese 304 m lange Fassade zu gruppieren, war es notwendig, den Mittelrisalit des alten Palastes in symmetrischer Anordnung zu wiederholen, den früheren Nordflügel zum Mittelpunkt des ganzen Palastes auszubilden.

■ Durch zwei mächtige Flügelbauten flankiert, wurde der Mittelbau mit einer Säulenhalle versehen und die zentrale Anlage durch die mächtige Kuppel und halbrunde Freitreppe gekennzeichnet.

■ Dieser Entwurf fand den Beifall des Ministerpräsidenten Baron Desider Bánffy, der im Interesse der Verwirklichung desselben für Gefertigten eine Audienz bei Seiner k. u. k. ap. Majestät erwirkte. Bei dieser Gelegenheit geruhte Seine Majestät den Bau zu beschliessen und zu dessen Durchführung eine Summe von 5.700.000 Kronen gnädigst zu bewilligen.

■ Mit dieser allerhöchsten Entschliessung war wohl der Bau der königlichen Burg in seiner Gänze gesichert, doch bezogen sich die bewilligten Mittel bloss auf das Gebäude selbst, während für die innere Einrichtung und für künstlerische Zwecke keine Anstalten getroffen wurden.

■ Die Pariser Weltausstellung im Jahre 1900 bot mir eine erfreuliche Gelegenheit, in Sachen der für die königliche Burg zu bestellenden und nach Paris zu sendenden

luxueuses. Or, comme il n'y avait plus de place disponible dans le pavillon de Krisztinaváros — ces locaux ayant déjà reçu une autre destination — il ne resta pas d'autre emplacement pour s'étendre que le côté Nord, c'est-à-dire le dépôt d'armes et les terrains voisins. Or, dans cette hypothèse, le problème à résoudre offrit des difficultés presque insurmontables, tant au point de vue de la distribution et de l'aménagement pratique qu'à celui de l'accès commode des voitures. Enfin, il a fallu aussi se préoccuper du coup d'oeil d'ensemble et de l'unité architecturale.

■ Il fut impossible de trouver une solution satisfaisante tant que prévalait l'idée qu'il fallait ménager l'accès des nouvelles salles d'honneur du côté de l'avenue du Palais. Parce qu'alors les invités n'arriveraient aux salles du premier étage qu'en y accédant par un grand escalier. Dans cette hypothèse, la circulation des voitures aurait été fâcheusement entravée, car l'escalier principal aurait pris une place énorme, au préjudice des salles, sans parler de la rupture de continuité et du défaut d'harmonie occasionnés par cette solution.

■ Il a donc fallu trouver autre chose. A force d'y réfléchir, j'ai réussi enfin à tourner cette difficulté en m'arrêtant à la combinaison suivante. Comme la pente de l'avenue du Palais, à partir de la place Saint-Georges jusqu'à la porte principale de la grande cour, est de $3\frac{1}{3}\%$ et que la hauteur du parquet du premier étage est à peu près au niveau du trottoir de la même place, j'ai pensé qu'il était complètement inutile de créer là un grand escalier. De cette manière, les voitures pourront pénétrer directement par la place Saint-Georges dans le Palais, et les salles deviendront accessibles sans avoir besoin de monter un escalier.

■ Par la construction, côté Nord, d'un nouveau pavillon, la longueur de la façade qui donne sur le Danube devient presque le double de celle de l'ancien Palais. Pour grouper harmonieusement cette façade longue de 304 mètres, il a fallu reproduire symétriquement l'aile en saillie de l'ancien Palais, et faire pivoter la ligne de façade ainsi développée autour de l'ancien pavillon Nord.

■ Il résulte de cet arrangement, quelque peu inusité, que la partie centrale de la façade principale se trouve rentrée ou dans un enfoncement. On a essayé de remédier à cet inconvénient en construisant, au devant, une colonnade et un escalier libre qui donne accès au

a Szent-György-térről közvetlenül vezetem a palotába és fölépcsőnek mellőzésével teszem a termeket hozzáférhetővé.

✎ Az északi szárny építésével a dunai homlokzat a régi palotának majdnem kétszeresét teszi és hogy ezen 304 m hosszú homlokzat kellő csoportosítást nyerjen, szükséges volt a régi palota középkiszökellékét szimmetrikus elrendezésben megismételni, a volt északi szárnyat pedig az egész palota központjául kiképezni.

✎ Az a körülmény, hogy a középrész beszögellik, szokatlan ugyan, de egyrészt a fal elé állított oszlopsor és az első emeletről levezető szabad lépcső enyhített a beszögellő szárny mélységén, másrészt az ide tervezett kupola oly nagy méretű, hogy a palota középpontját így is kelőleg kifejezésre juttatja.

✎ Ez a terv megnyerte Bánffy Dezső báró miniszterelnök tetszését, aki kegyes volt annak megvalósítása érdekében Ő cs. és ap. kir. felségének előterjesztést tenni és a művezetőnek magánkihallgatására a legfelsőbb engedélyt kikérni, mely alkalommal a tervet Ő felsége elfogadta és annak építésére 5.700,000 koronát engedélyezni méltóztatott.

✎ Ő cs. és ap. kir. felségének ezen legkegyelmesebb elhatározásával a királyi palota, — illetőleg ezidőtől kezdve hivatalosan királyi vár — építése egészében, mint fejedelmi lak, biztosítva volt ugyan, de az engedélyek csak az épületre szorítkoztak, a belső felszerelés, valamint képzőművészeti alkotások létesítése ügyében intézkedés nem történt.

✎ Az 1900. évi párisi világkiállítás örvendetes alkalmat nyújtott arra, hogy a királyi vár számára megrendelendő és Párisban kiállítandó tárgyak kijelölése mellett, előterjesztést tehettek a teljes felszerelés, bútorkészítés és műtárgyak beszerzése ügyében is.

✎ Valóban fejedelmi tény volt, midőn Ő felsége nemcsak a párisi kiállításra való tekintettel, hanem egyáltalában a magyar művészet és ipar fejlesztése és istápolása érdekében, a királyi vár felszerelésére és még egyéb az építéssel kapcsolatos munkákra újból 5.468,000 korona összeget engedélyezni méltóztatott azzal a meghagyással, hogy a hazai művészet és a magyar ipar termékeit használjuk fel a királyi vár belső kiépítésénél és felszerelésénél.

* * *

✎ Az elmondottakban volt szerencsém a királyi vár építésének történetét legfőbb vonásaiban ismertetni és ezek

Objekte einen Vortrag für die Gesamtausstattung, das Meublement und die Anschaffung von Kunstgegenständen zu unterbreiten.

✎ Es war eine wahrhaft fürstliche Tat, als Seine Majestät nicht nur in Anbetracht der Pariser Ausstellung, sondern überhaupt im Interesse der Entwicklung der heimischen Industrie neuerdings eine Summe von 5.468,000 Kronen zu gewähren geruhte, mit dem ausdrücklichen Wunsch, dass zur Ausstattung der königlichen Burg hauptsächlich Erzeugnisse der ungarischen Kunst und Industrie zu verwenden sind.

* * *

✎ In obigen Zeilen habe ich versucht, die Geschichte des königlichen Burgbaues in seinen Hauptzügen mitzuteilen und übergehe nunmehr auf die Beschreibung einiger technischen Teile des Baues.

✎ Als technische Leistungen verdienen jene Stütz- und Futtermauern erwähnt zu werden, welche als Fundamente des Christinenstädter Flügelgebäudes dienen und sowohl bezüglich der Maasse als auch der schwierigen Durchführung wegen von Interesse sein dürften. Am westlichen Abhang des Festungsberges befanden sich drei übereinander liegende Basteien, in ebensoviele Terrassen eingeteilt, in deren unmittelbarer Nähe doch tiefer gelegen die Futtermauern für die Gebäudefundierung und der neuen Strasse zu errichten waren. Diese Basteien mussten insolange erhalten bleiben, bis die neuen Mauern zu jener Höhe gediehen waren, die die Möglichkeit einer Erdrutschung ausschloss. Die Längsmauern konnten daher nur stückweise hergestellt werden. Zu 5—8 Meter Entfernung mit Gurten verspannt und an die alten Basteimauern angewölbt, verhinderten sie den Einsturz der letzteren.

✎ Die Ausführung war mit bedeutenden Schwierigkeiten verbunden, da die Basteimauern mit geringer Ausnahme schlecht oder überhaupt nicht fundiert waren, dieselben standen meistens auf einer aufgeschütteten Erdschichte. Jedenfalls in Kriegszeiten in aller Eile errichtet, konnten dieselben nur infolge ihrer grossen Masse, sowie durch gutes Bindemittel aus frisch gebranntem Kalk standhalten. Stellenweise waren an die Basteimauern Strebpfeiler angebaut, gewöhnlich dort, wo der eine oder andere Mauerabschnitt durch den Erddruck aus seiner vertikalen Lage abgedrängt war. Doch auch diese Strebpfeiler

premier étage. Ces dispositions sont destinées à atténuer, autant que possible, la rentrée de la partie centrale de la façade. D'un autre côté, les dimensions colossales de la coupole centrale qui surmonte cette partie font suffisamment ressortir l'importance architecturale du centre du Château.

✎ Les plans du nouveau Palais furent agréés par le Président du Conseil des ministres, baron Désiré Bánffy, qui s'empessa d'en faire un rapport favorable à Sa Majesté. Dans l'audience qui fut accordée à cette occasion au conducteur des travaux, Sa Majesté approuva de son côté les plans et accorda la somme de 5.700,000 couronnes, destinée aux frais des nouvelles constructions.

✎ Par cet acte généreux du Souverain, la création d'une demeure royale digne de ce nom — qui fut désigné officiellement, à partir de ce moment, comme *Château royal de Bude* — se trouva donc assurée. Mais cette disposition se borna exclusivement à l'édifice lui-même, sans embrasser l'aménagement intérieur, ni l'ameublement, ni la décoration artistique des appartements.

✎ L'Exposition universelle de 1900 fournit une occasion favorable pour mettre sur le tapis cette dernière question. Ayant été chargé du choix des objets qui devaient figurer à cette Exposition, il me fut possible de soumettre en même temps à Sa Majesté mes propositions au sujet de l'acquisition des meubles et objets d'art destinés à l'aménagement intérieur du Château.

✎ Par un acte de munificence vraiment royale, Sa Majesté daigna de nouveau accorder une somme de 5.468,000 couronnes, destinée à l'achèvement de la construction et de la décoration extérieure et intérieure du Château, ainsi qu'à l'ameublement et aux objets d'art: avec cette clause expresse que les produits de l'industrie nationale et les oeuvres des artistes hongrois devaient être employés de préférence pour l'aménagement et la décoration de la résidence royale.

* * *

✎ Voici, résumé aussi brièvement que possible, ce que j'avais à dire sur la partie historique de la construction du Château. Dans ce qui suit, je vais tâcher de faire connaître quelques détails techniques importants des travaux exécutés sous ma direction.

✎ Il faut mentionner en premier lieu, comme un ouvrage technique de première importance et hérité de grandes

A fejedelmi
vendég-lakosztály
fogadóterme

Empfangssaal
der Gastappartements
für Herrscher

Salon de l'appartement
destiné aux hôtes
princiers

után áttérek az épület néhány műszaki részének közlésére.

■ Mint technikai alkotások első sorban figyelmet érdemelnek a krisztinavárosi oldalon emelt támasztó- és belfalak és itt nem annyira azok szerkezete és mérete, mint inkább az építés módja érdekes.

■ A várhegy nyugati lejtőjét három egymás feletti régi várfal ugyanannyi terraszra osztotta; ezen várfalak szomszédságába jutottak az új palota, valamint a várbeli út támasztófalai, mindannyi sokkal mélyebben alapozva, mint a régié. Utóbbiakat azonban addig fenn kellett tartani, míg az új falak oly magasságra nem emelkedtek, hogy földcsuszamlásnak lehetősége is ki volt zárva. A hosszanti irányban haladó új falakat nem lehetett egyszerre építeni, hanem 5–8 m távolságban emeltünk pilléreket, ezektől szükség szerint támasziveket boltoztunk a régi várfalakhoz, hogy azok beomlását megakadályozzuk.

■ A régi várfalak csekély kivétellel rosszul, vagy éppen nem voltak alapozva, többnyire feltöltött földrétegen állottak; látszott, hogy gyorsan, háborús időben épültek és csak tömegük, valamint a jó kötő anyag, melyhez frissen oltott forró meszet használtak, biztosította megállásukat. Helyenként támasztópilléreket építettek a várfalhoz, rendszerint akkor, midőn egyik-másik falrész a földnyomásnak engedve függőleges állásából kitért. De ezek a tám-

waren von der Mauer abgerissen und ihre Erhaltung erforderte ausserordentliche Umsicht.

■ Ich wage zu behaupten, dass eine so schwierige Fundierung und gefährdende Arbeit im Rahmen des Hochbaues kaum vorgekommen sein dürfte.

■ Die Fundierungsarbeiten waren auch durch die Verschiedenheit des Bodens erschwert. Derselbe besteht teils aus Felsen, teilweise aus gelbem Ton und Mergel in abfallenden Schichten, welche durch feine Sandadern durchzogen sind, demzufolge die Sohle der Fundamente von Fall zu Fall bestimmt werden musste. Sämtliche Grundmauern wurden aus Schlägelschotterbeton hergestellt und auf die Mergelschichte fundiert.

■ Die Stützmauern, ebenso die Façaden sind mit Haustein verkleidet und zwar die unteren zwei Stockwerke und das Erdgeschoss mit Almásér Kalkstein, die darüber liegenden Etagen mit Sósúter Sandstein. Zu den Façaden des grossen Hofes wurde Bács-Dorog (Siebenbürgen) Sandstein verwendet.

■ Von den bei den Bauten zur Anwendung gelangten Konstruktionen seien folgende erwähnt: Sämtliche Decken bestehen aus Schienengewölben, ausgenommen das Dachgeschoss, dessen Decke aus Eisenbeton hergestellt wurde. Da die normale Zimmertiefe 8 Meter beträgt, kamen Kastenträger zur Verwendung, zwischen welche parallel mit den Hauptmauern gewälzte Träger montiert sind.

■ Als Dachungsmaterial wurde englischer Schiefer und Rotkupfer gewählt.

■ Besondere Aufmerksamkeit ist der Heiz- und Lüftungsanlage zuteil geworden. Die Säle und Wohnräume, ferner die Treppen und Fluren sind mit Niederdruck-Dampfheizung versehen. Erstere ausschliesslich mit warmer Luft, letztere mit Radiatoren heizbar, ausserdem sind noch Kaminfeuerungen vorgesehen. Die öffentlichen Lokalitäten und die Prunksäle erhielten nebst der Luftheizung auch strahlende Wärme. Die Anlage ist den Lokalitätengruppen gemäss auf Abschnitte geteilt, so dass immer nur die bewohnten Apartments zu heizen sind. Die Dampferzeugung besorgen 19 Stück Rohrkessel mit je 18–26 m² Heizfläche, welche in fünf Kesselhäusern untergebracht sind.

■ Es ist ein seltener Fall, dass eine Zentralheizung in so idealer Weise bei einem Bau zur Anwendung gelangen kann wie in der königlichen Burg, wo ein Souterrainstock-

difficultés, les murs de soutènement et de remplissage qu'il a fallu élever du côté de la Krisztinaváros. Ce n'est pas autant les dimensions et la confection même de cette colossale maçonnerie qui mérite surtout l'attention, mais surtout les précautions infinies et minutieuses qu'il a fallu prendre pour venir à bout de cette entreprise gigantesque.

■ Il faut noter que la pente occidentale de la colline qui porte le Château de Bude est partagée, par trois différents murs d'enceinte élevés les uns par dessus les autres, en autant de terrasses distinctes. Il a fallu poser dans le voisinage de ces vieilles murailles les murs d'appui du nouvel édifice et de la voie d'accès qu'on devait y ménager. Il est bien entendu que les nouvelles fondations ont dû être établies bien plus profondément et plus solidement que ne l'étaient les murailles anciennes. Mais on a dû laisser ceux-ci en place provisoirement, jusqu'à ce que les nouvelles constructions fussent poussées assez haut pour empêcher le glissement des couches de terre. Il n'a donc pas été possible d'avancer la maçonnerie à la fois sur toute la longueur de la ligne du tracé, mais on a dû élever, à la distance de 5 à 8 mètres l'un de l'autre, des piliers de maçonnerie et les joindre, au moyen de voûtes en arc boutant, aux anciens murs d'enceinte, afin d'empêcher ces derniers de s'écrouler.

■ Les vieux murs d'enceinte avaient été, sauf de rares exceptions, très mal assis: ils manquent totalement de fondements et sont, pour la plupart, posés sur des remblais. A les voir, on est tout de suite fixé au sujet de leur origine: ils avaient dû être élevés à la hâte, en temps de guerre. Ce n'est que leur grande masse et l'excellent mortier dont on fit usage — on a dû y employer de la chaux fraîche et bouillante — qui les empêchait de crouler. Par-ci, par-là, on a élevé des contre-forts pour les appuyer, probablement quand un pan de mur, cédant à la poussée des terres, s'était trop écarté de la perpendiculaire. Mais la plupart de ces contre-forts avaient fini par se détacher du mur qu'ils devaient soutenir et leur solidification nous a coûté un travail énorme.

■ Je peux dire, sans exagérer, qu'on a rarement exécuté un travail plus téméraire et l'on n'a peut-être jamais fait une maçonnerie dans des conditions aussi difficiles.

■ Les travaux de fondation se sont aussi ressentis de la variation des terrains sur lesquels il nous fallait opérer. La colline qui porte le Château se compose soit de roc

pillérek többnyire elváltak a faltól és fenntartásuk rendkívüli nehézségeket okozott nekünk.

Merem állítani, hogy ennél nehezebb falazás és merészebb munka a magasépítészet keretében egyhamar nem készült.

Az alapozó munkát megnehezítette a talaj különböző minősége is. A budai várhegy talaja részben szikla, részben pedig sárga agyag és márga. Utóbbi finom homokerekekkel áthúzva, lejtős irányú rétegekből áll. A rétegek vastagsága is változik és így szükséges volt nyomról nyomra a rétegeket kutatni és aszerint az alapárkok fenékmagasságát megállapítani. A támasztó- és belfalak mind kemény, márgás talajon állanak és alapozásuk kizárólag törött kavics-betonból készült.

A támasztófalak és azokon emelkedő palota homlokzatfalai faragott kőburkolást kaptak, még pedig a két alsó emelet és földszint almási mészkőből, a felette levő emeletek sóskúti kőből valók. A nagy udvar homlokzatához pedig bács-dorogi (Erdély) homokkövet használtunk fel.

Ami az építésnél használt egyéb szerkezeteket illeti, megemlítendő, hogy az összes födémek vastartók közötti boltozatból állanak, kivéve a padlásemeletet, mely vasbeton szerkezetű födémeket kapott. Miután a rendes szobamélység 8 m körül van, minden ablakpillérre megfelelő erősségű szekrénytartót alkalmaztunk és ezek közé a főfalakkal párhuzamosan helyeztük a közbenső hengerelt tartókat.

A tetőszék héjazata pala és vörösréz.

Különös figyelemmel és az e téren nyert tapasztalatok felhasználásával készült a fűtő- és szellőztető berendezés. A termeket, az első emeleti lakosztályokat, a lépcsőket és folyósókat kisnyomású gőzfűtéssel szereltük fel. A lakosztályok termei kizárólag meleg levegővel, de emellett még kandalló-tüzeléssel is fűthetők, a nyilvános helyiségek és a disztermek a légfűtésen kívül még csöves fűtés útján sugárzó meleget is kaptak. A fűtés a helyiségcsoportok szerint szakaszokra van osztva, úgy hogy a palotának lakott vagy használatban levő részét mindenkor külön is fűthetik. Összesen öt kazánház van 19 darab egyenként 18–26 m² fűtőfelszínű kazánal.

Ritka az az eset, hogy központi fűtést oly idális módon lehessen egy épületben alkalmazni, mint a királyi várnál, ahol a krisztinavárosi szárny egyik souterrain emelete egész kiterjedésében kizárólag csak a fűtés céljára

werk des Christinenstädter Flügels in seiner ganzen Ausdehnung nur zu Zwecken der Heizung dienstbar gemacht wurde. Hier konnten die Heizkammern nach Bedarf immer unter jener Lokalitätengruppe angelegt werden, welche zu heizen waren. Dabei stehen weite und lichte Räume für die Luftmischung und Reinigung zur Verfügung, obwohl letztere kaum benötigt wird, da die Luft aus einer Höhe von 20 m über dem Strassenniveau entnommen, schon ziemlich staubfrei ist.

Innerhalb der Stützmauer des Christinenstädter Flügels unter dem Gurtgesimse befinden sich zwei Kellerstockwerke, deren unterstes zur Ablagerung von Holz und Kohle und zu Magazinszwecken dient, während in das obere Geschoss die Heizungsanlage placiert wurde.

Über der Krone der Stützmauer sind zwei weitere Etagen eingebaut. Eine derselben enthält die Küchenräume. Es sind im ganzen vier Küchengruppen vorhanden, u. zw. die grosse Hofküche, die Mundküche Seiner Majestät, eine erzherzogliche und die sogenannte Menageküche für das Personal. Neben jeder dieser Küchen befinden sich die nötigen Hilfsräumlichkeiten, so die Arbeits- und die Abwaschklokalitäten, die Zimmer der Köche, Vorratskammern und Anrichterräume. Zu den Küchen gehören noch die grosse und kleine Konditorei, sowie das Lebensmittelmagazin.

In diesem Stockwerk befinden sich noch die Manipulationsräume der Kellerei, die Geschirr- und Glasdepots, endlich die Kühlkammern. Die Zustellung der Speisen erfolgt teils durch elektrische Lifts, teils durch einen Tunnel, welcher diesen Neubau mit dem alten Palaste verbindet. Zu diesen Wirtschaftsstockwerken führt ein eigener Fahrweg, welcher von der zur Festung führenden Strasse abzweigt und als Privatweg der königlichen Burg dient und die Zufahrt zu den im Innern des Gebäudes tiefer liegenden Höfen vermittelt.

Die folgende Etage dient für die Wirtschaftsämter, den Wohnungen des Küchenpersonals, sowie der Depots für Weisswäsche und Silberzeug. Die eigentlichen Parterrelokalitäten beginnen im Niveau des oberen grossen Hofes und enthalten die Apartments für einen Erzherzog und dessen Suite, sowie die Kabinetsskanzlei, das Post- und Telegraphenamt usw.

Der Zugang zu diesem Trakte erfolgt durch den grossen Hof. Durch eine Unterfahrt gelangt man zu dem Vestibül und fortsetzungsweise zur Haupttreppe, welche

Egy cercletermem
nézete

Ansicht eines
Cercle-Saales

Intérieur d'une Salle de
conversation (Cercle)

dur, soit d'argile jaune et de marne. Cette dernière est constituée de couches en pente et elle est coupée, par endroits, de veines d'un sable fin. L'épaisseur des couches varie souvent, de sorte qu'on a été obligé chaque instant d'en sonder la profondeur, afin d'être à même de déterminer la hauteur de la tranchée destinée à recevoir les fondations. Les murs de soutènement et de remplissage ont tous été posés sur la marne solide et ils sont supportés par une coulée de béton sur moellons.

Les façades du Château et des murs d'appui ont été revêtues de pierres de taille. Les deux étages souterrains et le rez-de-chaussée, de calcaire d'Almás, et les étages supérieurs de pierre de Sóskut. La façade de la grande cour a été revêtue en pierres de grès de Bács-dorog (Transylvanie).

Pour ce qui concerne les procédés dont on a fait usage pour la construction, il faut mentionner le fait que les plafonds sont pour la plupart constitués de voûtes en maçonnerie établies entre traverses de fer, à l'exception de l'étage supérieur, sous les combles, qui a reçu un plafond en béton armé. Attendu que la profondeur des pièces est, en moyenne, d'environ 8 mètres, on a appliqué sur tous les piliers entre les baies de fenêtre, des supports prismatiques rectangulaires et

szolgál. Itt a fűtőkamrákat tetszés szerint helyezhettük el, rendszeren azon helyiségcsoport alá, melyet fűteni kell. Emellett tágas és világos helyiségek állnak rendelkezésre a légkeverésre és annak tisztítására, noha az utóbbira alig van szükség, mivel a levegőt az utca színvonala felett 20 m magasságból vesszük, ahol már meglehetősen pormentes.

☞ A krisztinavárosi szárny támasztófala mögött, annak párkánya alatti részében van két pinceemelet, melyek egyike — a legalsó — fa és kőszén, valamint egyéb tárgyak raktározására szolgál, a felette levőbe pedig a fűtőszervezetet helyeztük el.

☞ A támasztófal koronája felett van szintén két emelet alagsor. Az elsőbe terveztük a konyhákat. Összesen négy konyhacsoport van, még pedig a nagy udvari konyha, Ő felsége személyes konyhája, egy főhercegi és egy személyzeti, ú. n. menage-konyha. Mindezekhez a konyhákhoz külön-külön megvannak a szükséges mellékhelyiségek, mint dolgozók, mosogatók, szakácsszobák, kamrák és tálalók. A konyhák között még helyet foglal a nagy és kis cukrászda, valamint az élelmirtár. Ugyanebbe az emeletsorba vannak még beosztva a pincekezelő helyiségek, valamint az edény- és üvegraktárak, végül a jégvermekkel kapcsolatos hűtőkamrák. Az ételek szállítása villamos liftek segítségével, részben pedig alagúton át történik, mely alagút a királyi várnak ezt a részét a régi palotával köti össze. Ehhez a gazdasági emelethez külön kocsit vezet, mely a várbeli új palotaúttól elágazik és mint a királyi vár magánútja szerepel. Az épület belsejében levő udvarok szintén eddig az emeletorig terjednek, úgy hogy a kocsiközlekedés az épületen belül is lehetséges.

☞ A második alagsorba vannak beosztva a gazdasági hivatalok, a konyhaszemélyzet lakásai, valamint a fehérneműek és az ezüstneműek raktárai. Az emelet sor már a régi palota földszintjével esik egy színvonalba. Ide egy főherceg lakosztályát és az annak kísérete számára szükséges helyiségeket, valamint az Ő felsége kabinetirodáját, a posta- és távirdahivatalt stb. osztottuk be.

☞ A palota ezen részének bejárata a diszudvarban van. A kocsiállajától egy tágas vesztibulumba és folytatólag a főlépcsőhöz érünk. Utóbbi nagy méretben emlékszerű módon épült. Kiképzéséhez hazai márványt használtunk fel. E lépcső csak az első emeletig vezet, míg a többi emeletekkel való közlekedést melléklépcsők közvetítik.

in grossen Dimensionen aus ungarischem Marmor erbaut wurde. Die Treppe führt nur bis zum ersten Stockwerk, der Verkehr mit den oberen Stockwerken wird durch zwei Nebentreppen vermittelt.

☞ Im ersten Stockwerke sind die grossen Appartements untergebracht. Der südliche Flügel mit der Wohnung Sr. k. u. k. Majestät wurde durch einige Empfangssäle und den Speisesaal ergänzt. An die Westseite sind Appartements für zwei königliche Gäste verlegt, während der nördliche und östliche Flügel zur Aufnahme der allerhöchsten Gefolge dient. Ein grosser Teil des zweiten Stockes enthält die Wohnungen des Obersthofmeisters und des Gefolges fürstlicher Gäste.

☞ Um einem längst gehegten Wunsche zu entsprechen, nämlich die heilige ungarische Krone und die Reichsinsignien, diese so eifersüchtig gehüteten Schätze unserer Nation, an einem würdigen und zweckmässigeren Orte aufzubewahren, wurde ein Panzerzimmer errichtet, in welchem nebst den Insignien auch für den Krönungsmantel Stephans des Heiligen entsprechende feuersichere Schränke vorhanden sind. Neben den Räumlichkeiten dieser Reichsinsignien liegt, durch eine besondere Vorhalle zugänglich, das Museum weiland Ihrer Majestät der Königin Elisabeth. Die Errichtung dieses Museums, in welchem verschiedene Gegenstände der Erinnerung an unsere unvergessliche Königin gehütet werden, ist der Initiative, dem unermüdlichen Eifer und der Pietät der Damen Markgräfin Eduard Pallavicini, Gräfin Ilona Batthyány und Ida v. Ferenczy zu verdanken.

☞ Die Räume des alten Palastes behielten ihre ursprüngliche Bestimmung und erlitten nur geringe Veränderungen. Es wurde hauptsächlich auf eine günstige Verbindung mit dem Nordflügel Gewicht gelegt und die Dekorationen erneuert. Da jedoch die vorhandenen alten Treppen weder den Anforderungen der Bequemlichkeit, noch bezüglich ihres Materials entsprachen, wurden dieselben der stilgemässen Ausbildung des neuen Palastes entsprechend umgebaut. Ebenso zur Regelung des Wagenverkehrs und der Durchfahrt des nördlichen Hofes musste die zur Zeit Maria Theresias in den Hofraum eingebaute St.-Stefans-Kapelle, welche ein Hindernis des Verkehrs bildete, abgetragen werden, um die gegenüberstehenden Tore in eine und dieselbe Achse zu bringen. Zur Aufbewahrung der „Heiligen Rechte“ wurde in das Sanktuarium der Burghirche eine der heiligen Reliquie würdige

c'est sur ceux-ci qu'ont été posées les colonnes cylindriques mitoyennes, parallèlement aux murs principaux. ☞ La toiture des combles est faite de cuivre rouge et d'ardoises.

☞ La chaufferie et les appareils de ventilation ont été installés avec un soin extrême et en tenant compte des inventions les plus récentes. Les grandes salles, les appartements du premier étage, les escaliers et les corridors sont chauffés par la vapeur à petite pression. Les salles des appartements se chauffent exclusivement d'air chaud, mais elles sont aussi pourvues de cheminées à la française. Les salles d'honneur et autres locaux destinés au public reçoivent, en dehors de calorifères à air chaud, de la chaleur rayonnante aux moyen de tuyaux de chauffage. En général, la chaufferie est partagée, selon les groupes de locaux, en sections distinctes, de sorte qu'il est possible de chauffer à l'occasion séparément les appartements habités ou les salles ouvertes au public. Il existe en tout cinq chambres de chauffe pourvues de dix-neuf chaudières dont chacune possède une surface de chauffe de 18 à 26 mètres carrés.

☞ On trouvera rarement un édifice où le chauffage central puisse être installé d'une manière aussi parfaite et, pour ainsi dire, idéale, comme cela fut possible au Château royal de Bude. Là tout un étage souterrain du pavillon de la Krisztinaváros est exclusivement occupé par la chaufferie. On a été à même, de cette façon, de placer les calorifères où bon nous semblait, et on en a profité pour les installer immédiatement au dessous des appartements au chauffage desquels ils devaient servir, de sorte qu'on a eu besoin de placer seulement des tuyaux perpendiculaires. Nous avons eu, de plus, à notre disposition des locaux spacieux et bien éclairés pour opérer le mélange et la purification de l'air. Cette dernière opération ne fut d'ailleurs guère nécessaire, parce qu'on a été de même de prendre l'air destiné au mélange à une hauteur de 20 mètres environ au-dessus du niveau de la rue, où, par conséquent, il ne contient plus guère de poussières.

☞ Derrière le mur de soutènement de l'aile côté Krisztinaváros et au-dessous de la ligne de crête, il existe deux rangées de souterrains superposées l'une à l'autre. L'étage inférieur sert à emmagasiner les réserves de bois, de charbon et autres matières. Celui d'en haut est affecté à la chaufferie.

☛ Az első emeleten vannak a nagy appartement-ok elhelyezve. A déli részben a Felső lakosztálya nyert kiegészítést néhány fogadóteremmel és egy nagy ebédlővel. A nyugati oldalra két koronás vendég lakosztályát osztottuk be, az északi és keleti frontot pedig a kíséret és az udvarhölgyek helyiségei foglalják el. A második emelet nagy részét szintén a kíséreti személyzet, valamint a főudvarmesterek lakásaira tartottuk fenn és csak az északi front helyiségeinek van más rendeltetése. Ugyanis már rég hangoztatott óhaj volt, hogy a magyar szent koronát és a koronázási jelvényeket, nemzetünk ezen féltett kincsét, méltóbb és célszerűbb helyiségben őrizték, mint aminő a régi volt. E célra az említett helyiségeket jelölték ki. Itt páncélos szoba készült a szent korona őrzésére, melyben egyszersmind Szent István palástjának kifeszített állapotban való őrzésére is megfelelő szekrények készültek. A koronázási jelvények helyiségei mellett, de külön előcsarnok közvetítésével van elhelyezve dicsőült Erzsébet királyné múzeuma. E múzeumot, amelyben a felejthetetlen királyné számos ereklyéit őrzik, Pallavicini Ede örögné, Batthyány Ilona grófné és Ferenczy Ida úrnők kezdeményezésének és fáradozatlan buzgóságának köszönjük.

☛ A régi palotában, miután ott a disztermet kibővítettük, aránylag csekély változtatások történtek. A helyiségek rendeltetése az maradt, ami volt, csak célszerűbb közlekedésre, valamint az északi szárny csatlakozására kellett súlyt vetni és a megromlott munkákat újakkal pótolni. Mivel azonban a meglevő lépcsők sem kényelmi szempontból, sem pedig kiképzésüket illetőleg nem feleltek meg a követelményeknek, ezeket nemesebb anyagból gyökeresen átalakítottuk és az új palota gazdagságának és stilszerű kiképzésének megfelelőleg újból építettük. Ugyis szintén szükséges volt, különösen a régi palota északi négyszögéhez a kocsiközlekedést a forgalom igényeinek megfelelően rendezni. Ezen négyszögudvarban épült Mária Terézia alatt a Szent Zsigmond-kápolnához egy oldalkápolna a „Szent Jobb“ őrzésére. Ez az oldalkápolna útját állotta a kocsiközlekedésnek és csak kitérővel lehetett az udvaron áthajtani, ami annál kellemetlenebb volt, mert ünnepélyeknél ez szolgált egyedüli közlekedő útvonalul. Egyenes irányú közlekedés elérése végett és hogy a szemben álló két kapu egy és ugyanazon tengelybe essék, szükséges volt ezt az oldalkápolnát eltávolítani és a „Szent Jobb“ őrzésére a Zsigmond-templom belsejében megfelelő helyet teremteni. E célra a szentély mögötti

kleine Kapelle eingebaut, deren Kuppel mit Goldmosaik, die Wände mit Marmor belegt sind. Auch die Burgtirche bedurfte einer gründlichen Restaurierung. Die alten wohnhausartigen Fenster sind durch grosse, mit Glasmalereien versehene Fenster ersetzt. Die Vergoldung erneuert, die Wände mit Marmor verkleidet. Die neuen Altäre, Kanzel und Orgel, sowie die stilvolle Ausstattung trugen dazu bei, dass diese Kirche eine würdige Ergänzung der königlichen Burg bildet.

☛ Wie ich schon oben erwähnte, standen in der alten Königsburg ausser dem Zeremonienaal keine grösseren Festlokalitäten zur Verfügung. Es mussten daher solche geschaffen werden, zu welchem Zwecke das an der Nordseite der Burg liegende Terrain des Zeughauses ausgebaut wurde, wodurch in Verbindung mit dem alten Zeremonienaaale und dessen Nebenlokalitäten eine 200 m lange Saalreihe entstand, wie eine solche in den kontinentalen Königspalästen (Versailles ausgenommen) kaum ihresgleichen hat.

☛ Der grosse Festsaal mit einer Grundfläche von 724 m² ist durch mehrere Türen mit der an der Donauseite befindlichen Büfettgalerie in Verbindung gebracht. Der Festsaal besitzt Logen und Musiknischen. Die Höhe desselben beträgt 15.5 m. Die Büfettgalerie ist 58 m lang und reicht durch zwei Stockwerke.

☛ Da die Architektur der Donaufaçade infolge symmetrischer Ausbildung an den Stil und den Masstab des alten Palastes gebunden war, musste der Festsaal auf die Hofseite verlegt werden, wodurch auch die Entwicklung einer grossartigen Achse ermöglicht wurde. Die Ausschmückung des Saales ist vornehm und reich, die Verkleidung der Wände besteht aus Kunstmarmor in weiss und lichtgelben Farbentönen.

☛ Ausser diesen Festräumen sind noch vorhanden ein Vestibül mit Garderobe-, Toiletten-, Vorsälen und einige Cerclesäle. Die oberen Stockwerke beherbergen Hofämter und Wohnungen.

☛ Die Façadenausbildung der königlichen Burg war durch den Stil des alten Palastes bestimmt. Der zu Maria Theresias Zeiten im Wiener Barockstil erbaute Palast musste schon aus Pietätsrücksichten beibehalten werden und richtete sich mein Streben besonders dahin, in die feststehenden Verhältnisse eine edlere Detailausbildung zur Geltung zu bringen. In der Mitte der Donaufront erhebt sich eine mächtige Kuppel als Bekrönung des

☛ Au dessus de la ligne de crête du même mur d'appui il existe encore deux autres rangées de souterrains. Dans le premier étage ont été placées les cuisines. On a installé quatre groupes de cuisines, à savoir: la grande cuisine de la Cour, celle spécialement affectée au service de Sa Majesté, une autre destinée à desservir les archiducs, et une dernière à l'usage du personnel: c'est la cuisine dite de ménage. Chacun de ces groupes est pourvu de locaux accessoires, soit pour la préparation des mets, soit pour le lavage de la vaisselle. Il existe aussi des chambres de cuisiniers, des garde-manger et des dressoirs. A côté des cuisines se trouvent la grande et la petite confiserie et le magasin de vivres. Dans cette même série de souterrains ont trouvé place encore: la sommellerie, les dépôts de vaisselle et de bouteilles, enfin les chambres réfrigérantes qui communiquent avec les glaciers. Les plats destinés pour la table sont montés à l'aide d'ascenseurs activés par l'électricité, ou bien ils traversent un couloir souterrain qui relie cette aile du Château avec l'ancien Palais. Le souterrain qui comprend les Communs est desservi par une route carrossable, réservé exclusivement à cet usage, et qui rejoint l'avenue nouvelle du Château. Les cours qui se trouvent à l'intérieur de l'édifice arrivent aussi jusqu'au niveau de ce souterrain, de sorte que les voitures peuvent également circuler en dedans.

☛ La seconde rangée de souterrains comprend les offices économiques, les logements du personnel de cuisine, et les magasins des linges de table et de l'argenterie. L'étage au-dessus de ce souterrain arrive déjà au niveau du rez-de-chaussée de l'ancien Palais. On y a aménagé l'appartement d'un archiduc avec les logements du personnel attaché à ce haut personnage. On y a placé aussi les bureaux du Cabinet de Sa Majesté, ainsi que l'office des postes et télégraphes, etc.

☛ L'entrée de cette partie du Palais se trouve dans la cour de gala. On arrive, en passant au dessus d'un fossé qui sert de passage aux voitures, à un vestibule de vastes dimensions et puis à l'escalier principal. Celui-ci est très spacieux et d'un aspect monumental. La matière qui y fut employée exclusivement, est du marbre provenant des carrières du pays. Cet escalier s'arrête au premier étage; les autres étages sont desservis par des escaliers moins importants.

☛ Au premier étage se trouvent les grands appartements. Dans la partie méridionale du bâtiment, on a ajouté à

A „béke“
bronzsoportja

Bronze-Gruppe
der Friede

Groupe en bronze
„la Paix“

folynosó egy részét elfalaztattuk és ajtót nyitottunk a szentélyből. E kis kápolna igen nemesen és a szent ereklyéhez méltó díszszel van kiképezve. Kupolája arany mozaikból, falai márványból készültek. Ez alkalommal maga a palotai templom is új és gazdag átalakításon ment keresztül. A régi ablakokat eltávolítottuk és helyükbe nagyméretű, üvegfestésű templomablakokat tettünk. A falak márványozása és aranyozása, az új oltárok és orgona, vala-

darunter liegenden Habsburgsaales. Zur Erreichung einer entsprechenden Gruppierung der Massen und kräftigen Schattenwirkung wurde dem einspringenden Mittelbau eine Säulenkolonnade vorgesetzt, deren horizontale Gesimslinie durch den Tympanon unterbrochen wird. *■* Einer grösseren Freiheit konnte ich mich bei der inneren Ausbildung der Säle bedienen. Ich war nicht bemüssigt die im Rokoko-Stil dekorierten alten Lokalitäten nachzuahmen, doch wollte ich auch nicht unmittelbar bei den Stilarten früherer Kunstperioden Anleihen machen. Die Ansprüche unserer heutigen Gesellschaft und deren Kunstanschauungen sind andere, als zu den Zeiten des Cinquecento und des Rokokos. Ich musste den modernen Verhältnissen Rechnung tragen und für diese einen entsprechenden künstlerischen Rahmen schaffen. Auch war der Standpunkt ausschlaggebend, dass bei der künstlerischen und kunstgewerblichen Ausgestaltung der königlichen Burg unser Nationalcharakter je mehr in den Vordergrund trete. *■* Einen ungarischen Baustil besitzen wir noch nicht, denn all das, was unter diesem Titel zustande kam, kann nur als Versuch betrachtet werden, welcher durch die Entwicklung unserer nationalen Kultur mit der Zeit vielleicht Früchte bringen wird. Wir verfügen jedoch über eine Ornamentik, die im allgemeinen für eine ungarische angenommen wird. Diese weiter zu entwickeln, in veredelter Gestalt unserer modernen Architektur einzuverleiben und auf diese Weise die Möglichkeit der Entstehung eines nationalen Stiles vorzubereiten, ist die Pflicht jedes ungarischen Architekten, dem sich dazu Gelegenheit bietet. Die ungarische Ornamentik wurde bislang besonders im Textilgewerbe, in Stickereien oder als gemalte Verzierung angewendet und zwar zumeist mit jener Naivität und grellen Farben, wie sie beim Volke vorkommt. In dieser Gestalt wirkt dieselbe wohl originell, doch entbehrt sie der Vornehmheit.

■ Es wurde der Versuch gemacht, die ungarischen dekorativen Elemente in Reliefs zur Geltung zu bringen und dieselben sozusagen hoffähig zu machen. Die Versuche bewegten sich ursprünglich in geringerem Rahmen, jedoch durch den Erfolg veranlasst, ist später diese Ornamentik auch bei den Wand- und Deckendekorationen der Säle zur Verwendung gelangt und so konnte letzteren mit Vermeidung der weiteren Ausbeutung des bis zum Überdruß verbrauchten griechischen Formenschatzes ein ungarischer Charakter gegeben werden.

l'appartement de Sa Majesté plusieurs salles de réception et une vaste salle à manger. Le côté Ouest a été réservé pour deux appartements destinés aux visiteurs princiers. Les façades Nord et Est servent à héberger la suite de ces hôtes royaux et comprennent en plus les logements des dames d'honneur. Une grande partie du second étage est également réservée au personnel des hôtes princiers et aux appartements des maîtres de cérémonies. La façade Nord seule a reçu une destination différente: on y a aménagé les locaux qui servent à la garde de la Sainte Couronne et des autres emblèmes servant au couronnement de nos rois. Ce trésor national, d'une valeur inestimable, avait été conservé jusque-là dans un local peu conforme à cette destination. Depuis longtemps déjà le désir s'était manifesté de trouver un emplacement plus convenable. On a donc pu obtempérer à ce vœu, général autant que légitime, lors de la reconstruction du Palais, en aménageant dans la partie qui vient d'être mentionnée une salle, blindée en dedans de lames d'acier, où sera désormais gardée la Sainte Couronne. Des armoires y furent placées pour étendre le manteau de saint Étienne et pour serrer les autres emblèmes servant au couronnement. A côté de ces locaux, mais séparé d'eux par un vestibule particulier, a été installé le Musée de feu la reine Elisabeth. On sait que cette collection pieuse, qui renferme nombre de reliques ayant appartenu à la reine dont la mémoire est vénérée par la nation tout entière à l'égal d'une sainte, est due au zèle infatigable de Mmes la marquise Edouard Pallavicini, la comtesse Hélène Batthyány et Ida Ferenczy. *■* Dans l'ancien Palais, sauf l'agrandissement de la Salle de gala, dont il a déjà été question ailleurs, peu de changements ont été faits. La destination des salles est aussi restée la même; on s'est contenté seulement d'établir des communications plus commodes. Il a fallu, de plus, pratiquer les ouvertures nécessaires pour faire le raccord avec le pavillon Nord nouvellement construit et restaurer aussi les parties qui tombaient en ruines. Le travail le plus important qui y a été exécuté, consiste dans la reconstruction des escaliers, qui ne répondaient plus au besoin ni au point de vue de la commodité, ni à celui des exigences esthétiques. Ils ont été entièrement refaits et mis en harmonie, tant pour la matière employée que pour la décoration, avec ceux du nouveau Palais. Il a fallu, en outre, assurer la libre circulation des voi-

A „háború“
bronzsoportja

Bronz-Gruppe
„der Krieg“

Groupe en bronze
„la Guerre“

mint a művészi alkotások és a teljesen új, stilszerű felszerelés következtében a templom is méltó kiegészítő része lett a magyar királyi fejedelmi laknak.

Amint már említettem, régi királyi várunk nem rendelkezett nagyobb méretű ünnepi helyiségekkel. Ilyeneket tehát teremteni kellett és e célra a palota északi oldalán még rendelkezésre álló területet foglaltuk le. A beosztást oly módon létesítettem, hogy a régi diszterem és annak

Meinem Freunde und Arbeitsgenossen Géza Györgyi, der die Entwicklung dieses Ornamentes sich zur Aufgabe gestellt, gelang es, die Elemente desselben rhythmisch in Einklang zu bringen und unter Bewahrung des ungarischen Charakters dermassen zu veredeln, dass dieses Ornament sowohl im architektonischen Rahmen, als auch zur Verzierung kunstgewerblicher Gegenstände zu verwenden war. Wir verwerteten auch diese Motive bei der Ausbildung des Tafel-Silberservices, zur Verzierung der Glasgarnituren und im Gewebe der Weisswäsche. Die Festsäle und die anderen Räumlichkeiten ersten Ranges erhielten eine fürstliche Ausstattung, die übrigen Lokalitäten sind in vornehmer Weise dem Zwecke entsprechend dekoriert. Die historische Vergangenheit der königlichen Burg forderte dazu heraus, dass einige hervorragende Epochen unseres Nationallebens, so die Zeiten der Árpáden-Herrscher, der Hunyadis und der Könige aus dem Hause Habsburg in stilgemässer Weise verewigt werden. Es wurden daher die Säle Stefans des Heiligen, Mathias Corvinus und der Habsburger-Saal entworfen, von welchen jeder in der innern Disposition des Palastes eine Zentralstelle einnimmt. Diese Säle sind in dem Stile der betreffenden Zeitperiode ausgebildet. Der Sankt-Stefans-Saal erhielt eine im romanischen Stile gehaltene Holzarchitektur mit Vergoldung und farbigen Majolika-Einlagen, welch' letztere aus der berühmten Zsolnayschen Fabrik zu Pécs stammen. Die bildlichen Darstellungen der Könige aus dem Hause Árpád und zwei Szenen aus dem Leben Stefans des Heiligen verdanken der Kunst Ignaz Roskovics ihre Entstehung. Dieser Saal war in der Pariser Weltausstellung im Original zur Schau gestellt.

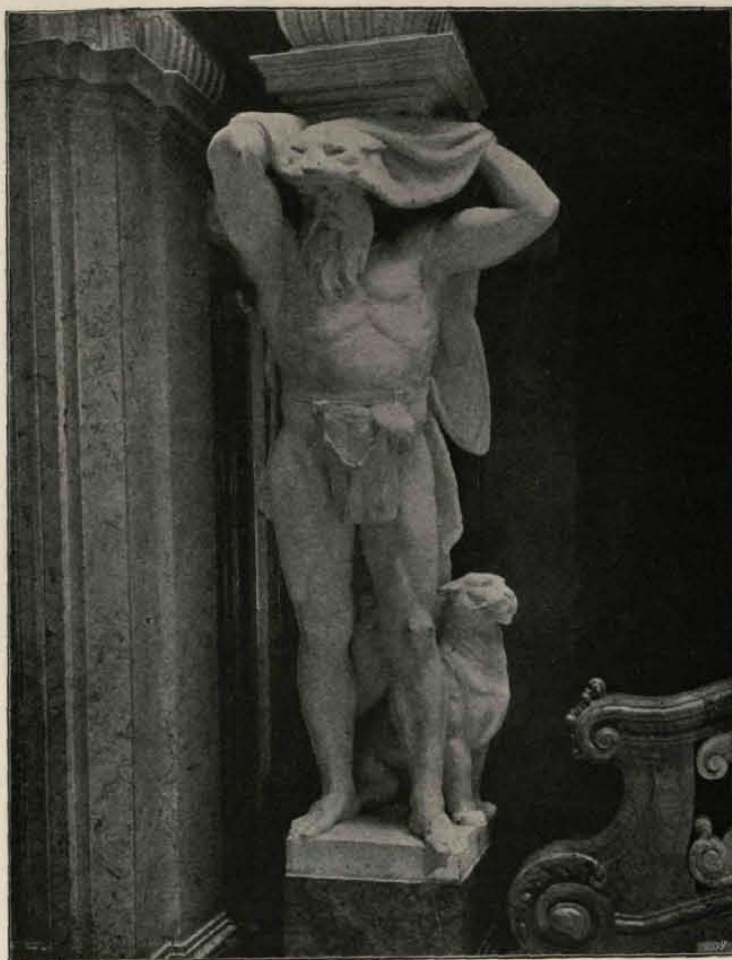
Der Saal des Königs Mathias aus dem Hause Hunyadis, ist im Stile der italienischen Frührenaissance entworfen. Für denselben Saal sind Wandgemälde aus dem Leben des Königs geplant, deren Ausführung Professor Julius Benczur übernommen hat. In diesem Saale ist auch die Bronze-Reiterstatue des Königs Mathias, ein Werk des früh verstorbenen Bildhauers Johann Fadrusz aufgestellt. Die Verkleidung der Wände besteht aus Eichenholz, dessen gediegene Schnitzarbeiten aus der Werkstätte unseres Altmeisters Andreas Thék hervorgingen.

Die hervorragendste Stelle in der Mitte der Donau-front unter der grossen Kuppel nimmt der Habsburg-

tures en se conformant à la nouvelle situation, particulièrement du côté du carré Nord de l'ancien Palais.

Il a déjà été question plus haut de la chapelle latérale qui avait été ajoutée, sous le règne de Marie-Thérèse, à la grande chapelle Saint-Sigismond, pour servir à la garde de la main droite du saint Roi, et qui a ainsi empiété sur la cour carrée. Ce bâtiment entravait donc gravement la circulation, en obligeant les voitures d'en faire le tour: circonstance d'autant plus fâcheuse qu'à l'occasion des grandes cérémonies ce fut là l'unique voie de communication. Afin d'obtenir un trajet droit et direct, et pour dégager les deux portes en face qui se trouvent exactement, l'une et l'autre, dans le même axe, il a fallu supprimer la petite chapelle et aménager, pour la garde de la sainte Relique, un local dans l'intérieur même de la chapelle Saint-Sigismond. On a donc fermé, au moyen d'un mur, une partie du couloir qui se trouve derrière le sanctuaire de la chapelle, en y aménageant en même temps une porte d'accès. La nouvelle chapelle a été construite et ornée de façon qu'elle réponde à sa destination. Les murs en ont été revêtus de marbre et la coupole couverte de mosaïque dorée. Par la même occasion, l'église Saint-Sigismond elle-même a subi une transformation radicale autant qu'avantageuse. Les anciennes croisées simples et d'un aspect mesquin ont été remplacées par de beaux vitraux de grandes dimensions. Les murs ont été revêtus de marbre et de dorures, l'autel et l'orgue renouvelés et les peintures remplacées par d'autres, incomparablement plus artistiques. De cette façon, l'église, de son côté, a été mise en harmonie avec les autres parties du Château royal qu'elle ne déparera plus désormais.

Il a déjà été dit que l'ancien Palais manquait de salles de fête suffisamment spacieuses. Il a fallu donc de toute nécessité en créer de nouvelles. Pour pouvoir le faire, on a dû se servir du terrain libre qui se trouve du côté Nord de la colline. L'aménagement a été fait de façon que l'ancienne salle de gala et les locaux y attenant se trouvassent en communication avec les nouvelles salles de fête qui leur font suite. On a pu obtenir ainsi, sans aucune interruption de continuité, dans une même façade, une rangée continue de salles d'une longueur totale de 200 mètres. Disposition remarquable, qui ne se retrouve, en dehors du Palais de Versailles, dans aucun des châteaux royaux de l'Europe.

Atlant-szobor a lépcső-
házban (Fadrusz)

Atlant-Statue im
Treppenhause (Fadrusz)

Statue d'Atlas dans
l'escalier par Fadrusz

mellékhelyiségei az új ünnepi helyiségekkel kapcsolatba hozattak, miáltal a hosszanti tengely irányában 200 m hosszúságú teremsor keletkezett, aminővel Versailles kivételével egyetlen egy kontinentális királyi lak sem rendelkezik.

■ Ezen szárnyba került az első emeletre a nagy ünnepi terem 724 m² alapterülettel, amelynek több nyílása a Dunára néző buffetgalleriával kapcsolatos. Az ünnepi terem páholyokkal és zenefülkékkel van ellátva, a terem magassága 15,5 m. A buffetgalleria 58 m hosszú és két emeletsonon halad keresztül.

■ Mivel a dunai homlokzat architektúrája szimmetrikus kiképzés következtében a régi palota alakzatához és mértékéhez kötve volt, az ünnepi termet csak az udvari oldalra helyezhettük, ezáltal egyszersmind egy nagyszerű

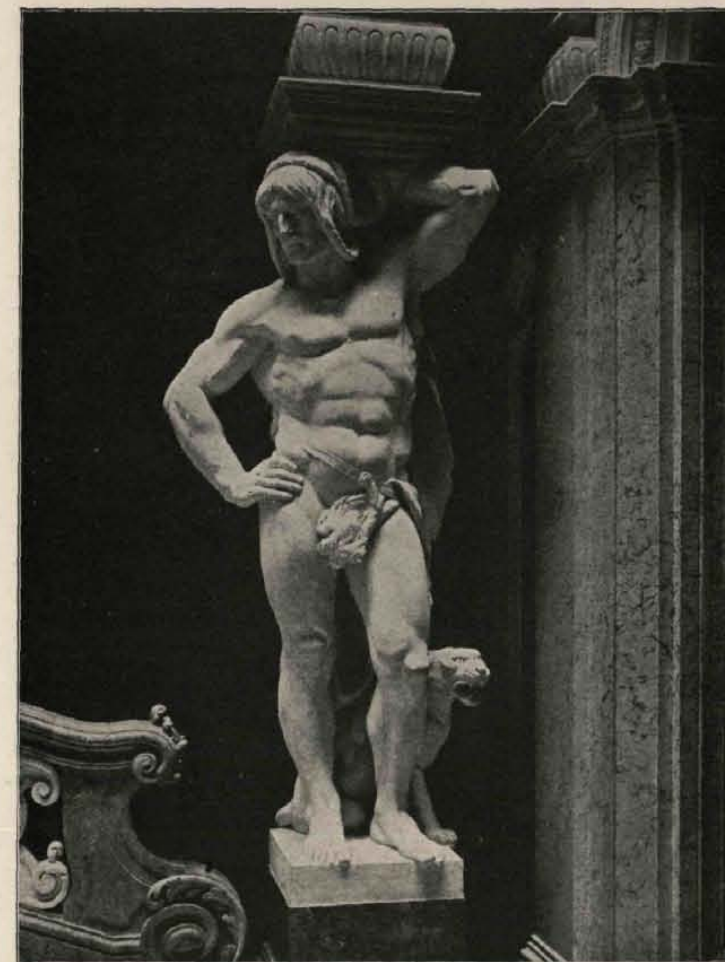
saal ein, aus welchem eine doppelarmige Freitreppe in den Garten führt. Der Saal ist im Barockstile Bernhard Fischers von Erlach mit farbiger Marmorwandverkleidung errichtet. In den Mauernischen stehen Marmorbüsten der Könige aus dem Hause Habsburg, unter ihnen Maria Theresia. Die Decke des Saales zierte ein Freskogemälde, die Apotheose Seiner k. u. k. apostolischen Majestät und Ihrer Majestät der Königin. Es ist das letzte Meisterwerk unseres genialen Künstlers Karl Lotz.

■ Schon aus dem bisher Erwähnten ist ersichtlich, dass wir bei dem Baue der königlichen Burg, den allerhöchsten Intentionen Seiner Majestät entsprechend auf den Erwerb von künstlerischen Schöpfungen ein besonderes Gewicht gelegt haben. Ich will es nicht als Verdienst hervorheben, da ich ja nur eine Pflicht erfüllt und im wohlwogenen Interesse unserer bildenden Künste vorging, schon bei der Konzeption des Entwurfes für die monumentale Malerei, sowie für die Bildhauerkunst ein möglichst grosses Feld der Betätigung zur Verfügung zu stellen.

■ Mit der Absicht, dass die königliche Burg nach ihrer Vollendung den heutigen Stand der bildenden Künste in Ungarn getreu widerspiegle und damit womöglich jeder ungarische Künstler, der auf diesen Namen Anspruch erheben kann, durch ein Werk vertreten sei, haben wir uns mit Vermeidung von Konkursen unmittelbar an die Künstler gewendet und je ihrem Talente entsprechend die verschiedenen Aufgaben zugewiesen.

■ Ausser den bereits erwähnten künstlerischen Schöpfungen kamen noch folgende grössere Kunstwerke zur Ausführung.

■ Mit der Anfertigung der Altarbilder in der Burgkirche wurden die Maler Roskovics, Thury und Hegedüs betraut. Das Modell des in grossem Masstabe gehaltenen König-Mathiasbrunnens, ist von Professor Aloys Strobl verfertigt. Dieser Brunnen, dessen architektonischer Rahmen bis zum Hauptgesimse reicht, schliesst sich an das Risalit des nördlichen Vierecks an. Der skulpturelle Teil stellt eine Jagdszene mit dem König Mathias dar. Von demselben Künstler stammt auch die in farbigem Marmor ausgeführte „Justitia“-Statue, welche im grossen Treppenhause Aufstellung fand. Die beiden Bronzegruppen, Krieg und Frieden am Tore des grossen Hofes, sind von Karl Senyei modelliert. An der neuen Reitschule wurde die aus Rotkupfer getriebene Gruppe, „ein Pferd vorführender Csikós“ nach dem Modell Georg

Atlant-szobor a lépcső-
házban (Fadrusz)

Atlant-Statue im
Treppenhause (Fadrusz)

Statue d'Atlas dans
l'escalier par Fadrusz

■ Au premier étage du nouveau pavillon Nord, se trouve la grande Salle de fêtes dont la superficie mesure 724 mètres carrés. Elle est en communication, au moyen de plusieurs baies ménagées, avec la Galerie du buffet qui donne sur le Danube. La Salle de fêtes est aussi pourvue de loges et de pavillons pour les musiciens, sa hauteur est de 15 mètres et demi. La Galerie du buffet a 58 mètres de longueur. Elle traverse deux étages.

■ On a été dans obligation de placer la grande Salle de fêtes du côté de la cour, par la raison que la façade principale sur le Danube avait dû être construite, pour raison de symétrie, en se conformant en tout à l'aspect et aux dimensions de l'ancien Palais. Mais ce léger inconvénient a été largement contrebalancé par le développement tout à fait exceptionnel de l'axe longitudinal

axisnak kifejlesztése vált lehetségessé. A díszítés gazdag és a falak márványburkolattal lettek ellátva.

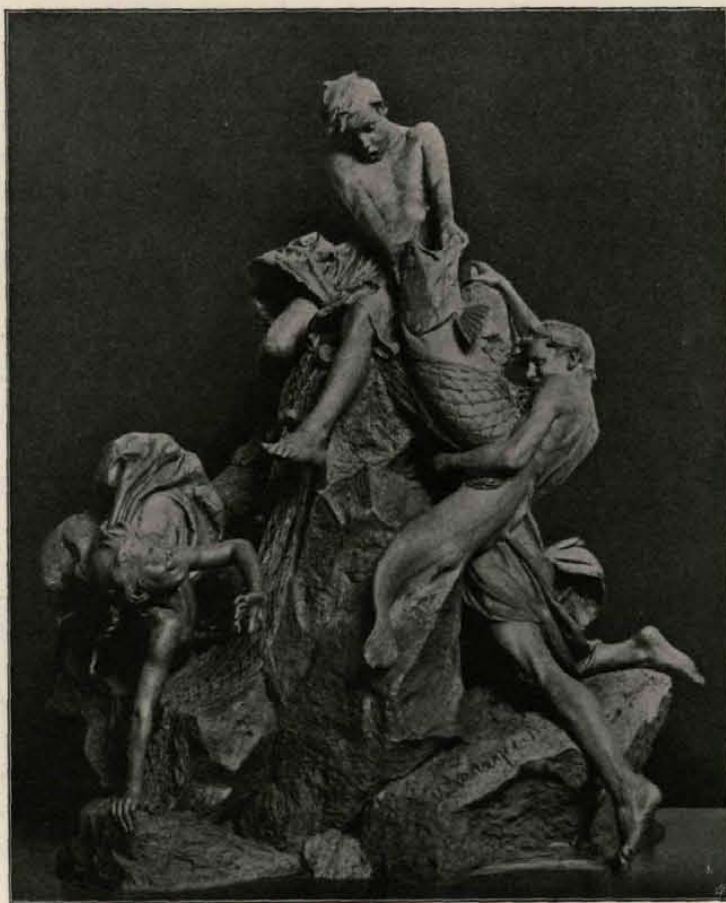
☞ Ezen főhelyiségeken kívül még vesztibulumról, előtermekről és cercle-termekről, valamint gardero- és toilethelyiségekről is gondoskodtunk. A felsőbb emeletekbe pedig udvari hivatalokat és lakásokat helyeztünk el.

☞ A királyi vár homlokzati kiképzését a régi palota stílusa határozta meg. A Mária Terézia idejében bécsi barokk modorban épült palota már kegyeletből is megtartandó volt és törekvésem főleg oda irányult, hogy a megszabott arányok keretében nemesebb részletképzést alkalmazzak. A dunai homlokzat közepére hatalmas kupolát építettünk, mely a Habsburg-terem felett emelkedik, utóbbi előtt oszlopokon nyugvó tympanon szakítja meg a vízszintes párkányvonalat. A régi formátlan tetőket pedig átalakítottuk és az új keretnek megfelelő alakba hoztuk. Csoportosítás és érdekes árnyékhatások elérése végett pedig a két kiszökő szárny és a középrízalít közé oszlopsort alkalmaztunk.

☞ Nagyobb szabadsággal élhettem a termék belső kiképzésénél. Itt már nem kellett a régi helyiségek francia rococo díszítéseit utánogni, de még más korszakbeli remekművekből sem kívántam közvetlenül meríteni. Hisz a mai társadalomnak más igényei vannak és más művészi nézetek uralkodnak ma, mint pl. a cinquecento-ban vagy a rococo idejében. Számot kellett vetni a modern ember viszonyaival és ennek megfelelő művészi keretet alkotni. De volt még egy másik, talán még fontosabb szempont, mely ezen működésemben vezérelt és ez az, hogy magyar nemzeti jellegünk a királyi vár művészi és műipari rendezésénél lehetőleg érvényesüljön.

☞ Magyar építőstílussal még nem rendelkezünk, mert mindaz, ami utóbbi időben e címen szerepelt, csak kísérletnek tekinthető, mely idővel talán meghozza gyümölcsét, de magyar stílusnak nem mondható. Ez csak nemzeti kultúránk fejlődésével kristályosodhat ki. De van magyar ornamentikánk, legalább olyan, mely magyarnak el van fogadva. Ezt fejleszteni, nemesített alakban építészetünkbe olvasztani és ez úton a magyar stílust előkészíteni, ez kötelességünk. A magyar ornamentikát eddigelé kiváltképp csak a textiliparban, himzéseken vagy mint festett díszítmenyt használták, ama bizonyos naivitással és ríktó színezéssel, amint az a népnél előfordul. Ily alakban alkalmazva lehet eredeti, de előkelő nem.

☞ Megkíséreltük tehát a magyar díszítő motívumokat dombormű alakban értékesíteni, úgy szólván szalonképessé

Kútsoport a kertben

Brunnengruppe
im Garten

Groupe d'une fontaine
dans le Jardin

Vastaghs aufgestellt. Johann Fadrusz bildete die aus Marmor gehauenen Atlanten im Treppenhause. Auch die Löwengruppen an dem Haupteingangstore sind seine Werke.

☞ Die ober dem Habsburgsaale angebrachte Giebelgruppe und mehrere Brunnenskulpturen im Garten sind Werke Karl Senyeis. Für die zahlreichen Statuen der Façaden lieferte die Modelle unsere junge Künstlergeneration und finden wir hier beinahe alle bekannten Namen unserer Bildhauer vertreten.

☞ Die Wandgemälde des Stiegenhauses loben den Pinsel Professor Ludwig Ebners, die Deckenfresken der grossen Bufettgalerie sind von Árpád Feszty gemalt. Die Gemälde im Empfangssaal eines fürstlichen Gastes wurden vom Maler Sigmund Vajda verfertigt.

☞ Die vor der Donaufaçade aufgestellte Reiterstatue des Prinzen Eugen von Savoyen ist ein Werk des Bild-

de la grande salle dont il a été question. La décoration en est riche et d'un goût délicat. Les murs en sont revêtus de plaques de marbre.

☞ En dehors des grandes salles, on a aménagé dans le nouveau Pavillon toute une série de vestibules, d'anti-chambres et de salles de cercle, sans parler des vestiaires et des cabinets de toilette, etc. Les étages supérieurs en ont été réservés pour les bureaux des dignitaires de la Cour et pour les logements des employés.

☞ L'arrangement architectural de la façade du Château de Bude a été déterminé d'avance, comme il a été dit, par le style de l'ancien Palais, auquel on a dû conformer les nouvelles constructions. Ce dernier a été bâti, comme on sait, sous la reine Marie-Thérèse en style baroque viennois, et il a fallu le conserver tel quel par pure raison de piété. Tout ce qu'on a pu faire, dans ces circonstances, s'est donc réduit à en embellir les détails tout en conservant les proportions existantes. C'est ainsi qu'on a été conduit à construire, au milieu de la façade qui donne sur le Danube, une coupole de dimensions monumentales, qui surmonte précisément la Salle des Habsbourg. Devant cette salle, un tympan, supporté par des colonnes, rompt la monotonie de la ligne horizontale. La toiture ancienne, disgracieuse et laide, a été changée et mise en harmonie avec le style des édifices nouveaux. Enfin, pour varier l'effet architectural de la façade et pour en relever l'aspect, une colonnade a été placée, entre les deux pavillons en saillie et la partie centrale en rentrée, de la façade qui donne sur le Danube.

☞ On a été moins lié par le besoin de conserver les dispositions existantes, dans la décoration intérieure des salles et appartements. On a pu abandonner, sans hésiter, le style rococo qui régnait dans les anciennes salles. Il n'a pas été puisé non plus dans le répertoire des styles usités dans le passé. Car il a fallu tenir compte du fait que la société actuelle professe, à l'endroit de l'art et du confort, d'autres idées que celles qui ont eu cours, par exemple, au Cinquecento ou plus tard. Ne fallait-il pas se conformer aussi aux conditions de la vie moderne et constituer un ensemble esthétique, en harmonie avec ces exigences? Mais ce qui a dû me guider avant tout dans la décoration intérieure du Château royal de Bude, c'est la préoccupation de faire prévaloir, tant dans les oeuvres d'art que dans les applications de l'art à l'in-

A zene

Die Musik

La Musique

tenni és a királyi vár termeinek ékesítésére felhasználni. A kísérlet, mely eleinte csak kisebb keretben mozgott, annyira sikerült, hogy felbátorított a legelőkelőbb termék fal- és födémdiszítésénél való alkalmazására. Így egészen új és magyar jelleget érhattünk el, mely felszabadít benünket a már unalomig variált akanthus, kymathion és egyéb görög alakok használatától.

☞ Györgyi Géza barátom és munkatársam, aki ezen ornamens fejlesztésének mestere, ritmikus összhangzásba hozta annak elemeit és a magyar jellegnek fenntartásával annyira nemesbította azt, hogy nemcsak mint építési plasz-

hauers Josef Róna. Dieses Monument war ursprünglich für die Stadt Zenta bestimmt, konnte jedoch dort nicht placiert werden.

☞ Für die Ausschmückung der Säle und Galerien erwarben wir den noch weitere Kunstwerke in den ungarischen Kunstausstellungen und beläuft sich die für Kunstzwecke verausgabte Summe auf mehr als 1.000.000 Kronen. Die Einrichtung der königlichen Burg bedurfte ausser den erwähnten Kunstgegenständen noch zahlreicher kunstgewerblicher Objekte, welche teils im Auslande als Gelegenheitskäufe besorgt, grösstenteils jedoch auf Grund unserer Zeichnungen durch heimische Meister verfertigt wurden.

☞ So ist z. B. das gesamte Silber-Tafelservice für 400 Gedecke nach speziellen Zeichnungen in der Budapester Fabrik des A. Bachruch erzeugt worden. Bei all diesem, sowie bei dem Glasgeschirr und der Weisswäsche haben wir, wie bereits erwähnt, ungarische Ornament-Motive verwendet und uns bestrebt, die heimische Industrie nicht nur mit Arbeit zu versehen, sondern auch die zur Weiterentwicklung nötigen Daten zu liefern.

☞ Die im Auslande erworbenen einzelnen Gegenstände dienten gleichfalls unseren Industriellen als Muster, nach welchen Möbel, Teppiche etc. in unsern heimischen Werkstätten entstanden sind.

* * *

☞ Die Regelung der Umgebung der königlichen Burg, das Entwerfen neuer und die Umgestaltung der vorhandenen Nebenbaulichkeiten, endlich die notwendige Änderung der Gartenanlagen gehörte ebenfalls zu den Aufgaben der Bauleitung.

☞ Die planmässige Abgrabung und Regulierung des Skt-Georgs-Platzes war nur teilweise zu verwirklichen, da das Gebäude des Ministerpräsidiums und das der Dampfseilrampe der endgültigen Regulierung im Wege steht.

☞ Das an der Westseite der zur Burg führenden Strasse gelegene alte Stallgebäude musste der Umgebung entsprechend umgestaltet werden. Zur Vermehrung der Anzahl der vorhandenen Pferdestände wurde der in dem Gebäude befindliche grosse Reitsaal zu Pferdestallungen und Wagenremisen umgebaut und auf der tiefer liegenden, sogenannten Neuen Welt eine neue Reitschule

dustrie, autant que cela a été possible, le point de vue national.

☞ Il n'existe pas encore de style national hongrois en architecture. Tout ce qui a surgi sous ce rapport, ces dernières années, n'est autre chose qu'une tentative intéressante qui aboutira peut-être un jour, mais qui ne mérite pas encore la qualification de style hongrois. Mais si ce dernier ne doit surgir que tardivement dans le cours de notre évolution nationale, il est certain, d'un autre côté, que nous possédons tout un ensemble d'ornements hongrois, connus comme tels dans le monde entier. Il est donc de notre devoir de développer ce genre particulier d'ornements, de l'employer en guise de motifs nationaux dans l'architecture et ailleurs, et de pousser, par ce moyen, à la création d'un style national distinct. Les ornements populaires hongrois n'ont guère été employés, il est vrai, jusqu'à ce jour qu'en forme de broderies et comme dessins de tissus, ou encore sous forme de décorations peintes, qui ont gardé la naïveté primitive de facture et le coloris criard en usage chez les populations rurales. Employée ainsi, cette sorte de décoration est sans doute originale, mais n'a rien de distingué, ni d'artistique.

☞ De notre côté, nous avons aussi essayé de faire valoir les motifs d'ornementation populaire en forme de bas-reliefs, et nous les avons employés pour la décoration intérieure des salles du Château royal de Bude. L'essai, commencé d'abord dans une mesure très restreinte, a si bien réussi, qu'on a tenté plus tard d'employer ce genre d'ornements à la décoration des parois et des plafonds des grandes salles de gala. On a pu ainsi obtenir, dans la décoration, un effet d'un genre nouveau et en même temps d'un caractère national. Cela nous a dispensé, en outre, de recourir aux formes grecques, variées à l'infini et jusqu'à satiété, telles que la feuille d'acanthé, la ligne de méandre et d'autres semblables.

☞ C'est surtout M. Géza Györgyi, mon ami et mon collaborateur, qui a excellé dans l'art de développer ce genre d'ornements et qui en a combiné les éléments d'une manière rythmique et harmonieuse. Il leur a donné, tout en gardant le caractère national, une distinction telle qu'ils sont devenus également aptes à figurer soit comme décoration picturale ou plastique, soit comme cul-de-lampe ou gerbe de fleurs, etc., à la décoration des objets les plus variés. On a pu employer les motifs

A tánc

Der Tanz

La Danse

tika akár sikdiszítés, akár végződés vagy füzér alakjában, hanem egyéb műtárgyak diszítésére is alkalmazható. Fel is használtuk e magyar motívumokat mind az asztali ezüstkészlet, mind az üveg- és fémneműek dekoratív kiképzéséhez is.

■ Az ünnepi és elsőrangú termek fejedelmi diszt nyertek, a többi helyiségeket pedig előkelő főúri jellegben képeztük ki. Emellett azonban a historikus stílusokat is alkalmaztuk. Ugyanis a királyi vár történelmi múltja egyenesen megkövetelte, hogy nemzeti létünk elmúlt kimagasló korszakait is megörökítsük. Így az Árpádok, a

errichtet. Die Zufahrt zu dem letzteren Gebäude, welches den modernen Anforderungen entsprechend mit Hoflogen und Konversationssälen versehen ist, dient die Privatstrasse der königlichen Burg, doch stehen auch Rampen von dem oberen Territorium zur Verfügung, um die Zuführung der Pferde zu ermöglichen.

■ Im Niveau der neuen Reitschule ist noch ein Ergänzungsstall für 40 Pferde, mit den nötigen Remisen und Nebenräumlichkeiten vorhanden.

■ Anschliessend an das Eingangstor der königlichen Burg, an jener Stelle, wo früher das sogenannte Stöckel-Gebäude stand, erhebt sich mit mächtiger Säulenreihe das neue Hauptwachegebäude, in welchem ausser der ständigen Militärwache auch die königliche Leibgarde Unterkunft findet. Für die Wohnungen des königl. Garteninspektors und der Gärtnergehilfen musste gleichfalls Sorge getragen werden und da zu diesem Zwecke kein Bauterrain zur Verfügung stand, wurde der Eckgrund an der „Alexanderstiege“ und der Palota-Strasse angekauft und für die Unterkunft des Gartenpersonals ein stockhohes Wohngebäude errichtet. Die Verbindung mit dem königlichen Garten ist durch die Überbrückung der Strasse hergestellt.

■ Die an der Serpentinenstrasse des Attilaringes gelegenen beiden Eckgründe mussten gleichfalls erworben werden, um der Westfaçade der königlichen Burg einen würdigen Rahmen zu verleihen und um eventuell bei späteren Erfordernissen des allerhöchsten Hofhaltens über Baugründe verfügen zu können. Dieses Bedürfnis ist auch mit der Organisierung der ungarischen Trabanten-Leibgarde alsbald eingetreten, so dass auf den erwähnten Gründen die zur Unterbringung derselben nötigen Pavillons erbaut werden konnten. Die beiden Gebäude, von welchen das eine für die Wohnungen der Offiziere, das andere zur Unterkunft der Mannschaft dient, erhielten eine gleichartige architektonische Ausbildung.

■ Auch im königlichen Garten haben wir bedeutende Bauten vollführt. Hier entstand ein mit der Südfaçade verbundener Treppenvavillon samt einem Wintergarten, von welchem zur Verbindung der in verschiedenen Höhen befindlichen Gartenterrassen eine mehrgliedrige monumentale Treppe mit Grotten und Wasserwerken angelegt ist.

■ Vor der Donaufaçade wurde in einer Länge von 300 m eine Terrasse geschaffen, in deren Achse

populaires hongrois pour en orner l'argenterie aussi bien que pour les cristaux, les linges de table, etc., etc.

■ Les grandes salles de fêtes et de gala ont été décorées avec le luxe qui convient aux demeures royales. Les appartements et autres pièces sont moins luxueux, mais leur aménagement témoigne d'un goût exquis. Pourtant, tout en s'attachant à faire ressortir le caractère national dans la décoration intérieure, il n'a pas été possible de négliger les différents styles en usage. En effet, le caractère historique du Château lui-même a exigé impérieusement de faire une part importante aux diverses époques qui ont imprimé un cachet artistique aux productions contemporaines. Il a fallu, notamment, faire ressortir le caractère de l'époque des rois Árpád, puis celui des Hunyady et enfin celui des rois de la maison de Habsbourg. On a conçu, par conséquent, le projet de créer trois grandes salles typiques dont chacune devait représenter une époque différente de notre histoire nationale. C'est ainsi qu'ont surgi les salles de *Saint-Etienne*, de *Mathias Corvin* et des *Habsbourg*. Chacune d'elles devait, selon le projet, constituer un centre distinct et caractéristique. Ces salles ont été construites et décorées dans le style de l'époque qu'elles sont censées représenter. Ainsi, la salle Saint-Etienne a été revêtue de boiseries dorées en style roman, avec des ornements en faïence dus à la fabrique renommée Zsolnay de Pécs. Les peintures qui représentent les rois de la maison d'Árpád et deux scènes empruntées à la vie de saint Etienne, sont dues au pinceau du peintre connu M. Ignace Roskovics. Cette salle a figuré en entier à l'Exposition universelle de Paris de 1900, où elle a été très admirée.

■ La salle Mathias Corvin réflète le style de la Renaissance italienne. Elle va être décorée de fresques dont le sujet devra être pris dans la vie du roi Mathias. C'est le professeur Jules Benczur qui a été chargé de l'exécution. On y a déjà placé la statue équestre en bronze du même roi populaire, due au sculpteur renommé Jean Fadrusz. La salle est entièrement revêtue de bois de chêne sculpté. Les lambris sont l'ouvrage de M. André Thék.

■ La salle des Habsbourg occupe l'emplacement le plus distingué, au milieu de la façade principale donnant sur le Danube. Elle est, de plus, surmontée par la grande coupole centrale. Un escalier monumental à deux embranchements conduit directement de cette salle dans le

Az istállóépület homlokzata

Façade des Stallgebäudes

Façade de l'écurie du Château

Hunyadyak és a Habsburgok korszakát kellett kifejezésre juttatni s megterveztük a Szent István, a Hunyady Mátyás és a Habsburgok termét, melyek mindegyike a palota belső beosztásában egy-egy központot alkot. Ezeket a termeket az illető korszak megfelelő stílusában képeztük ki. A Szent-István-terem román stílusú faarchitektúrát kapott aranyozással és majolika-diszitással, mely utóbbi a Zsolnay-féle hírneves pécsi gyár készítménye. Az árpád-házi királyok alakjait és két jelenetet Szent István életéből Roskovics Ignác festette meg. E terem a párisi világkiállításon eredetiben volt bemutatva.

■ A Hunyady Mátyás terme olasz korai renaissance

gleichfalls Treppen zu den tiefer gelegenen Partien des Gartens führen.

■ Von dieser Terrasse, welche mit der Reiterstatue des Prinzen Eugen und anderen Bildhauerwerken versehen ist und im prächtigen Blumenschmuck erstrahlt, eröffnet sich ein märchenhaft schöner Ausblick auf die längs der Donauufer sich erstreckende Hauptstadt und bietet wahrlich eine fürstliche Umgebung der königlichen Burg.

■ Um auch im Innern des Gartens eine Ruhestätte für einige Stunden der Musse zu finden, erbauten wir zwischen den Ruinen des Tores aus den Zeiten

jardin. Les murs en sont revêtus de marbre polychrome, dans le style baroque de Bernard Fischer d'Erlach. Les niches ménagées dans le mur contiennent les statues en marbre des rois de la maison de Habsbourg et, parmi elles, celle de la reine Marie-Thérèse. Le plafond en est orné de fresques dues au pinceau de l'artiste renommé Charles Lotz représentant *l'Apothéose du Roi et de la reine Elisabeth*. C'est le dernier ouvrage que ce peintre distingué ait exécuté.

■ Il ressort déjà de ce qui a été dit jusqu'ici que, conformément aux intentions manifestées à plusieurs reprises par Sa Majesté, nous nous sommes efforcés de faire une part importante, dans la construction et la décoration du Château royal de Bude, aux oeuvres d'art de tout genre. Sans vouloir m'en faire un titre de gloire, puisqu'il s'agit là d'un simple devoir imposé par ma charge de directeur des travaux, je mentionne pour simple mémoire que, dès les premiers pas, je me suis employé à faire, tant à la peinture d'histoire qu'aux oeuvres de sculpture monumentale, la plus grande part possible, et cela en vue de faire valoir l'art national dans la mesure de mes moyens.

■ Il va de soi qu'on n'a pas songé un instant de mettre au concours les créations artistiques destinées à la décoration intérieure du Château. Bien au contraire, guidé par le désir d'obtenir le meilleur résultat possible, j'ai dû confier à chaque artiste la tâche qui convenait le mieux à ses talents, sans préférence comme sans partialité. Ce n'est qu'en procédant ainsi qu'on a pu espérer un résultat sérieux, celui notamment que le Château royal de Bude refléterait fidèlement l'état présent des arts de la forme, comme celui de l'art décoratif du pays.

■ En dehors des créations artistiques déjà mentionnées, voici un court résumé des travaux plus importants, tant de peinture que de sculpture, qui ont été exécutés pour la décoration du Château.

■ Les tableaux qui ornent l'autel de l'église Saint-Sigismond sont dus au pinceau de MM. Ignace Roskovics, Thury et Hegedüs. La fontaine de grand style dédiée à la mémoire du roi Mathias Corvin, a été modelée par M. Aloyse Strobl. Cette fontaine monumentale occupe un des angles du carré Nord. La partie architecturale de ce monument s'élève jusqu'à la ligne du premier étage. Le maître y a représenté une *scène de chasse* du roi Mathias dont la noble figure y est retracée.

Az új lovarda

Der neue Reitsaal

Nouveau Manège

stílusban készült. E teremben Mátyás király életéből falfestmények vannak tervezve, melyek megfestésére Benczur Gyula tanár kéretett fel, és felállított Fadrusz János korán elhalt szobrászművésznek Mátyás király bronz lovasszobra. A terem falburkolata faragott tölgyfa, Thék Endre mesteri munkája.

A legelőkelőbb helyet foglalja el a Habsburgok terme, a dunai front közepén, a nagy kupola alatt, mely teremből kétkarú nyílt lépcső vezet le a kertbe. A terem színes márványburkolattal készült Erlachi Fischer Bernát használta barokk stílusban. A falfülkében a Habsburg-házbeli királyok, köztük Mária Terézia márványszobrai áll-

Sigmunds ein kleines, doch malerisch gelegenes Haus, dessen innere Einrichtung auf besonderen Wunsch Ihrer Majestät der Königin Elisabeth in ungarisch volkstümlichem Charakter angefertigt ist. Die hohe Frau liebte es, einige Stunden von der Welt zurückgezogen in Gesellschaft der Frau Ida v. Ferenczy hier zu verweilen und den Vorlesungen der Geistesprodukte unserer Dichter zu folgen.

Schliesslich muss noch jener Gebäude gedacht werden, welche zum Gartenbetriebe gehören.

An dem „Weinberg“ benannten Gartenterrain, an der südwestlichen Seite des Berges wurde ein grosses

A une des portes de la cour de gala, a été placé un groupe en bronze, la Paix et la Guerre qui fut modelé par M. Charles Senyei. Un autre groupe en cuivre, devant la façade du nouveau manège, représente un Csíkós conduisant son cheval. Les deux figures d'Atlas en marbre blanc qui ornent l'escalier sont dues au ciseau de Jean Fadrusz. Les lions qui se trouvent près de la porte sont l'ouvrage du même artiste.

Le groupe qui occupe le pignon au-dessus de la salle des Habsbourg, de même que les figures qui ornent les jets d'eau de la cour sont dus à M. Charles Senyei. Les nombreuses statues dont la façade principale est parsemée ont été modelées par toute une phalange de jeunes artistes, parmi lesquels on retrouve la plupart des noms connus de nos sculpteurs actuels.

Les peintures du grand escalier sont dus au pinceau du professeur Louis Ebner. Les fresques qui ornent le plafond de la Galerie du buffet sont l'oeuvre de M. Árpád Feszty. La salle de réception des hôtes royaux a été décorée par M. Sigismond Vajda.

Une statue équestre du prince Eugène de Savoie-Carignan est placée devant la façade qui donne sur le Danube. Elle a été modelée par M. Joseph Róna. Cette statue fut destinée, dans l'origine, pour la ville de Zenta, mais on n'a pu trouver dans cette ville un emplacement convenable pour le monument.

En dehors de ces oeuvres d'art de dimensions plus grandes, on a dû faire acquisition, pour la décoration des salles et des galeries, d'une foule d'objets artistiques aux expositions soit de la Société des arts, soit de celle des Arts décoratifs. La somme totale employée pour les oeuvres d'art et d'autres objets artistiques atteint presque un million de couronnes.

On a naturellement employé, pour l'aménagement intérieur du Château royal, en dehors des oeuvres d'art énumérées plus haut, un grand nombre de productions de l'art décoratif proprement dit. Une partie en a été achetée à l'étranger, mais la majeure partie a été confectionnée par les industriels du pays d'après les dessins qui leur ont été fournis.

Ainsi, toute l'argenterie de table, qui comprend un service complet pour 400 personnes, a été fabriquée par la maison A. Bachruch de Budapest. On a employé, tant pour ces objets que pour les cristaux et le linge de table, les motifs d'ornementation populaire dont il a

nak, a mennyezetre pedig Lotz Károly festette apostoli királyunk és a királyné Ő felségeik apotheozisát, mely e legkiválóbb magyar festőművész utolsó remek alkotása volt. *☞* Már az imént felhozottakból is kitűnik, hogy a királyi vár építésénél Ő felsége legmagasabb intencióinak megfelelően nagy súlyt vetettünk a képzőművészeti alkotásokra. Nem mint érdemet akarom ezt kiemelni, mert csak kötelességet teljesítettem és művészetünk jól felfogott érdekében cselekedtem, amidőn már a tervek koncepciójánál figyelemmel voltam arra, hogy mind a monumentális festészetnek, mind a szobrászatnak lehetőleg nagy tér álljon rendelkezésre.

☞ Azon célt tartva szem előtt, hogy a királyi vár annak elkészítése után hiven tükrözze vissza hazánk jelen korának képzőművészeti állapotát és hogy az itt létesítendő alkotásokban része legyen lehetőleg minden magyar művésznek, aki e névre igényt tarthat, mellőztük a pályázatot, közvetlen megbízással fordultunk a művészekhez és számolva a tehetséggel, osztottuk ki a feladatokat.

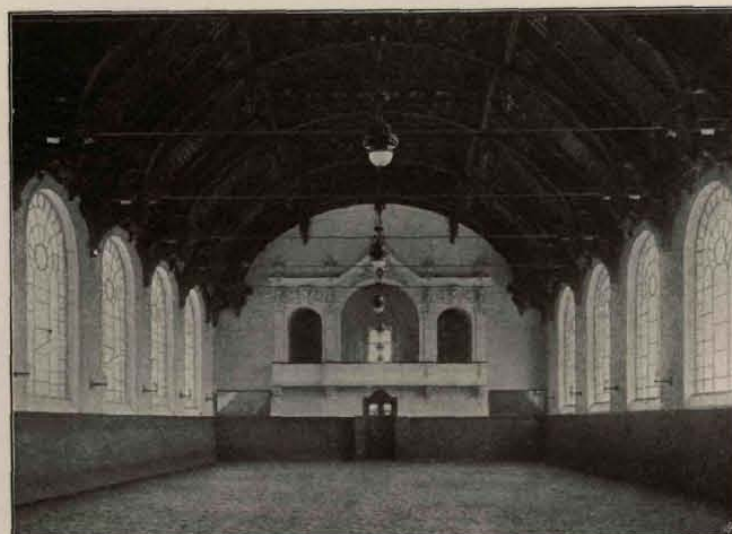
☞ A felsorolt képzőművészeti alkotásokon kívül még következő nagyobb művészi munkák kerültek kivételre:

☞ A palota templomában levő oltárkép megfestésével Roskovics Ignác, Thury és Hegedüs festőművészeket bízta meg. A nagyméretű Mátyás király-kúthoz Strobl Alajos tanár készítette a mintát. Ez a kút az északi négyszög egyik sarokkiszökelékét foglalja el, monumentális architektúrája a főpárkányig terjed. A szobrászati rész vadászjelenetet ábrázol Mátyás királlyal. A diszudvar egyik kapujához Senyei Károly mintázta a Béke és Háború bronz csoportozatát. Az új lovarda homlokzata elé állított „Lovát elővezető csikós” vörösréz csoportja ifj. Vastagh György modellje után készült. Fadrusz János mintázta azt a két Atlantot, melyek fehér márványból faragva a lépcsőházat díszítik. Ugyane művésztől származnak a kapu melletti oroszlánszobrok.

☞ A Habsburg-terem feletti oromzati csoport, valamint a kertben levő szökőkutak szobrai Senyei Károly művei. A homlokzaton előforduló számos szoborhoz művészeink fiatal gárdája készítette a mintát és itt majdnem összes ismert szobrászaink neveivel találkozunk.

☞ A lépcsőház fali képein Ebner Lajos tanár dolgozott, a nagy buffet-galeria mennyezeti freskóképeit Feszty Árpád, a fejedelmi vendég fogadótermének mennyezeti képeit pedig Vajda Zsigmond festőművész készítette.

☞ A dunai homlokzat előtt felállított Savoyai Eugén herceg lovasszobra Róna József szobrászművész alkotása.

Az új lovaglótér belseje

Innen-Ansicht des Neuen Reitsaales

Intérieur du Nouveau Manège

Palmenhaus und der Pavillon für die Orangerie errichtet. Für Blumenkulturzwecke stehen 10 durch Korridore verbundene Treibhäuser zur Verfügung. Alle diese Gebäude sind in Eisen konstruiert und mit Zentral-Warmwasserheizung versehen. Gelegentlich dieser Bauten wurden auch die alten Festungsmauern und Basteien restauriert, mit Hausteinen und Ziegeln verkleidet und die dazwischen liegenden Territorien zu Gartenterrassen umgewandelt.

☞ Bezüglich der für den Bau und die Einrichtung der königlichen Burg verwendeten Summen stehen folgende Daten zur Verfügung:~

☞ Die Schlussrechnungen weisen eine Gesamtsumme von 33.385,766 Kronen aus.

☞ Hievon entfallen

1. Für Bauten	22.588,261	K
2. Für die innere Einrichtung, das Meublement, Tafelsilber etc.	5.359,748	„
3. Für Erwerbung von Kunstwerken	1.205,834	„
4. Für Regulierungen, Garten-, Strassenanlagen und Ankauf von Baugründen	2.086,767	„
5. Schliesslich für die Kosten der Bauleitung, Administration, Reisen und persönlichen Bezüge u. Verschiedenes	2.145,156	„
Zusammen	33.385,766	K

été parlé plus haut. On s'est efforcé ainsi, non seulement de donner du travail aux industriels du pays, mais on leur a fourni, en outre, l'occasion de développer et de perfectionner leur industrie au moyen de dessins et modèles dont on les a gratifiés.

☞ Les objets qui ont été importés de l'étranger ont pu servir de cette façon de modèles à nos industriels. Les fabriques du pays ont aussi profité des meubles, tapis et tissus dont on a fait l'acquisition au dehors, pour en imiter la façon et les procédés.

* * *

☞ La direction des travaux dont j'ai été chargé, a dû aussi étendre sa sollicitude sur l'arrangement convenable de l'entourage du Château royal, de même que sur l'adaptation et la réédification des bâtiments accessoires et finalement sur l'aménagement des jardins qu'il a fallu mettre en rapport avec les nouvelles constructions.

☞ L'arrangement définitif de la place Saint-Georges n'a pu être encore effectué, car les édifices de la présidence du Conseil des ministres et du chemin de fer funiculaire empêchent toujours le nivellement de cette place. Les écuries qui se trouvent du côté Ouest du chemin qui relie la place Saint-Georges avec le Château ont dû être transformées pour s'adapter à la situation nouvelle. En même temps, il a fallu les agrandir de manière à pouvoir loger constamment un parc de 120 chevaux. Pour y arriver, on a dû transformer l'ancien manège de manière qu'il puisse servir d'écurie et de remise pour les voitures. On a construit ensuite un nouveau manège sur le terrain appelé *Nouveau Monde* qui est situé beaucoup plus bas. Ce bâtiment, qui est monté avec tout le confort moderne et pourvu de loges et d'une salle de conversation, est desservi par l'avenue particulière du Château; mais il est accessible aussi par en haut, car on a ménagé des chemins en pente pour y conduire les chevaux. Sur le même terrain et derrière le nouveau manège, une écurie supplémentaire pour 40 chevaux a été construite avec les remises et autres localités nécessaires.

☞ Dans le voisinage de la porte principale du Château, sur l'emplacement occupé jadis par le bâtiment nommé *Stöckl*, a été construit le corps de garde précédé d'un péristyle. Dans le nouveau bâtiment a été logé aussi la Garde du corps spéciale de Sa Majesté.

Ez a szobor eredetileg Zenta város számára készült, de ott nem volt elhelyezhető.

☞ Ezekon kívül a termek és galeriák ékítésére még egyéb műalkotásokat is vásároltunk a magyar képzőművészeti és iparművészeti társulatok kiállításaiából és a művészi tárgyra fordított összeg felülmúlja az 1.000.000 koronát.

☞ A királyi vár felszerelésénél a felsorolt képzőművészeti alkotások mellett számos iparművészeti tárgyra is volt szükség, melyeket részben külföldről alkalmi vétel útján szereztünk be, de legnagyobbbrészt rajzaink alapján hazai mesterek által készítettünk.

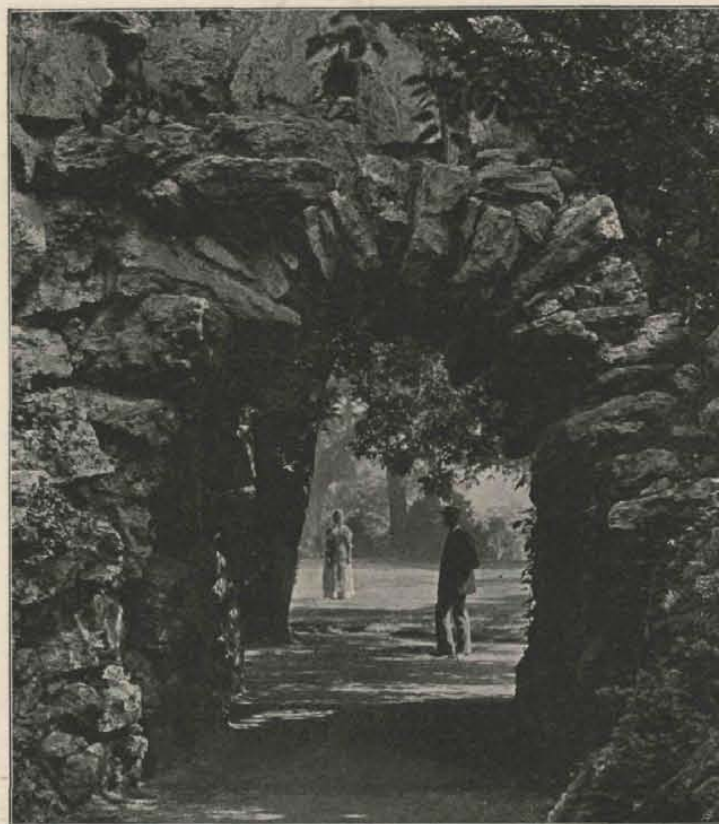
☞ Így az összes ezüst asztali készlet, mely 400 személyre terjed, külön rajz szerint Bachruch A. budapesti gyárából származik. Mind ezeknél, mind pedig az üveg- és fehérműveknél a magyar ornemens alakjait alkalmaztuk és törekvésem általában oda irányult, hogy a hazai ipart ne csak munkával lássuk el, hanem részére a továbbfejlődéshez szükséges adatokat is szolgáltatassuk.

☞ A külföldről hozott egyes tárgyak mintául szolgáltak iparosainknak és nagymennyiségű bútor, szövet és szőnyeg készült ezen minták nyomán hazai gyárainkban.

* * *

☞ A királyi vár környezetének rendezése, a mellékhelyek tervezése és átalakítása, végül a királyi kerteknek a megváltozott állapothoz való alakítása is művezetői feladatunk keretébe tartozott.

☞ A Szent-György-térnek tervszerű leasása és rendezése azonban csak részben volt eddig megvalósítható, miután a miniszterelnöki palota és a síkló-épület a végleges rendezésnek ezidőszáig még útját állják. A Szent-Györgytérről a királyi várhoz vezető útnak nyugati oldalán levő régi istállóépületet a környezethez méltó alakba kellett öltöztetni, emellett a meglevő istálló 120 loállásra volt kibővitendő. E célból az épületben volt lovaglótér istállónak és kocsiszinnek alakítottátott át és a lovaglótér számára az úgynevezett „Új világ” jóval mélyebben fekvő területén egy új lovardaépület készült. Ez épülethez, mely egészen modern berendezésű, udvari páholyokkal és társalgóteremmel bír, a fokozlekedés a királyi vár magánútján történik, de az a felső területtel is összeköttetésben áll, amennyiben lejtős utak készültek a lovak le- és felvezetésére. Ugyanezen a területen az új lovarda mögött épült még a kiegészítő istálló 40 loállással, a szükséges kocsiszinek és mellékhelyiségekkel együtt.

Sziklacsopót
a kertben

Felsengruppe
im Garten

Groupe de rochers
dans le jardin

☞ Der Bau der königlichen Burg als eminente baukünstlerische Aufgabe hat mich von Beginn an begeistert und nahm meine ganze Tätigkeit in Anspruch. Mein und meiner Mitarbeiter hauptsächliches Bestreben war, dass die stolze Königsburg, welche schon ihrer Lage nach unvergleichlich ist, in einer der heiligen ungarischen Krone würdigen Gestalt neu erstehen möge als Beweis unserer Anhänglichkeit an den Thron und als Verkünderin der nationalen Kunst und Kultur. Möge dieselbe als Symbol all jener Errungenschaften dienen, die uns unter der glorreichen Regierung Sr. k. u. k. apost. Majestät des Königs Franz Joseph I. in die Reihe der Kulturvölker erhoben haben.

☞ Und wenn zur Zeit des Königs Mathias unsere Tore sich der Aufnahme der italienischen Renaissance öffneten, so möge die jetzt erbaute königliche Burg den Beginn einer neuen ungarischen Renaissance-Kunst bedeuten, deren kaum 40jährige Vergangenheit unter

☞ Il a fallu aussi trouver un emplacement pour le logement du jardinier en chef et de ses aides. N'ayant plus à notre disposition de terrain convenable, il a fallu acheter à cette intention le terrain situé dans le voisinage du jardin royal, entre l'angle de l'escalier Alexandre et de la voie du Château. Sur cet emplacement a été bâti une maison à un étage pour loger le personnel du jardinier. Ce bâtiment a été relié avec le jardin au moyen d'un pont jeté à la hauteur du premier étage.

☞ On a également fait l'acquisition des terrains qui se trouvent dans l'angle à droite et à gauche du chemin en zigzag qui descend vers l'Attila-körút, afin de pouvoir donner à la façade Ouest du Château, du côté de la Krisztinaváros, un développement suffisant, et pour avoir de l'espace disponible pour d'autres constructions à élever, quand le besoin s'en fera sentir. Effectivement, il a fallu, bientôt après, songer, lors de l'organisation de la Garde du corps, appelée les *trabans hongrois*, à en loger le personnel. On a dû construire les pavillons nécessaires à cet effet sur l'emplacement même dont on vient de parler. Les deux bâtiments, dont l'un comprend les logements des officiers et l'autre ceux de la troupe, se ressemblent tout à fait tant à l'extérieur qu'à l'intérieur.

☞ Dans le jardin du Château des constructions assez importantes ont été élevées. En connexion avec la façade méridionale, un escalier, un pavillon et un jardin d'hiver ont été créés. Sur le même emplacement, et pour faire suite au jardin vitré, a été construit aussi un escalier monumental à pentes coupées, afin de relier ensemble les terrasses de niveaux différents. On y a ménagé aussi des cavernes et des jets d'eau.

☞ En outre, devant la façade donnant sur le Danube, une terrasse imposante, de 300 mètres de longueur, a été créée. Plusieurs escaliers spacieux conduisent de cette terrasse dans les parties du jardin qui se trouvent en contrebas. D'en haut, on jouit d'une vue superbe sur le Danube et sur la capitale. Au milieu de la terrasse, s'élève la statue du prince Eugène de Savoie dont il a été question. Ce monument, avec son entourage de sculptures et de verdure savamment arrangé, fait sur le spectateur un effet saisissant et encadre le Château d'un ensemble de dispositions qui est en rapport avec la majesté imposante de cette royale demeure.

☞ Afin que les hauts personnages qui habitent le Château puissent trouver dans le jardin même un petit coin pour

☞ A királyi vár főkapujának szomszédságában, azon a helyen, ahol azelőtt az úgynevezett „Stöckl“-ház állott, annak lebontása után emeltük az oszlopcsarnokos őrségi épületet, melyben az állandó katonai őrség mellett még a királyi testőrség is helyet kapott.

☞ A főkertész és kertészsegédek részére megfelelő lakásokról is kellett gondoskodni és miután e célra terület nem állott rendelkezésre, megvásároltuk a királyi kert szomszédságában a Sándor-lépcső és Palota-út sarkán levő telket, melyre egy emeletes ház épült a kerti szemeélyzet elhelyezésére. Az épület az első emelet magasságában a királyi kerttel hiddal nyert összeköttetést.

☞ Az Attila-körúti szerpentin jobb- és baloldalán levő saroktelkeket is megszereztük, hogy a Krisztinavárosból tekintve, méltó keretet adhassunk a királyi vár nyugati homlokzatának, valamint azért is, hogy az udvartartás esetleg még később felmerülhető szükségletek kielégítésére építőkkel rendelkezessék. Ez a szükséglet a magyar darabont-testőrségnek szervezésével csakhamar beállott és az említett telkeken épültek a darabont-testőrség elhelyezésére kívánt pavilonok. A két épület, melyek egyike a tisztikar lakásainak, másika a legénységnek szolgál, egyenlő építészeti kiképzésben részesült.

☞ Nevezetes építkezéseket végeztünk még a királyi kertben. Itt a déli homlokzattal kapcsolatos lépcsőpavillon és téli kert készült. Ugyanide a téli kert folytatásaképpen több tagozatú monumentális lépcsőt építettünk a különböző magasságban levő kerti terraszok összeköttetésére, barlangokkal és vízművekkel kapcsolatosan.

☞ A dunai homlokzat előtt pedig 300 m hosszban egy kerti terrasz alkottatott, melynek tengelyében nagyméretű lépcsők vezetnek a kert alsóbb területeire. Innen nyílik a legszebb kilátás a Dunára és a székesfővárosra. A terrasz közepén van elhelyezve Savoyai Eugén herceg lovaszobra, mely az egyéb szobrászati és kertművészeti diszítéssel együtt mesés szép látványt nyújt és valóban fejlődmi környezetét alkotja a magyar király otthonának.

☞ Hogy a kert belsejében is legyen pihenőhely, hol néhány órát nyugodtan lehet eltölteni, a Zsigmond idejéből fennmaradt kapu romjai közé egy kisebb méretű, de festői hatással bíró magyar ház épült.

☞ Ennek a háznak berendezése dicsőült Erzsébet királyné külön óhajára magyar népies jellegben készült. Itt szeretett időzni a nagyszony visszavonult Ferenczy Ida társaságában, aki költőink szellemi termékeit olvasta fel.

A zene, mennyezeti festmény (Vajda)

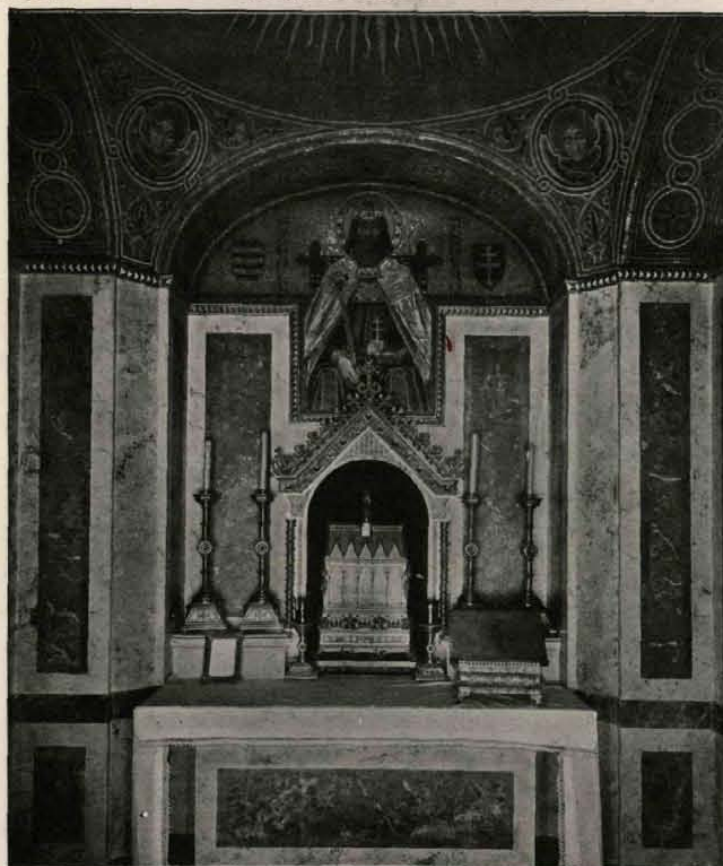
Die Musik, Deckengemälde (Vajda)

La Musique, Plafond peint par Vajda

A „Szent Jobb“-kápolna

Kapelle der heiligen Rechte

Chapelle de la Sainte Main droite

s'y reposer un moment, on a construit, au milieu des ruines de la porte qui date du temps du roi Sigismond, une maison en style hongrois, de petites dimensions, mais d'un effet pittoresque.

☞ Cette maisonnette a été aménagée en style populaire hongrois sur la demande expresse de feu la reine Elisabeth. C'est là où la reine vénérée aimait à séjourner en compagnie de Mme Ida Ferenczy pour entendre la lecture des chefs-d'oeuvre de nos poètes.

☞ Il me faut encore rappeler brièvement les constructions qui ont été élevées pour le service spécial du Parc.

☞ Dans la partie du Parc appelée le *Vignoble*, sur la pente sud-ouest de la colline du Château, on a élevé un grand pavillon pour les palmiers et un autre pour l'orangerie. De plus, dix serres chaudes, communiquant toutes ensemble, servent à la culture des différentes plantes et fleurs exotiques. Tous ces bâtiments ont des charpentes en fer et des vitrages, et ils sont chauffés à l'eau chaude par un calorifère central.

☞ Mentionnons enfin que les anciens murs d'enceinte de la forteresse ont été réparés et revêtus de pierres de taille et de maçonnerie en briques. Les terrains abandonnés ont été annexés au jardin.

☞ Voici finalement quelques chiffres destinés à donner au lecteur une idée des sommes qu'a coûtées la reconstruction du Château royal de Bude.

☞ Les comptes liquidés et dûment contrôlés accusent une dépense totale de 33.385,766 couronnes.

☞ Cette somme se répartit de la manière suivante. Il a été employé:

☞ 1° Pour les constructions proprement dites	22.588,261 couronnes
☞ 2° Pour l'aménagement intérieur: meubles, argenterie, etc.	5.359,748 „
☞ 3° Pour les oeuvres d'art	1.205,834 „
☞ 4° Pour le nivellement des terrains, la construction de voies, parcs et l'achat des terrains	2.086,767 „
☞ 5° Pour la direction des travaux, l'administration, les dépenses de voyage et autres frais personnels	2.145,156 „

Total général 33.385,766 couronnes

☞ Végül még meg kell emlékezni azokról az építkezésekről, melyek a kertészeti üzemhez tartoznak.

☞ A szőlőhegynek elnevezett kerti területen a vár délnyugati oldalán épült a nagy pálmaház és a narancspavillon. A különböző virág és egyéb növényi kultúrák céljaira pedig 10 egymással összefüggő üvegház készült. Mindannyi épület vasszerkezetű és központi melegvízfűtéssel van ellátva. Ez alkalommal rendbe hoztuk a régi várfalakat is, azokat faragott kövel és téglával burkoltuk, az elhagyott területeket pedig kertté alakítottuk át.

☞ A királyi vár építésére és felszerelésére fordított költségek tekintetében a következő adatokat közölhetem:

☞ A kifizetett számlák összköltségei 33.385,766 kor.-t tettek.

☞ Ebből az összegből esik:

☞ 1. a tulajdonképeni építésekre . . .	22.588,261 korona
☞ 2. a belső felszerelés, bútor, ezüst-neműek stb.	5.359,748 „
☞ 3. művészi alkotások beszerzésére	1.205,834 „
☞ 4. telkek vásárlására, telekredezés, kert és útépitésekre	2.086,767 „
☞ 5. különfélék, művezetői, adminisztrációi, utazási és egyéb személyi kiadásokra stb.	2.145,156 „
összesen: 33.385,766 korona	

☞ A budai királyi vár építése, mint eminens építőművészi feladat, már kezdettől fogva lelkesített és teljes munkabírásomat foglalta le. Munkatársaimmal együtt az volt a törekvésünk, hogy e büszke vár, melynek fekvése is páratlan, a magyar szent koronához méltó alakban nemzetünknek a trónhoz való ragaszkodásával együtt, egyszerűsmind hirdetője legyen a magyar kultúrának és művészetnek.

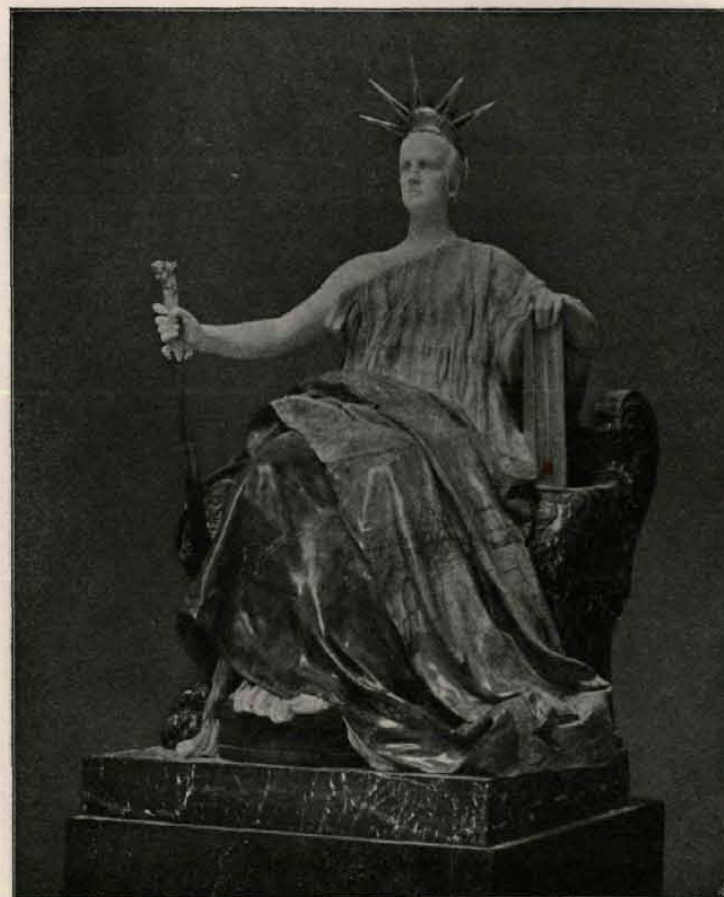
☞ És ha Mátyás király idejében megnyíltak kapuink az olasz renaissance művészet befogadására, a most újból felépült királyi vár jelezze kezdetét egy magyar renaissance-nak, ama magyar művészetnek, melynek alig 40 éves multjában a legelső és leghatalmasabb pártfogója apostoli királyunk Ő felsége, kinek áldásos és bölcs uralkodása alatt művészetünk és iparunk oly fejlődésnek indult, hogy fejedelmi otthonát azzal ékesíthettük.

☞ Legyen e fejedelmi lak még számos éven át meleg, igazi otthona szeretett királyunknak.

dem mächtigen und höchsten Protektorate Seiner k. u. k. apost. Majestät sich entwickelte, unter dessen segensreicher und weiser Regierung das künstlerische Schaffen in Ungarn sich dermassen gehoben, dass wir sein fürstliches Heim damit auszuschnücken imstande waren.

☞ Möge diese königliche Residenz noch lange Jahre hindurch als wirkliches Heim unseres vielgeliebten Herrschers dienen!

Justicia, színes márványszobor (Strobl) Farbige Marmor-Statue der Justitia (Strobl) La Justice, statue de marbre polychrome par Strobl

☞ Un mot avant de terminer cette esquisse. La digne reconstruction du Château royal de Bude a été, dès le début, le but constant de mes préoccupations et de mon ambition d'artiste. Aussi ai-je employé, pour l'achèvement de cette oeuvre grandiose, tout ce que j'ai eu d'énergie et de savoir-faire. D'accord avec mes collaborateurs, nous avons fait notre possible pour que le Palais, déjà si remarquable par son site, devint une demeure royale digne de la Couronne apostolique de la Hongrie; qu'il pût servir aussi comme gage de l'affection mutuelle du Roi et de la Nation, et qu'il annonçât enfin l'essor de la civilisation du pays et de l'art national contemporain.

☞ Autrefois, sous le règne glorieux du roi Mathias Corvin, le Château royal de Bude avait déjà accueilli dans son enceinte la riche floraison de la Renaissance italienne. Ressuscité de ces cendres, comme le Phénix de la Fable, il faut qu'il symbolise maintenant le début de la Renaissance nationale des sciences, des arts et de l'industrie. De l'art national surtout, dont les commencements remontent à peine à un demi-siècle et dont le protecteur le plus généreux a toujours été le Roi apostolique de la Hongrie. A tous les autres titres qui lui assurent la vénération des peuples, s'ajoute donc encore celui de Mécène libéral de l'art national. L'essor splendide qu'a pris ce dernier n'est pas une pure illusion. La magnificence de la demeure royale, ressuscitée et si bien parée par nos artistes, le témoigneront d'une façon catégorique aux générations futures.

☞ Puisse le Château royal de Bude servir pendant de longues années encore de séjour de prédilection au Roi bien-aimé.

☞ Ainsi soit-il!

